

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARAP DİLİNDE TEMSİLÎ TEŞBİH VE
KUR'AN'DAN BAZI ÖRNEKLERİN
İNCELENMESİ

Ayşe YILDIZ

2501170017

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ

İSTANBUL-2021

ÖZ

ARAP DİLİNDE TEMSİLÎ TEŞBİH VE KUR'AN'DAN BAZI ÖRNEKLERİN İNCELENMESİ

AYŞE YILDIZ

Teşbih sanatı, Arap edebiyatı tarihinin en erken dönemlerinden günümüze kadar değerini koruyarak varlığını sürdüren en önemli söz sanatlarından biridir. Teşbih yoluyla hakkında bilgi sahibi olunmayan uzak anlamlı ifadeler yakınlaştırılır, soyut ifadeler ise somutlaştırılır. Böylece teşbih, etkileyici ve sihirli bir üslupla anlatımı kuvvetlendirir ve ifadeye üstünlük kazandırır. Teşbihin en önemli çeşitlerinden biri olan temsîlî teşbihte ise bu etkiler daha üstün bir şekilde görülür. Nitekim temsîlî teşbihte, diğer teşbih türlerinden farklı olarak hem müşebbeh ve müşebbehün bih, hem de vech-i şebek birden fazla unsurdan oluşur. Bu bakımdan temsîlî teşbih ile, muhatabın zihninde adeta bir resim tablosu ya da bir tiyatro sahnesi canlanır. Bu nedenle temsîlî teşbih, etkili ve iz bırakan güçlü bir anlatım aracıdır.

Çalışmamızda; teşbih ve teşbihin çeşitlerinden biri olan temsîlî teşbih ayrıntılarıyla ele alınacak gerek dini anlamdaki değeri gerek belâgat alanındaki üstünlüğü ve eşsizliğiyle Kur'an-ı Kerim'den örneklem olarak seçilen ayetlerdeki temsîlî teşbihler incelenecektir. Bu incelemede, örneklem olarak seçilen Türkçe mealler üzerinden, müfessir ve dilcilerin görüşleri ışığında, teşbihli ifadelerin kaynak dil ve hedef dil arasındaki mütakabiliyeti incelenecek ve mealler arasında karşılaştırma yapılarak çevirilerin edebi üslubu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Teşbih, temsîl, temsîlî teşbih, Kur'an, meal, tercüme.

ABSTRACT

THE REPRESENTATIVE ANALOGY IN ARABIC LANGUAGE AND EXAMINING SOME EXAMPLES FROM THE QUR'AN

AYŞE YILDIZ

Simile is one of the most important rhetoric arts which has preserved its value from the earliest periods of Arabic literature to the present. Far-meaning expressions, which have no information about them, are brought closer, and abstract expressions are concretized. Thus, simile strengthens the expression with an impressive and magical style and gives the expression superiority. These effects are seen in a superior way in representative simile, which is one of the most important types of simile. Because, in representation of simile, unlike other simile types, the sides and the simile direction consist of more than one element. In this respect, with the representation of simile, a painting or a theater scene comes to life in the mind of the addressee. For this reason, representation of simile is an effective and powerful means of expression.

In our study; Representative simile, which is one of the types of simile and simile, will be discussed in detail, and representative similes in the verses selected from the Quran as a sample will be examined. In this examination, the correspondence of simulated expressions between the source language and the target language will be examined in the light of the opinions of the interpreters and linguists, based on the Turkish translations selected as samples. In this examination, the correspondence of simulated expressions between the source language and the target language will be examined in the light of the opinions of

the interpreters and linguists, based on the Turkish translations selected as samples.

Finally, the literary style of the translations will be evaluated by comparing the translations.

Keywords: Simile, representation, representational simile, Qur'an, translation.

ÖN SÖZ

Teşbih, dile kazandırdığı etkileyici anlatım özellikleri ile geçmişten günümüze kadar gerek sözlü gerek yazılı anlatımda sıklıkla kullanılmıştır. Teşbihin birçok çeşidi olmasına rağmen, temsîlî teşbih diğer teşbih çeşitleriyle karşılaştırıldığında, muhatabın zihninde adeta canlı bir tablo tasvir ediyor olması ve muhatapta bıraktığı tesir ile öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Arap dili ve belâğatinin en önemli edebi sanatlarından biri olan teşbih sanatının temsîlî teşbih türü; tanımı, unsurları ve amaçları yönünden detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu bağlamda Kur'an'dan örneklem olarak seçilen bazı ayetler incelenerek, temsîlî teşbih içeren ifadelerin meallere ne derece yansıtıldığı incelenecektir.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çözümlenmesi amaçlanan bilimsel sorun, kavramsal çerçeve, tezde takip edilen yöntem, tezin kapsamı ve ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, belâgat ilminin tarihi süreci, bu alanda öne çıkmış eserler tanıtılarak müellifleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, teşbih sanatının tanımı, unsurları, çeşitleri ve amaçları örneklerle birlikte açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, temsîlî teşbih içeren bazı ayetler, teşbihin tahlili yapılarak incelenmiş, örneklem olarak seçilen meallerden ilgili ayetin mealleri karşılaştırma yapılarak, teşbihin hedef dile aktarımı iki dil arasındaki anlam uyumu ve edebi üslup yönüyle incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise araştırma bulgularımız hakkında genel bir değerlendirilme yapılmıştır.

Tez sürecimde; nazik ve anlayışlı üslubuyla madden ve manen bana destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Yavuz hocama, konu seçiminden itibaren ihtiyaç duyduğum her konuda bana yardımcı olan araştırma görevlisi Hüseyin Ölmez hocama, süreç içinde yaşadığım tüm zorluklara rağmen sabırla beni destekleyen anneciğim Hatice Erdemli'ye, her konuda olduğu gibi bu süreçte de beni motive eden sevgili kardeşim Fatmanur Yıldız'a, en zor zamanlarımda hep yanımda olan çok değerli arkadaşım Selam Al-Qusti'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayşe Yıldız

İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TRANSKRİPSİYON TABLOSU	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP BELÂĞATİNİN TARİHİ ve LİTERATÜRÜ

1.1. CAHİLİYE DÖNEMİ	9
1.2. KUR'AN ETKİSİNDEKİ DÖNEM	10
1.3. GELİŞME ve OLGUNLAŞMA DÖNEMİ	12
1.4. DURAKLAMA DÖNEMİ	14
1.5. YENİLİK ARAYIŞLARININ BAŞLADIĞI DÖNEMİ	15

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE TEŞBİH SANATI

2.1. TEŞBİHİN TANIMI.....	17
2.2. TEŞBİHİN UNSURLARI	18
2.2.1. Müşebbeh (Benzeyen-مشبه) ve Müşebbehün Bih (Kendisine Benzetilen-مشبه به)	19
2.2.1.1. Her İki Ögenin de Hissî (Somut) Olması.....	19
2.2.1.2. Her İki Ögenin de Aklî (Soyut) Olması.....	19
2.2.1.3. Müşebbehin Aklî, Müşebbehün Bihin Hissî Olması	20
2.2.1.4. Müşebbehin Hissî, Müşebbehün Bihin Aklî Olması	20

2.2.2. Vech-i Şebah (Benzetme Yöntü-وجه شبه).....	20
2.2.2.1. Tahkîkî Vech-i Şebah	21
2.2.2.2. Tahyîlî Vech-i Şebah	21
2.2.2.3. Müfred Vech-i Şebah.....	22
2.2.2.4. Müteaddid Vech-i Şebah	22
2.2.2.5. Mürekkeb Vech-i Şebah	23
2.2.3. Edat-ı Teşbih (Benzetme Edatı-أداة التشبيه).....	24
2.2.3.1. Harf Olan Edatlar.....	24
2.2.3.2. İsim Olan Edatlar.....	26
2.2.3.3. Fiil Olan Edatlar	26
2.3. TEŞBİHİN ÇEŞİTLERİ	27
2.3.1. Teşbih Edatının Zikredilip Zikredilmemesine Göre.....	27
2.3.1.1. Teşbih-i Mürsel(التشبيه المرسل)	27
2.3.1.2. Teşbih-i Müekked(التشبيه المؤكد).....	27
2.3.2. Vech-i Şebahın Durumuna Göre	28
2.3.2.1. Teşbih-i Temsîlî(التشبيه التمثيلي).....	28
2.3.2.2. Teşbih-i Gayr-i Temsîlî(التشبيه غير التمثيلي)	29
2.3.2.3. Teşbih-i Mufasssal(التشبيه المفصل).....	30
2.3.2.4. Teşbih-i Mücmel(التشبيه المجمل)	30
2.3.2.5. Teşbih-i Garîb-i Mübtezel(التشبيه الغريب المبطل).....	32
2.3.2.6. Teşbih-i Baid-i Ğarîb(التشبيه البعيد الغريب).....	33
2.3.3. Teşbihin Amacına Göre.....	34
2.3.3.1. Teşbih-i Makbûl(التشبيه المقبول).....	34
2.3.3.2. Teşbih-i Merdûd(التشبيه المردود).....	35
2.3.4. Teşbihin Taraflarının Sıralanışına Göre	35
2.3.4.1. Teşbih-i Melfûf(التشبيه الملفوف)	35
2.3.4.2. Teşbih-i Mefrûk(التشبيه المفروق)	36
2.3.4.3. Teşbih-i Tesviye(التشبيه التسوية).....	37

2.3.4.4. Teşbih-i Cem‘ (التشبيه الجمع)	37
2.3.5. Teşbih-i Dımnî (التشبيه الضمني)	38
2.3.6. Teşbih-i Maklûb (التشبيه المقبول)	39
2.3.7. Teşbih-i Belîğ (التشبيه البليغ)	39
2.4. TEŞBİHİN AMAÇLARI	40
2.4.1. Müşebbehin Varlığının Mümkün Olduğunu Açıklama (بَيَانُ إِمْكَانِ الْمُشَبَّهِ)	40
2.4.2. Müşebbehin Durumunu Açıklama (بَيَانُ حَالِ الْمُشَبَّهِ)	41
2.4.3. Müşebbehin Durumunun Miktarını Kuvvet ve Çokluk Yönünden Açıklama (بَيَانُ مِقْدَارِ حَالِ الْمُشَبَّهِ)	41
2.4.4. Müşebbehin Durumunun Takriri (تَقْرِيرُ حَالِ الْمُشَبَّهِ)	42
2.4.5. Müşebbehin Tezyini (تَزْيِينُ الْمُشَبَّهِ)	43
2.4.6. Müşebbehin Takbihi (تَقْبِيحُ الْمُشَبَّهِ)	44
2.4.7. Müşebbehin İlginç ve Özgün Olarak Gösterilmesi (اسْتِطْرَافِ الْمُشَبَّهِ)	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMSÎLÎ TEŞBİH ve KUR’AN’DAN BAZI ÖRNEKLER

3.1. TEMSÎLÎ TEŞBİH	46
3.2. KUR’AN’DAN BAZI ÖRNEKLER	51
3.2.1. BAKARA SURESİ 264	57
3.2.1.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	57
3.2.1.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	58
3.2.1.3. İlgili Ayetin Mealleri	59
3.2.1.4. Değerlendirme	60
3.2.2. BAKARA SURESİ 265	62
3.2.2.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	62
3.2.2.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	63
3.2.2.3. İlgili Ayetin Mealleri	64
3.2.2.4. Değerlendirme	65
3.2.3. Â’RAF SURESİ 176	68

3.2.3.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	68
3.2.3.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	68
3.2.3.3. İlgili Ayetin Mealleri	69
3.2.3.4. Değerlendirme	71
3.2.4. İBRAHİM SURESİ 18.....	72
3.2.4.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	72
3.2.4.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	73
3.2.4.3. İlgili Ayetin Mealleri	74
3.2.4.4. Değerlendirme	75
3.2.5. ANKEBUT SURESİ 41	77
3.2.5.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	77
3.2.5.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	78
3.2.5.3. İlgili Ayetin Mealleri	78
3.2.5.4. Değerlendirme	79
3.2.6. FETİH SURESİ 29.....	81
3.2.6.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	81
3.2.6.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	82
3.2.6.3. İlgili Ayetin Mealleri	83
3.2.6.4. Değerlendirme	84
3.2.7. CUMA SURESİ 5	86
3.2.7.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili	86
3.2.7.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü	86
3.2.7.3. İlgili Ayetin Mealleri	87
3.2.7.4. Değerlendirme	89
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	95

TRANSKRİPSİYON TABLOSU

Çalışmamızda Arapça kökenli kelimelerin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi esas alınmış olup kullanılan transkripsiyon sistemi aşağıda gösterilmiştir:

أ : ' , A

ز : Z

ن : N

آ : Â

س : S

و : V

او : Ū

ش : Ş

ه : H

ء : ' ,

ص : Ş

ى : Y

ي : Î

ض : Ž, Đ

ـ : A, E

ب : B

ط : Ṭ

ـ : I, İ

ت : T

ظ : Ž

ـ : O, Ö, U, Ü

ث : Ṭ

ع : ' ,

ـ : Î

ج : C

غ : Ğ

ـ : Ô, Û

ح : Ĥ

ف : F

- Kalın

خ : Ĥ

ق : Q

seslerde

uzatma

د : D

ك : K

işareti

ذ : Ž

ل : L

^ İnceltme

ر : R

م : M

uzatma

işareti

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Madde/Makale
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarih yok
y.y.	: Yayın yeri/yılı yok

GİRİŞ

1. Çözümlemesi Amaçlanan Bilimsel Sorun

Dil, insanı diğer varlıklardan ayıran, çok yönlü ve çok anlamlı bir kavramdır. Zira dil ve konuşma yeteneği, yaratılış özellikleri yönünden insanı diğer varlıklardan ayırarak onu değerli kılan, insanı insan yapan değerlerin başında gelir. Nitekim insan, duygu, düşünce ve kültür aktarımını düşünme yeteneği ile de ilişkili olan dil aracılığıyla gerçekleştirir.¹ Tanımda sözü edilen aktarımların gerçekleştirilmesinde ise dilin öne çıkan özelliklerinden olan fesâhat ve belâgatın önemi büyüktür. Fesâhat, sözlükte “açık seçik olmak, ortaya çıkmak” anlamına gelir.² Istılahta ise “sözün kusurlardan arınmış”³ ve “söz diziminin kelimeleriyle birlikte ahenkli, kolay anlaşılır, dil kurallarına uygun olması”⁴ hâlidir. Belâgat kelimesi sözlükte, “bir yere ulaşmak, amaca ulaşmak, bitirmek ve istenen hedefe varmak” anlamlarında kullanılan, b-l-ğ (بلغ) fiil kökünden türemiş bir mastar olup “sözün fasih olması” anlamına gelmektedir.⁵ Terim olarak ise “meleke” ve “ilim” olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmaktadır. İnsanda doğuştan var olan bir “meleke” olan belâgat, “kelamın muktezâ-yı hâle uygun olarak, insan ruhunda etki bırakacak fasih ve doğru ibarelerle ifade edilmesi” demektir.⁶ İlim anlamında belâgat ise “düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen”⁷, “beyân, bedî’ ve meânî fenlerini ihtiva eden ilim dalının adıdır.”⁸

¹ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977, C.I, s. 51.

² Almaany Arapça Sözlük, Lisânu'l-‘Arab, “فصح”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/فصح/?c=لسان%20العرب>, 15 Aralık 2020.

³ Mustafa Çuhadar, “Fesâhat”, **DİA**, XII, 423.

⁴ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Fesahat”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=fesahat>, 6 Aralık 2020.

⁵ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu'l-‘Arab, “بلغ”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/بلغ/?c=لسان%20العرب>, 15 Aralık 2020.

⁶ ‘Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **el-Belâgatü'l-Vâziha: el-Beyân ve'l-Me‘ânî ve'l-Bedî’**, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 2010, s. 7-8.

⁷ Hulusi Kılıç, **a.g.m.**, s. 380.

⁸ Hikmet Akdemir, **Belagat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir, Nil Yayınları, 1999, s. 10.

Belâgat ilminin “*beyân*” başlığı altında incelenen konulardan biri, duygu ve düşünceleri etkileyici bir üslupla ifade etmeyi sağlayan edebî sanatlar olup bu sanatların başında teşbih gelir. Teşbih, Araplar tarafından en çok kullanılan ve özen gösterilen sanatlardan biridir. Önemli dilcilerden biri olan Müberred (ö. 286/900), teşbih hakkında; “Arap kelimelerinin büyük bir kısmının teşbih olduğunu söyleyen kimse hata yapmış sayılmaz.” demiştir.⁹ Nitekim teşbihi edebi eserlerin, özellikle de şiirlerin kalitesini belirleyen bir mihenk taşı olarak kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra teşbihi eser sahiplerinin kültür, bilgi ve anlayış düzeyini yansıtan bir sanat olarak da görmüşlerdir. “Öyle ki Cahiliye ve Emevî dönemi şairleri, şiirlerinde kullandıkları teşbihlere göre değerlendirilmiş, içinde teşbih olmayan edebi ürünler kuru ve yavan sayılmıştır.”¹⁰

Geçmişten günümüze kadar Arap edebiyatı tarihinin her döneminde önemini koruyan teşbih, anlatımı somutlaştırarak duygu ve düşünceleri muhataba etkili bir şekilde aktarmayı sağlar.¹¹ Bunun yanı sıra teşbih yoluyla, aktarılmak istenen şey aralarında benzerlik ilişkisi bulunan ve muhatap tarafından daha iyi bilinen bir şeye benzetilerek, anlamdaki kapalılığın giderilmesi ve anlamın daha da kuvvetlendirilmesi amaçlanır.¹² Nitekim teşbihin tesiri konusunda ‘Abdü’l-kâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79)’nin şu sözleri oldukça anlamlıdır:

“Onun, doğu ile batıyı, kuzeyle güneyi birleştirecek derecede farklılıkları kaynaştırma konusunda sihre benzeyen bir tesiri vardır. Hayal dünyasında dolaşan anlamları ete kemiğe büründürüp hayalet olarak karşına diker. Dili olmayanı konuşturur, konuşamayanı bülbüle

⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-‘Kur’ân*, C.III, s. 128.

¹⁰ Zafer Kızıklı, “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.IX, No: 27, 2007, s. 234-246.

¹¹ M. Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2001, s. 118; Hasan Soyupak, “Teşbih Sanatının Hadislerdeki Yansıması”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C.VII, No: 2, 2007, s. 147.

¹² Zafer Kızıklı, “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.IX, No: 27, 2007, s. 223-224; Fadime Kavak, “Kur’ân’da Edebî Tasvîr”, *Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008, s. 61.

çevirir, cansıza hayat verir. Zıtlıkları ahenge dönüştürür, ölümle hayatı, suyla ateşi bir araya getirir.”¹³

Belâgat ilminin gelişerek kuramsal temellere oturtulmasında önemli bir etkisi olan Kur'an-ı Kerim, indirildiği toplumun dil özelliklerini en üstün ve kusursuz şekilde taşımakta olan eşsiz bir belâgat örneğidir. Arap belâgatının en önemli unsurlarından olan edebi sanatlar, muhataba iletmek istenen mesajın daha etkili, daha güzel ve daha özlü bir şekilde aktarılması amacıyla Kur'an'da sıklıkla kullanılmıştır.¹⁴ Bu sanatlar arasında teşbihin, teşbih çeşitleri arasından ise temsîlî teşbihin önemi büyüktür. Zira karşılaştırmaya dayalı bir edebi sanat olan teşbih, ilahi mesajın muhatabın zihnine daha iyi yerleşmesini sağlayan güçlü bir anlatım aracıdır. Temsîlî teşbih ile soyut benzetmeler tasvir edilerek somutlaştırılmıştır.¹⁵ Kur'an'da temsîlî teşbih geçen ayetlerde muhataba iletmek istenen ilahi mesaj tasvirler yoluyla “tıpkı usta bir fotoğrafçının objektifine takılan veya mahir bir ressamın fırçasında hayat bulan resimler gibi olabildiğince canlı ve alabildiğine renkli” tablolara dönüşmüştür.¹⁶ Nitekim Kur'an'ın edebi üslubu üzerine önemli tespitleri olan Seyyid Kûṭub (ö. 1386/1966), “*et-Taşvîrû'l-Fennî fi'l-Ḳur'ân*” isimli eserinde, teşbih ve temsîlin önemini anlatarak, içinde teşbih ve temsîl geçen ayetleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Seyyid Kûṭub'a göre Kur'an'da tasviri yapılan durum öyle canlı ve gerçekçi bir şekilde yapılır ki ayetin muhatabı bu durumu bizzat şahit oluyormuşçasına bir tiyatro sahnesi gibi zihninde canlandırır. Öyle ki tasviri yapılan durumun okuduğu ya da dinlediği bir kelim olduğunu unutup kendisi de tasvir edilen sahnenin içindeymiş gibi etkilenir.¹⁷

Kur'an, ilk muhataplarına kendi dilleriyle, alışık oldukları dil ve üslup özellikleri ile indirilmiştir. Bu nedenle Kur'an ilk muhatapları tarafından daha kolay anlaşılmıştır. Ancak İslam'ın yayılması ve Arapça bilmeyen toplulukların

¹³ 'Abdû'l-kâhîr el-Cürçânî, **Esrârü'l-Belâga**, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001, s. 103.

¹⁴ Mehmet Murat Karakaya, “Kur'an-ı Kerim'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiâre, Kinâye ve Mecaz” **Diyanet İlmî Dergi**, C.LV, No:2, 2019, s. 229-230.

¹⁵ Muhammed Aydın, “Kur'an'da Teşbihli Anlatım Üslûbu”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.III, No:4, Aralık 2001, s. 85-86.

¹⁶ Kavak, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁷ Seyyid Kûṭub, **et-Taşvîrû'l-Fennî fi'l-Ḳur'ân**, y.y., Dârü's-Şurûk, y.y., s. 36.

da Müslüman olmasıyla birlikte Kur'an'ı anlamak zorlaşmış ve çevirilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum ise çeviride yöntem ve çeviri problemleri konusunu gündeme getirmiştir. Türkçe Kur'an meallerini incelediğimizde de çeviri hatalarına sebep olan birçok sorunla karşılaşmaktayız. Bunlardan en önemlileri; gramer ve yapı farklılıklarına riayet edilmemesinden kaynaklanan mütakabiliyet sorunu ile dönemin dil, kültür ve tarih ilişkisinin göz ardı edilmesi sebebiyle kelimeye yüklenilen anlamlar arasındaki farklılıklardan doğan sorunlardır.¹⁸ Bunların yanı sıra cümle yapısı ve bağlam dikkate alınmadan, yalnızca kelime ve cümle çevirisi şeklinde yapılan tercümeler metnin genel kurgusu içinde mana kazanan ifadelerin anlamlarını yitirmesine neden olmaktadır.¹⁹ Tüm bu çeviri sorunları, orijinal dildeki belâğî üslubun ve bu üslup aracılığıyla aktarılacak istenenlerin doğru yansıtılamamasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmamızda; yukarıda kısaca temas edildiği üzere Arap dili ve belâgatinde önemli bir yere sahip olan teşbih ve teşbihin çeşitlerinden biri olan “temsîlî teşbih” ayrıntılarıyla ele alınacak; bir hidayet rehberi olmasının yanı sıra üstün belâğati ile Arap dili çalışmalarına kaynaklık eden Kur'an-ı Kerim'den örneklem olarak seçilen ayetlerdeki temsîlî teşbihler incelenecektir. Teşbihin gayesinin ve anlam inceliğinin hedef dile yansıtılma şekli ve kaynak dildeki anlamı karşılama durumu, örneklem olarak seçilen Türkçe mealler üzerinden, müfessir ve dilcilerin görüşleri ışığında incelenecek ve karşılaştırma yapılarak değerlendirilecektir.

¹⁸ Dücane Cündioğlu, **Kur'an Çevirilerinin Dünyası**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2018, s. 15-20; Murat Sülün, "Meâller Kuran Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?", **Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-** (24-26 Nisan 2003, İzmir), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, C.II, s. 409.

¹⁹ Cündioğlu, **a.g.e.**, s. 23; Akşit Göktürk, **Çeviri: Dillerin Dili**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, s. 17-18.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamız hakkında okuyucunun zihninde genel çerçeveyi çizerek konuyu netleştirmek adına çalışmada kullanılan temel kavramlar alfabetik sırayla kısaca aşağıda zikredilmiştir. Zikredilen kavramlar çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Belâgat: “Düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen ilim dalı.”²⁰

Dil: “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.”²¹

Kur’an: “İslâm dininin kutsal kitabı.”²²

Meal: “Kur’an’ın harfîyen değil mâna ve mefhum bakımından tercümesi.”²³

Tefsir: “Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur’an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden, mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur’an’ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim”²⁴

Temsil: “Bir düşünceyi örnek vererek sembol diliyle açıklamak anlamında beyân terimi.”²⁵

²⁰ Hulusi Kılıç, “Belagat”, **DİA**, V, 380.

²¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Dil”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=dil>, 10 Şubat 2020.

²² Abdülhamit Birişik, “Kur’an”, **DİA**, XXVI, 417.

²³ Mustafa Öztürk, **Meal Kültürümüz**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 31.

²⁴ Abdülhamit Birişik, “Tefsir”, **DİA**, XL, 290.

²⁵ İsmail Durmuş, “Temsil”, **DİA**, XL, 435.

Tercüme: “Bir metin veya sözü bir dilden başka bir dile çevirme, çeviri.”²⁶

Teşbih: “Beyân ilminde iki veya daha fazla şeyin bir vasıfta ortak olduğunu ifade eden terim.”²⁷

3. Yöntem ve Kapsam

Tezimizde genel çerçevesi itibariyle, Arap dili ve belâgatinde önemli bir yere sahip olan teşbih ve teşbihin çeşitlerinden biri olan temsîlî teşbih ayrıntılarıyla ele alınmış; Kur’an-ı Kerim’den örneklem olarak seçilen ayetlerdeki temsîlî teşbihler incelenmiştir.

Temsîlî teşbih kavramının net olarak anlaşabilmesi amacıyla tezimizin bölümleri tümdengelsel bir yöntemle oluşturulmuş ve temsîlî teşbih kavramıyla ilgili diğer konu ve kavramlar da ele alınmıştır. Buna binaen; ilk bölümünde, belâgat ilminin öneminin anlaşılabilmesi adına Arap belâgatinin tarihi seyri ve bu seyir içerisinde telif edilmiş eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde, teşbih sanatı; tanımı, unsurları, çeşitleri ve amaçları bakımından örneklerle birlikte incelenmiştir.

Üçüncü bölümde temsîlî teşbih sanatı hakkında detaylı bilgiler verilmiş, ardından örneklem olarak seçilen bazı Kur’an ayetleri incelenmiştir. Her bir ayet için öncelikle ayetin Arapça metni ve Türkiye’de resmi bir hüviyeti olması sebebiyle, Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan, Diyanet İşleri Başkanlığı meal metni verilmiştir. Ardından ayette yer alan temsîlî teşbihin öğeleri ve gayesi tespit edilmiştir. Sonrasında alanında öne çıkan müfessirlerin ilgili ayet hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Müfessirlerin görüşleri aktarılırken, ayetin genel çerçevesi ve anlamı etkileyen anahtar

²⁶ Kubbealtı Lügati, Misallı Büyük Türkçe Sözlük, “Tercüme”, (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/tercume>, 15 Aralık 2020.

²⁷ İsmail Durmuş, “Teşbih”, **DİA**, XL, 553.

kelimeler hakkındaki önemli görüşler aktarılmaya gayret edilmiştir. Zikredilen görüşler ışığında karşılaştırma yapabilmek amacıyla örneklem olarak seçilen mealler yazar isimlerinin alfabetik sırasına göre ard arda verilmiştir. Son olarak ise müfessirlerin ve dilcilerin görüşleri dikkate alınarak ayette yer alan temsîlî teşbih ve ayetin mealleri hakkında değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken, örneklem olarak seçilen Türkçe mealler üzerinden, teşbihin gayesinin ve anlam inceliğinin hedef dile yansıtılma düzeyi, kaynak dil ve hedef dil arasındaki mütakabiliyet, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çeviriler hakkında yapılan değerlendirmelerde, hedef dil hakkında en belirleyici kaynak olan Türk Dil Kurumu sözlüklerinden *Güncel Türkçe Sözlük* ile *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* aktif olarak kullanılmıştır.

4. İlgili Literatür

Çalışmamızda, teşbih sanatı ve teşbih sanatıyla ilişkili kavramların açıklamasında gerek klasik dönem gerek modern dönem alimlerinin eserleri olmak üzere, Arapça ve Türkçe birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Bu kaynaklar arasında kitapların yanı sıra; ansiklopedi maddeleri, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri de bulunmaktadır. Bu kaynakların çoğundan alıntı yapılmış olmakla birlikte, bir kısmından alıntı yapılmadan konuyla ilgili geniş bir bakış açısı ve fikir edinmek gibi farklı şekillerde faydalanılmıştır. İstifade edilen kaynaklar hakkında genel bir fikir vermesi adına faydalanılan belli başlı kaynaklar aşağıda verilmiştir.

İstifade ettiğimiz temel Arapça kaynaklar şunlardır:

‘Abdü’l-kāhir el-Cürcânî, “*Esrârü’l-Belâğa*”; Sekkākî, “*Miftāhu’l-ulûm*”; Kazvînî, “*Telhîşü’l-Miftâh*” ve “*el-İzâh*”; Ebû Hilâl el-‘Askerî, “*Kitâbü’s-Sinâ’ateyn*”; Ahmed el-Hâşimî, “*Cevâhirü’l-belâğa fî’l-me‘ânî ve’l-beyân ve’l-bedî’*”; Ahmed Mustafa el-Merâgî, “*Ulûmü’l-belâğa*”; Fadl Hasan ‘Abbâs, “*el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ: ‘İlmü’l-Beyân ve’l-Bedî’*”; İn‘âm Fevvâl el-Akkāvî, “*el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğa: el-Bedî’ ve’l-*

Beyân ve 'l-Me'ânî"; Aḥmed Matlûb, "*Mu'cemü'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Teṭavvürühâ*"; Bedevî Aḥmed Ṭabâne, "*Mu'cemü'l-Belâgati'l-'Arabiyye*"; 'Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, "*el-Belâgati'l-vâzıha*"; 'Abdü'l-'azîz 'Atîk, "*İlmü'l-Beyân*".

Yukarıdaki kaynaklara ek olarak teşbih kavramından ziyade, tahlilini yaptığımız ayetlerin anlaşılmasında istifade ettiğimiz temel tefsir kaynakları ve Arapça sözlükler ise şunlardır:

Ferrâ, "*Me'ânî'l-Ḳur'ân*"; Ṭaberî, "*Câmi'u'l-Beyân*"; Ḳurtubî, "*el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*"; Zemahşerî, "*el-Keşşâf*"; İbn 'Âşûr, "*et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*"; Beğavî, "*Me'âlimü't-Tenzîl fî Tefsîru'l-Ḳur'ân*"; Beyzâvî, "*Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*"; Seyyid Ḳutub, "*Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*"; İbn Manzûr, "*Lisânu'l-'Arab*"; Râğıb el-İşfahânî, "*el-Müfredât fî ğarîbi'l-Ḳur'ân*".

İstifade ettiğimiz temel Türkçe kaynaklar şunlardır:

Ali Bulut, "*Belâgat Terimleri Sözlüğü*" ve "*Belâgat: Meâni – Beyân – Bedî*"; Nusrettin Bolelli, "*Belâgat: (Beyân – Me'ânî – Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*"; Hikmet Akdemir, "*Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*"; Cüneyt Eren ve M. Vecih Uzunoğlu, "*Belâgat Terimleri Sözlüğü*", M. A. Yekta Saraç, "*Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*", Kenan Demirayak - M. Sadi Çöğenli, "*Arap Edebiyatında Kaynaklar*".

İstifade ettiğimiz yüksek lisans ve doktora tezleri şunlardır:

İsmail Durmuş, "*Cahiliye Şiirinde ve Kur'an'da Teşbih*", (Doktora Tezi); Fadime Kavak, "*Kur'an'da Edebî Tasvîr*", (Doktora Tezi); Zafer Kızıklı, "*Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*", (Yüksek Lisans Tezi); Sara Çınar, "*Arap Dili ve Belâgatinde Teşbih*", (Yüksek Lisans Tezi); Süleyman Recep Çıbıklı, "*Söz Sanatları Açısından Meâl Problemleri*", (Yüksek Lisans Tezi); Hasan Sevim, "*Kur'an'da Kafirlerle İlgili Teşbih ve Temsiller*", (Yüksek Lisans Tezi).

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP BELÂĞATININ TARİHİ ve LİTERATÜRÜ

1.1. CAHİLİYE DÖNEMİ

Cahiliye döneminde belagat ilmi nazari anlamda bir ilim dalı olarak yer almamasına karşın pratik olarak önemli bir yere sahiptir. Nitekim Arap toplumu tarih boyunca dillerine önem vermiş ve belîğ olmaya özen göstermiştir. Dili doğru ve etkili bir şekilde kullanamayan kimseler olgun bir Arap olarak kabul edilmemiş, bunun aksine şiir ve hitabelerle dili etkili bir şekilde kullanabilenler bu maharetleriyle ün kazanmışlardır. Öyle ki aralarından şair ya da hatip çıkan aşiretler bu kişilerle gurur duymuş, ziyafetler vermiş kutlamalar yapmışlardır.²⁸

İslam öncesi Arap toplumunun dile önem vermesinin kültürel ve geleneksel sebeplerinden biri de çoklukla övünme, nesep ile iftihar etme gibi davranışların bu toplumda oldukça yaygın olmasıdır. Araplar tüm bu övgülerini şiirler aracılığıyla ifade etmiş, dil ve belagati adeta silah olarak kullanmışlardır. Bu da belîğ bir dil kullanımının avam da dahil olmak üzere tüm toplumda yaygınlaşmasını sağlamıştır.²⁹

Cahiliye döneminde Mekke’de belirli dönemlerde panayırlar düzenlenmiş, farklı bölgelerden birçok Arap bu panayırlara gelmiştir. Bu panayırlarda günümüzdeki edebiyat seminerleri ve dil sunumlarına benzer şiir okuma ve eleştirme etkinlikleri yapılmıştır.³⁰ Bu panayırların en ünlülerinden olan Ukâz’da şairler, döneminin en önemli şairlerinden Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604 [?])’nin çadırında, kendisinin etrafında toplanarak şiirlerini okumuşlardır. Nâbîga da okunan şiirler hakkında biçim ve anlam yönüyle, fitri bir edebi zevke

²⁸ Mâzin el-Mübârek, *el-Mu‘cez fî Târîhi’l-Belâğa*, y.y., Dârü'l-Fikr, t.y., s. 24-24.

²⁹ *A.e.*, s. 26-29.

³⁰ *A.e.*, s. 264-270.

dayalı olarak eleştiriler yaparak hükümler vermiştir.³¹ Cahiliye döneminde teorik anlamda belagat terimleri henüz belirlenmemiş olmasına rağmen bu tür şiir tenkitleri ve edebiyat sohbetlerinde kullanılan ölçütler belagat ilminin doğuşuna dair ilk örnekleri oluşturmuştur.³²

Bu dönemin öne çıkan eserleri şunlardır:

İbn Kuteybe (ö. 276/889): *eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ'*,

Ebü'l-Abbâs Sa'leb (ö. 291/904): *Kavâ'idü's-şî'r*,

İbn Tabâtabâ el-Alevî (ö. 322/934): *'Îyârü's-şî'r*,

Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]): *Nağdü's-şî'r*, *Nağdü'n-neğr*,

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967): *el-Eğânî*,

Âmidî (ö. 371/981): *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Tâ'îyyeyn (el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî)*,

Merzübânî (ö. 384/994): *el-Müveşşah*.

1.2. KUR'AN ETKİSİNDEKİ DÖNEM

Cahiliye döneminde dilde belâgat ve fesâhat sahibi olmak büyük önem taşımaktaydı. Nitekim bir önceki başlıkta da anlatıldığı gibi kabileler şiir ve hitabet yoluyla duygu ve düşüncelerini anlatmışlar, yine bu şiir ve hitabetlerle diğer kabilelere üstünlük sağlamışlardır. Dil ve belâgate bu denli önem verilen Arap toplumunda kendi dilleriyle ve üstelik en belîğ kabul ettikleri Kureyş lehçesiyle Kur'an indirilmiştir. Bildikleri bir dil ve üslup olmasına karşın daha önce duydukları hiçbir şair ya da kâhin sözlerine benzemeyen Kur'an'ın üstün

³¹ İhsan 'Abbâs, *Târîhu'n-Nağdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Beyrut, Dârü's-Sekâfe, 1983, s. 16-17; 'Abdü'l-'azîz 'Atîk, *Fî Târîhi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Beyrut, Dârü'n-Nahđati'l-'Arabiyye, t.y., s. 10.

³² Mübârek, *a.g.e.*, s. 29; 'Atîk, *a.g.e.*, s. 10-12.

belâgat ve fesâhati karşısında Araplar, şaşırılmışlar ve dehşete düşmüşlerdir.³³ Bununla birlikte insanların çoğu Kur'an mucizesine iman etmiş, inat ve kibirleri sebebiyle iman etmemekte ısrar edenler ise iman etmemelerine rağmen Kur'an'ın icazı karşısında aciz kalmışlardır. Kur'an'ın bu eşsiz î'câzı belâgat alanındaki çalışmaların da kaynağı olmuştur.³⁴

Hicri IV. (X) yüzyılın sonlarına kadar devam eden bu dönemde yazılan eserler ve yapılan çalışmaların ana teması Kur'an'ın icazı olmuştur. Kur'an'ı daha iyi anlamak amacıyla yapılan bu çalışmalarda, belâgat terimlerinin henüz ıstılah haline gelmemesine rağmen icaz, mecaz, i'rab gibi başlıklar yoğun olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bu eserlerde daha sonraki dönemlerde ıstılah haline gelecek olan belâgat terimlerine işaret eden ifade ve açıklamalar yer almıştır. Bu nedenle belâgatin müstakil bir ilim haline gelip gelişmesinde Kur'an'ın icazı konusunda yapılan bu çalışmaların önemi büyüktür.³⁵

Bu dönemde yazılan önemli eserlerden bazıları şunlardır:

Sîbeveyhi (ö. 180/796): *el-Kitâb*,

Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ' (ö. 207/822): *Me'âni'l-Ḳur'ân*,

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824 [?]): *Mecâzü'l-Ḳur'ân*,
Kitâbü İ'râbi'l-Ḳur'ân,

Câhiz (ö. 255/869): *el-Beyân ve't-tebyîn*,

İbn Kuteybe (ö.276/889): *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*,

Müberred (ö. 286/900): *el-Kâmil*,

Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923): *Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbüh*,

³³ Mübârek, **a.g.e.**, s. 26-32.

³⁴ 'Atîk, **a.g.e.**, s. 13-14.

³⁵ Kılıç, **a.g.m.**, s. 381.

İbn Fâris (ö. 395/1004): *eş-Şâhibî fî fîkhi 'l-luğa*,

Şerîf er-Radî (ö. 406/1015): *Telhîşu 'l-beyân fî ('an) mecâzâtî 'l-Kur'ân, el-Mecâzâtü 'n-nebeviyye*.

1.3. GELİŞME ve OLGUNLAŞMA DÖNEMİ

Arap belagatinin gelişme ve olgunlaşma dönemi olarak kabul edilen hicri IV. (X.) yüzyıl sonlarından VIII. (XV.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden dönemde belagat ilmi 'Abdü'l-ķāhir el-Cürcānî (ö. 471/1078-79)'nin *Esrârü 'l-belâğa* ve *Delâ'ilü 'l-i'câz* adlı eserleriyle zirveye ulaşmıştır.³⁶ “Şeyhu'l-Belâğa (belâgat üstadı)” unvanıyla anılan Cürcānî, *Esrârü 'l-belâğa* adlı eserinde teşbih, istiare, mecaz, temsil ve kinaye gibi belâgatin beyân kısmına ait konular ile bedî' ilminin konularından cinas, seci ve tatbiki ayrıntılı olarak ele almıştır.³⁷ *Delâ'ilü 'l-i'câz*'da ise Kur'ân-ı Kerîm'in icazının nazmında olduğunu belirtmiş ve bu görüşünü delillendirmek amacıyla birçok belâgat konusunu işlemiştir. Bu eserlerle birlikte belâgat müstakil bir ilim haline gelmeye başlamıştır.³⁸

Cürcānî'nin ardından yazılan eserlerde alimler genellikle *Esrârü 'l-belâğa* ve *Delâ'ilü 'l-i'câz*'ı temel almışlardır. Bu eserlerden en çok öne çıkanlardan biri ise Zemaşşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Keşşâf* isimli tefsiridir. Zemaşşerî tefsirinde ayetleri, dil ve belâgat kurallarını dikkate alarak, Kur'an'ın îcâzını ve edebi üstünlüğünü ortaya koyarak yorumlamıştır.³⁹

Bu dönemin en meşhur ve öne çıkan eserlerinden biri de belâgat ilimlerinin kavramlarını sistematik hale getiren Ebû Ya'kûb es-Sekkākî (ö. 626/1229)'nin *Miftâhu 'l-'ulûm* adlı eseridir. Sekkākî, üç bölüme ayırmış olduğu bu eserin birinci bölümünde sarf, ikinci bölümünde nahiv, üçüncü bölümünde

³⁶ Şevkî Dayf, *el-Belâğa Te'vavür ve Târîh*, Kahire, Dârü'l-Ma'ârif, 1965, s. 160.

³⁷ 'Atîk, *a.g.e.*, s. 253-258; Ahmed Matlûb, 'Abdü'l-ķāhir el-Cürcānî *Belâgatühü Nağdühü*, Beyrut, y.y., 1973, s. 37-40; Hulusi Kılıç, “Esrârü 'l-belâğa”, *DİA*, XI, 435.

³⁸ Mübârek, *a.g.e.*, s. 89-95; Ömer Ferruh, *Târîhu 'l-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, Dârü'l-'İlm li'l-Melayin, 1981, C.III, s. 184-187.

³⁹ Ali Özek, “el-Keşşâf”, *DİA*, XXV, 329-330.

ise belâgat ilimlerini ele almıştır. Sekkâkî, üçüncü bölümde belâgat ilimlerini ilk kez beyân, meânî ve bedî‘ olarak sistematik bir şekilde sınıflandırmıştır. Ancak Sekkâkî, bedî‘ ilmini ayrı bir kategori olarak ele almamış, meânî ilminin altında incelemiştir.⁴⁰ İlerleyen dönemlerde İbnü'n-Nâzım adıyla bilinen Bedruddîn b. Mâlik (öl.686/1287), *el-Mişbâh fi'htîşâri'l-Miftâh* adıyla *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü özetlemiş, Sekkâkî'nin meânî ve beyânın altında zikretmiş olduğu bedî‘ ilmini ilk kez “ilmü'l-bedî‘” adını vererek ayrıca sınıflandırmıştır. Böylece belâgat ilmine günümüzde de geçerliliğini koruyan meânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç kategoriden oluşan son şeklini vermiştir.⁴¹

Bu eserlerin yanı sıra bu dönemde yazılan diğer önemli eserlerden bazıları şunlardır:

Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra): *Kitâbü’ş-Şinâ‘ateyn*,

İbn Reşîk (ö. 463/1070-71): *el-‘Umde*,

İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073): *Sırrü'l-feşâha*,

Ebû Tâhir Muhammed b. Haydar el-Bağdâdî (ö. 517/1123): *Ķânûnü'l-belâga*,

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209): *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i‘câz, Delâ‘ili'l-i‘câz*,

Ziyâeddin İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239): *el-Meşelü's-sâ‘ir fî edebi'l-kâtib ve’ş-şâ‘ir, el-Câmi‘u'l-kebîr fî şinâ‘ati'l-manzûm mine'l-kelâm ve'l-menşûr*,

İbn Ebü'l-İsba‘ el-Mısrî (ö. 654/1256): *Bedî‘u'l-Ķur‘ân, et-Taḥrîrü't-taḥbîr fî ‘ilmi'l-bedî‘*,

⁴⁰ Dayf, **a.g.e.**, s. 287-289; Ferruh, **a.g.e.**, C.III, s. 753-754.

⁴¹ Dayf, **a.g.e.**, s. 315-316; ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 298-299; M. Reşit Özbalıkcı, “İbnü'n-Nâzım”, **DİA**, XX1, 168-169.

Yahyâ b. Hamza el-‘Alevî (ö. 749/1348): *eṭ-Ṭırâzü’l-mütazammin li-esrâri’l-belâğa*, *‘Ulûmi hakā’iki’l-i’câz*.

1.4. DURAKLAMA DÖNEMİ

Hicri VIII. (XV.) yüzyılın ortalarından XIII. (XIX.) yüzyılın sonlarına kadar devam eden dönemde birçok ilim dalında olduğu gibi belâgat ilmi sahasında da bir duraklama olmuştur. Nitekim adı geçen dönemlerde müstakil eserlerden ziyade daha önce yazılmış eserler üzerine birer değerlendirme ve yorumlama özelliği taşıyan şerh ve haşiyeler kaleme alınmaya başlanmıştır.⁴² Bu eserlerin başında Haṭîb el-Ḳazvînî (ö. 739/1338)’nin *Telḥîşü’l-Miftâḥ* adlı eseri gelir. Bu eser, Sekkâkî’nin *Miftâḥu’l-‘ulûm* adlı eserinin belâgata dair üçüncü bölümü için yapılan muhtasardır. Ḳazvînî bu eserin ardından *Telḥîşü’l-Miftâḥ*’ın şerhi mahiyetinde olan *el-İzâḥ* isimli eseri kaleme alınmıştır. Eserde *Telḥîş*’teki kapalı kısımlar örnekler verilerek açıklanmış, eksik görülen yerler bazı eserlerden alıntılar ve yazarın fikirleriyle tamamlanmıştır.⁴³

Bu dönemin belâgatle ilgili öne çıkan eserlerin bazıları şunlardır:

‘Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355): *el-Fevâ’idü’l-Ġıyâsiyye*,

Teftâzânî (ö. 792/1390): *el-Muṭavvel ‘ale’t-Telḥîş*, *Muḥtaşarü’l-Muṭavvel*,

Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413): *Ḥavâşî’s-Seyyid ‘ale’l-Muṭavvel*,

Hasan Çelebi (ö. 886/1481): *Ḥâşiye ‘alâ Şerḥi’l-Muṭavvel*;

⁴² Ahmed Mustafa el-Merâgî, *‘Ulûmü’l-Belâğa: el-Beyân ve’l-Meânî ve’l- Bedî’*, Beyrut, Dârü’l-kütübi’l-‘İlmiyye, 1993, s. 10; Dayf, *a.g.e.*, s. 273.

⁴³ İsmail Durmuş, “ḲAZVÎNÎ, Haṭîb”, *DİA*, XXV, 156-157.

Ebü'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî (ö. 888/1483'ten sonra): *Hâşiyetü Ebi'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî 'ale'l-Muṭavvel*,

Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1656): *Hâşiyetü 'ale'l-Muṭavvel*.

1.5. YENİLİK ARAYIŞLARININ BAŞLADIĞI DÖNEMİ

Hicri XIII. (XIX.) asırdan günümüze kadar devam eden dönemde Batı'da ortaya çıkan aydınlanma felsefesi ve modernizm akımının etkisi İslam dünyasında da hissedilmiş, böylece birçok alanda olduğu gibi ilmi çalışmalarda da yenilik arayışlarının başladığı bir döneme girilmiştir. Böylece geleneksel tarzda çalışmalarını sürdüren belâgat alimlerinin yanı sıra Batı edebiyatını okumuş ve bunun etkisiyle belâgat ilmine modern ve yeni bir bakış açısı katmaya çalışan alimlerin oluşturduğu bir grup ortaya çıkmıştır. En önemli temsilcileri Tâhâ Hüseyin (ö. 1973), Abbas Mahmûd el-Akkâd (ö. 1964) ile İbrâhim el-Mâzinî (ö. 1949) olan bu grup belâgatin edebi eleştirisi ile iç içe olmasını ve Batı'daki gibi İslam dünyasında da estetik çalışmalardan yararlanılması gerektiğini savunmuştur.⁴⁴ Bu isimlerin yanı sıra bu grubun diğer öne çıkan isimleri ve eserleri ise şunlardır:

Emîn el-Hûlî (ö. 1966): *Fennü'l-ḳavl, el-Belâğa, 'İlmü'n-nefs*,

Aḥmed Hasan ez-Zeyyât (ö. 1968): *Difâ' 'ani'l-belâğa*,

'Ali el-Cârim (ö. 1949) – Mustafa Emîn: *el-Belâgatü'l-vâzıha*.

Bu dönemde klasik tarzı devam ettiren belâgat alimleri ve eserleri ise şunlardır:

Hüseyin b. Aḥmed el-Merşafî (ö. 1307/1889): *el-Vesiletü'l-edebiyye ile'l-'ulûmi'l-'Arabiyye*,

⁴⁴ Kılıç, a.g.m., s. 383.

Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362/1943): *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*,

Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1952): *'Ulûmü'l-belâğa*.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE TEŞBİH SANATI

2.1. TEŞBİHİN TANIMI

Teşbih kelimesi, “benzer” anlamındaki ş-b-h (ش - ب - ه) kökünden türemiş bir mastar isim olup sözlükte “bir şeyi başka bir şeye benzetmek” anlamına gelir.⁴⁵

Teşbih sanatını ayrıntılarıyla inceleyerek teşbih üzerine çalışmalar yapan ilk dilci el-Müberred (ö. 286/900)’dir.⁴⁶ Müberred *teşbihi*; müfrit, muşîb, muḳârib ve ba’îd olmak üzere dört kategoriye ayırmış ve bunları ayrıntılı olarak açıklamıştır.⁴⁷ Ancak Müberred’in bu tasnifi kendisinden sonraki dilciler tarafından benimsenmemiş, kendisine özgü kalmıştır.⁴⁸

Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) ise *teşbihi*, “teşbih edatı aracılığıyla iki mevsuftan birinin diğerinin yerine geçmesiyle oluşan vasıf” olarak tanımlamıştır.⁴⁹

İbn Reşîk (ö. 463/1070-71)’e göre, “Bir nesnenin bir ya da birkaç vasfı yönden diğer bir nesneye benzeyen sıfatına *teşbih* denir.” Ancak iki nesne arasındaki bu benzerlik sahip oldukları tüm vasıflarda olmaz; çünkü tüm vasıfları yönünden benzeşen şey diğerinin aynısı olur.⁵⁰

⁴⁵ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu’l-‘Arab, “تشبيه”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/تشبيه/?c=لسان%20العرب>, 23 Şubat 2020.

⁴⁶ İsmail Durmuş, “Teşbih”, *DİA*, XL, 553.

⁴⁷ Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fi’l-Luḡa ve’l-Edeb*, Kahire, Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1997, C.III, s. 25-32.

⁴⁸ Zafer Kızıklı, “Arap Belagatinde Teşbih ve Mecaz”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, 1997, s. 40.

⁴⁹ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbü’ş-Şinâ’ateyn*, Kahire, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1952, s. 239.

⁵⁰ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ḳayrevânî, *el’Umde fi Meḥâsini’ş-Şi’r ve Âdâbih*, Kahire, Mektebetü’l- Hânci, 2000, s. 468-469.

Cürcânî (ö. 471/1078-79)'ye göre *teşbih* sözcüğünün ıstılahtaki anlamı, “Kendisinde bulunan özelliklerden birinde iki şeyin ortaklaşmasıdır.”⁵¹

Sekkâkî (ö. 626/1229)'ye göre, “*Teşbih*, müşebbeh ve müşebbehün bih olmak üzere iki taraflı olup aralarında bir yönden ortak, diğer yönden ise farklı vasıf bulunan sözdür.”⁵²

İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239)'e göre, “*Teşbih*, bir şeyi başka bir şeye benzetmek manasında olup temsil ile eş anlamlıdır.”⁵³

Qazvînî (ö. 739/1338) ise *teşbihi*, “Belli bir maksat için, bir edat ile, aralarındaki ortak nitelikten dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmek.” olarak açıklamıştır.⁵⁴

2.2. TEŞBİHİN UNSURLARI

Teşbihin; müşebbeh, müşebbehün bih, vech-i şebah ve edat-ı teşbih olmak üzere dört temel unsuru vardır.⁵⁵

⁵¹ Cürcânî, **a.g.e.**, s. 69.

⁵² Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebû Bekir Muhammed b. 'Ali es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1987, s. 332.

⁵³ Ziyâeddin İbnü'l-Eşîr, **el-Meşelü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir**, Kahire, Dâr Nahda Mısır li'n-Neşr, t.y., C.II, s. 93.

⁵⁴ el-Hatîb el-Qazvînî, **Telhîş Telhis ve Tercümesi: Kur'ân'ın Eşsiz**; haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çöğenli, İstanbul, Huzur Yayın Dağıtım, t.y., s. 252.

⁵⁵ Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhirü'l-Belâga fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y., s. 219; 'İsa 'Ali el-'Akûb, **el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî'**, Dubai, Dârü'l- Qalem, 1996, s. 356; Fadl Hasan 'Abbâs, **el-Belâga Fünûnühâ ve Efnânühâ: 'İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Amman, Dârü'n-Nefâis, 2009, s. 21.

2.2.1. Müşebbeh (Benzeyen-مشبه) ve Müşebbehün Bih (Kendisine

Benzetilen-مشبه به)

Benzeyen ve benzetilen, her teşbihte mutlaka bulunması gereken esas unsurlardır. Bu iki ögeye “teşbihin tarafları” denir.⁵⁶ Eğer benzeyen ve benzetilenden herhangi biri zikredilmezse teşbih değil istiare yapılmış olur.⁵⁷

Teşbihin tarafları duyularla algılanışları bakımından dört çeşittir:

2.2.1.1. Her İki Ögenin de Hissî (Somut) Olması

Bu tür teşbihlerde müşebbeh ve müşebbehün bih ögelerinin ikisi de beş duyu organlarından biriyle algılanabilen somut, maddî varlıklardan oluşur. Yanağın güle (görme), güzel kadın sesinin bülbül sesine (duyma), tatlı meyvenin bala (tatma), ağız kokusunun ambere (koklama) ve cildin ipeğe (dokunma) benzetilmesi bu türdendir.⁵⁸

2.2.1.2. Her İki Ögenin de Aklî (Soyut) Olması

Bu tür teşbihlerde müşebbeh ve müşebbehün bih ögelerinin ikisi de duyu organlarıyla değil akılla idrak edilen soyut varlıklardan oluşur. İlmin hayata, cehaletin ölüme, delaletin körlüğe benzetilmesi bu türdendir.⁵⁹ Ayrıca şeytan, iblis, canavar gibi hayalî varlıklardan oluşan vehmî teşbihler ile açlık,

⁵⁶ ‘Askerî, **a.g.e.**, s. 239; Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 177; ‘Abdü’l-‘azîz ‘Atîk, **‘İlmü’l-Beyân**, Beyrut, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1985, s. 65; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 201; ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 356.

⁵⁷ ‘Abbâs, **a.g.e.**, s. 22; İsmail Durmuş, “Teşbih”, **DİA**, XL, 553.

⁵⁸ ‘Atîk, **‘İlmü’l-Beyân**, s. 66-68; ‘Abbâs, **a.g.e.**, s. 27-31; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 201; ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 358.

⁵⁹ ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 359; ‘Atîk, **‘İlmü’l-Beyân**, s. 68; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 202.

tokluk, acı, kızgınlık, sevinç gibi duygulardan oluşan vicdanî teşbihler de bu türdendir.⁶⁰

2.2.1.3. Müşebbehin Aklî, Müşebbehün Bihin Hissî Olması

Bazı teşbihlerde müşebbeh akılla algılanabilen soyut; müşebbehün bih ise duyularla algılanabilen somut varlıklardan oluşur.⁶¹

Örneğin; إِنَّمَا الدُّنْيَا كَبَيْتٍ نَسَجَتْهُ الْعَنْكَبُوتُ (Dünya örümcek ağından bir ev gibidir.) cümlesinde soyut bir kavram olan müşebbeh yani dünya hayatı, somut bir kavram olan örümceğin ağından yapılmış bir eve benzetilmiştir.

2.2.1.4. Müşebbehin Hissî, Müşebbehün Bihin Aklî Olması

Bazı teşbihlerde müşebbeh somut; müşebbehün bih ise soyut varlıklardan oluşur.⁶²

Örneğin; هَذَا الْعِطْرُ الْجَمِيلُ كَأَخْلَاقِكَ الْعَالِيَةِ (Bu güzel koku senin üstün ahlakın gibidir.) cümlesinde duyularla algılanan bir kavram olan güzel koku, ancak akılla idrak edilebilen üstün ahlaka benzetilmiştir.

2.2.2. Vech-i Şebah (Benzetme Yönü-وجه شبه)

Teşbihin yardımcı öğelerinden biri olan vech-i şebah yani benzetme yönü, müşebbeh ve müşebbehün bih arasında, hakikî ya da hayalî olarak var olan, bazı durumlarda cümlede zikredilip bazı durumlarda hazfedilen ortak

⁶⁰ ‘Abbâs, a.g.e., s. 31-33; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 68-70.

⁶¹ ‘Abbâs, a.g.e., s. 33; ‘Akûb, a.g.e., s. 360-361; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 68; Hâşimî, a.g.e., s. 202.

⁶² ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 66-68; ‘Abbâs, a.g.e., s. 27-31; Hâşimî, a.g.e., s. 201; ‘Akûb, a.g.e., s. 358.

vasıftır. Bu vasıf, teşbihteki amacın daha açık bir şekilde vurgulanmasını sağlamak amacıyla benzetilende daha güçlü bir şekilde var olmalıdır. Örneğin; siyah saçın geceye benzetildiği bir teşbihte, siyah saç ve gece arasındaki ortak vasıf yani vech-i şebah siyah renktir. İnsanda da hakikî olarak var olan bu ortak vasıf, benzetilende yani gecede daha güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Bu da teşbihin maksadını açık ve net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.⁶³

Vech-i şebah gerçeklik ve sayı bakımından bazı çeşitlere ayrılır. Bunların en meşhurları şunlardır:

2.2.2.1. Tahkîkî Vech-i Şebah

Tahkîkî vech-i şebah, vech-i şebahin teşbihin taraflarında hakikaten bulunmasıdır.⁶⁴ Örneğin, شعر ليلي كالليل (Leyla'nın saçları gece gibidir.) cümlesinde vech-i şebah “siyahlık” olup hem müşebbehte hem de müşebbehün bihte hakikaten mevcuttur.

Örneğin; (وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ) (Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.)⁶⁵ ayetinde gemiler büyüklük yönünden dağlara benzetilmiştir. Büyüklük vasfı ise hem müşebbehte hem de müşebbehün bihte hakikaten mevcuttur.

2.2.2.2. Tahyîlî Vech-i Şebah

Tahyîlî vech-i şebah, vech-i şebahin teşbihin taraflarının birinde gerçekten değil tevil ya da hayal yoluyla bulunmasıdır.⁶⁶ Kadı et-Tenûhî'nin aşağıdaki beyiti buna örnektir:

⁶³ 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, s. 83; 'Abbâs, a.g.e., s. 36.

⁶⁴ 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, s. 83; 'Abbâs, a.g.e., s. 38; 'Akûb, a.g.e., s. 369.

⁶⁵ Rahman suresi, 24.

⁶⁶ 'Abbâs, a.g.e., s. 39-40; 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, s. 83-84; 'Akûb, a.g.e., s. 369-370.

Karanlıklar arasındaki yıldızlar

Sanki aralarında bidat ortaya çıkan sünnetler gibidir.

Yukarıdaki örnekte karanlıkta ortaya çıkarak parlaklığıyla belirgin olma yönüyle yıldızlar sünnetlere benzetilmiştir. Zikredilen benzetme yönü hayal ve tevil yoluyla müşebbehün bihte bulunmaktadır.

2.2.2.3. Müfred Vech-i Şebah

Müfred vech-i şebah, teşbihin tarafları arasındaki benzetmenin tek bir yönden olmasıdır.⁶⁸ Örneğin; عَلِيٌّ كَالْأَسَدِ (Ali aslan gibidir.) cümlesinde vech-i şebah “cesaret” sıfatı olup benzetme tek bir yönden yapılmıştır.

2.2.2.4. Müteaddid Vech-i Şebah

Müteaddid vech-i şebah, teşbihin tarafları arasındaki benzetmenin birçok yönden olmasıdır. Bu tür teşbihlerde vech-i şebahlerden biri hafzedilse dahi teşbih varlığını korumaya devam eder.⁶⁹

Örneğin; فَاطِمَةُ كَأُمِّهَا حَنَانًا وَعَقْلًا وَلُطْفًا (Fatma; şefkat, akıl ve kibarlık yönünden annesi gibidir.) cümlesinde, “şefkat, akıl ve kibarlık” olmak üzere müşebbeh, müşebbehün bihe birçok yönden benzetilmiştir.

⁶⁷ ‘Îşâmüddin el-İsferâyînî, **el-Aṭṭel**, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, t.y., C.II, s. 156.

⁶⁸ ‘Abbâs, **a.g.e.**, s. 38; ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 373; ‘Atîk, **‘İlmü’l-Beyân**, s. 85.

⁶⁹ ‘Abbâs, **a.g.e.**, s. 38; ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 374-375; ‘Atîk, **‘İlmü’l-Beyân**, s. 85.

2.2.2.5. Mürekkeb Vech-i Şebih

Mürekkeb vech-i şebih, teşbihin tarafları arasındaki benzetmenin birçok şeyin birleşmesinden meydana gelmesidir. Bu tür teşbihlerde adeta bir tablo tasviri yapılır.

(مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا)

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir.”⁷⁰

Yukarıdaki ayet örneğinde benzetme bir tek öge ve sıfat üzerinden değil, birden fazla sıfatın aynı ögede birleşerek oluşturduğu tasviri bir tablo üzerinden yapılmıştır. Buna göre bu ayetteki benzetme yönü mutlak olarak eşek değil, birden fazla özelliğiyle eşeğin durumunu ifade eden bir manzaradır.

هَلَالٌ أَوَّلُ شَهْرِ غَابَ فِي شَفَقٍ⁷¹

كَأَنَّهُ وَكَأَنَّ الْكَاسَ فِي فَمِهِ

Kadeh dudağında sanki hilal gibidir,

Şafakta kaybolan ayın ilk hilali gibi...

İbn’ul-Mu‘tez’in yukarıdaki beyitlerinde de benzetme tek başına hilale yapılmamış, hilalin başka vasıflarının da zikredildiği bir durum tasviri üzerine yapılmıştır.⁷²

⁷⁰ Cuma suresi: 5.

⁷¹ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Dîvânü’l-Me‘ânî*, Beyrut, Dâru’l-Celîl, t.y., C.I, s. 307.

⁷² İn‘âm Fevvâl el-Akkāvî, *el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğa: el-Bedî‘ ve’l-Beyân ve’l-Me‘ânî*, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-‘İlmiyye, 1992, s. 344.

2.2.3. Edat-ı Teşbih (Benzetme Edatı-أداة التشبيه)

Müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki benzerlik ve ortaklığa delalet eden tüm lafızlar teşbih edatıdır. Teşbih edatı da vech-i şebek gibi teşbihin yardımcı unsurlarından olup bazı durumlarda hazfedilebilir.⁷³

Edat-ı teşbih; harf, isim ya da fiil olmak üzere üç türdür.

2.2.3.1. Harf Olan Edatlar

Harf olan edatlar iki adettir. Bunlar الكاف ve كَأَنَّ harfleridir.

Türkçede “gibi” anlamına gelen el-Kâf (ك) edatı, basitliğine rağmen teşbihte esas olan edattır. Teşbih cümlesinde kâf edatının hemen ardından müşebbehün bih zikredilir.⁷⁴

أَنْتَ كَالشَّمْسِ فِي الضِّيَاءِ وَإِنْ جَا وَرَثَ كَيَوَانَ فِي غُلُوِّ الْمَكَانِ⁷⁵

Sen aydınlıkta güneş gibisin,

Mertebe yüksekliğinde Zuhâl yıldızını aştın.

Yukarıdaki örnekte önce müşebbeh, sonra teşbih edatı olan kâf ve hemen ardından araya başka bir ifade girmeksizin müşebbehün bih zikredilmiştir.

Eğer müşebbehün bih müfred değil de mürekkeb ise kâf edatından sonra gelen kelime tek başına müşebbehün bihi ifade etmez. Aşağıdaki ayette geçen teşbih buna örnektir:

⁷³ ‘Abbâs, a.g.e., s. 33; ‘Akûb, a.g.e., s. 405; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 77; Hâşimî, a.g.e., s. 217.

⁷⁴ ‘Abbâs, a.g.e., s. 34-35; ‘Akûb, a.g.e., s. 405-406; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 78-79.

⁷⁵ Ebü’l-‘Alâ’ el-Ma‘arrî, *Sakıtu’z-Zend*, Beyrut, Dâr Beyrut, 1957, s. 97.

﴿ وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ
هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ ﴾⁷⁶

“Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir.”

Bu ayette dünya hayatının durumu tek başına suya değil; su ile yeşerip büyüyen bitkilerin her şeyi toz duman eden bir rüzgarla sanki hiç var olmamışçasına helak ve yok oluşuna benzetilmiştir. Böylece müşebbehün bih teşbih edatından sonra gelen kelimedenden çok daha geniş ve kapsamlı bir manzarayı ifade etmiştir.

Harf olan ikinci teşbih edatı ise كَأَنَّ harfidir. Türkçedeki karşılığı “sanki” olan كَأَنَّ edatı, müşebbehten önce zikredilir.⁷⁷

كَأَنَّ أَخْلَاقَكَ فِي لُطْفِهَا وَرَقَّةٌ فِيهَا نَسِيمُ الصَّبَاحِ⁷⁸

Sanki ahlakın kibarlık ve incelikte

Sabah esintisi gibidir.

كَأَنَّ edatı, dil alimlerinin çoğuna göre الكاف ve إِنَّ harflerinin birleşmesinden oluşmuş mürekkeb bir harftir. Bu alimlere göre, كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ (Zeyd, sanki aslandır.) cümlesinin aslı إِنَّ زَيْدًا كَأَسَدٍ (Şüphesiz Zeyd Aslan gibidir.) şeklindedir. Ancak teşbih edatı olan kâf harfi önemine binaen öne alınmış, kâfın ardından gelen إِنَّ harfinin hemzesi cer sebebi olan kâf harfinden dolayı açılmış ve kâf harfinden sonra ona cer edilmiştir.⁷⁹ كَأَنَّ ile yapılan teşbihler كَ ve أَنَّ

⁷⁶ Kehf Suresi: 45.

⁷⁷ Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsûsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Fünûnuhâ*, Beyrut, ed-Dârü's-Şâmiyye, 2010, C: II, s. 162.

⁷⁸ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 78.

⁷⁹ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 79.

harflerinin birleşiminden meydana geldiği için ك ile yapılan teşbihlerden daha belîğdir.⁸⁰

2.2.3.2. İsim Olan Edatlar

İsim olan teşbih edatları; مثل، شبه، شبيهه، نظير، مثيل، نحو، مماثل، مشابه gibi Türkçede “benzer, gibi” anlamlarında kullanılan kelimelerdir. Bu tür edatlar müşebbehün bihten önce zikredilir.⁸¹ فَاطِمَةُ مِثْلُ زَيْنَبَ فِي الذِّكَا (Fatma, zekada Zeynep gibidir.), حَدِيجَةُ مُمَاتِلَةُ أُمِّهَا فِي الْفَصَاحَةِ (Hatice, fesâhatte annesine benzer.) cümleleri buna örnektir.

2.2.3.3. Fiil Olan Edatlar

Fiil olan teşbih edatları; يضاحي، يناظر، يشبهه، يشابه، يماثل، يضارع، يحاكي gibi, Türkçede “benzemek, sanmak, andırmak” anlamlarında kullanılan kelimelerdir. Bu tür kelimelerle yapılan teşbihlerde müşebbehün bih meful olarak gelir.⁸² هُوَ مُحَمَّدٌ يُشَابِهُ اللَّيْثَ إِفْدَامًا (O, parlaklık bakımından aya benzer.) ile يُمَاتِلُ الْبَدْرَ ضِيَاءً (Muhammed, cesaret bakımından aslana benzer.) cümleleri buna örnektir.

⁸⁰ Meydânî, a.g.e., C: II, s. 163.

⁸¹ ‘Abbâs, a.g.e., s. 36; ‘Akûb, a.g.e., s. 408.

⁸² ‘Abbâs, a.g.e., s. 35; ‘Akûb, a.g.e., s. 407.

2.3. TEŞBİHİN ÇEŞİTLERİ⁸³

2.3.1. Teşbih Edatının Zikredilip Zikredilmemesine Göre

2.3.1.1. Teşbih-i Mürsel (التشبيه المرسل)

Edat-ı teşbihin zikredildiği teşbih çeşididir.⁸⁴ Aşağıdaki beyitte teşbih edatı olan مثل (gibi) kelimesi zikredilerek teşbih mürsel yapılmıştır.

كَالطَّيِّفِ لَيْسَ لَهُ إِقَامَةٌ⁸⁵ الْعُمُرُ مِثْلُ الضَّيْفِ أَوْ

*Ömür ya bir misafir ya da bir hayal gibidir,
İkameti yoktur.*

2.3.1.2. Teşbih-i Mükked (التشبيه المؤكد)

Edat-ı teşbihin zikredilmediği teşbihlerdir.⁸⁶ Bu teşbihin mükked olarak isimlendirilmesinin sebebi ise müşebbehin müşebbehün bihle neredeyse bir tutulması ve birbirlerine denk olduklarının iddia edilmesidir.⁸⁷

⁸³ Teşbih çeşitlerinin sınıflandırılmasında birçok kaynakta farklı sınıflandırmalar yapıldığı ve bazı kaynaklarda kullanımı yaygın olmayan teşbih çeşitlerine yer verilmediği mülahaza edilmiştir. Bu bağlamda incelediğimiz kaynaklar arasından, ‘İsa ‘Ali‘ Akûb’un *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî‘* isimli eserinin teşbihin tüm çeşitlerini ihtiva eden işlevsel bir sınıflandırma yapmış olduğu görülmüş ve çalışmamızda da bu sınıflandırma tercih edilmiştir.

⁸⁴ Haţib el-Şazvînî, *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğati: el-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, Beyrut, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1992, s. 247; Haţib el-Şazvînî, *et-Telhîş fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, haz. ‘Abdurrahman el-Berkûkî, Beyrut, ed-Dârü’ş-Şâmiyye, 2010, s. 288; Süyûtî, *a.g.m.*, C.II, s. 43; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 408.

⁸⁵ ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 80.

⁸⁶ Şazvînî, *el-İzâh*, s. 246-247; Şazvînî, *et-Telhîş*, s. 286; Süyûtî, *a.g.e.*, C. II, s. 43.

⁸⁷ Meydânî, *a.g.e.*, C: II, s. 174; ‘Akûb, *a.g.e.*, s. 410.

وَنَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَamِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ⁸⁸

“Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.”

Yukarıdaki ayette dağlar sabit bir şekilde yerinde duruyor gibi görülmesine rağmen kıyamet günü sûr’a üflendikten sonra dağların da rüzgarın yürüttüğü bulutlar gibi havada yürüyeceği tasvir edilmiştir.⁸⁹ Ayette benzetme edatı kullanılmamış, mübalağa yapılarak teşbihi kuvvetlendirmek amacıyla bulutların havadaki seyri ile dağların durumu birbirine denk tutulmuştur.

Bu tür teşbihler teşbih mürselden daha veciz ve belîğ kabul edilir. Teşbih-i müekked, müşebbehin teşbih edatı vasıta kılınmaksızın müşebbehün bihin aynısıymış gibi aktarılması yönüyle daha belîğ; teşbih edatının hazfedilmesi yönüyle ise daha vecizdir. Örneğin; زَيْدٌ أَسَدٌ (Zeyd, aslandır.) cümlesinde benzetme edatı kullanılmaksızın Zeyd, aslana benzetilmiş; adeta aslanla bir tutulmuştur.⁹⁰

2.3.2. Vech-i Şebihin Durumuna Göre

2.3.2.1. Teşbih-i Temsîlî (التشبيه التمثيلي)

Vech-i şebahi müfred olmayıp, iki ya da daha fazla vasıftan çıkarılmış bir tablo olan teşbihlerdir.⁹¹

Bu bölümde genel çerçeveyi çizmek açısından sadece tanım vermekle yetinilecek olup konuyla ilgili ayrıntı ve örnekler üçüncü bölümde ele alınacaktır.

⁸⁸ Neml suresi: 88.

⁸⁹ ‘Akûb, a.g.e., s. 409.

⁹⁰ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 81.

⁹¹ Kazvînî, el-Îzâh, s. 249-250; ‘Abbâs, a.g.e., s. 67; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 86; ‘Akûb, a.g.e., s. 385.

2.3.2.2. Teşbih-i Gayr-i Temsîlî (التشبيه غير التمثيلي)

Teşbih gayr-i temsîl ise temsîlî teşbihin zıttı olup vech-i şebahi birçok niteliğin bir araya gelmesiyle oluşan bir tablo değil müfred bir vasıftır. Ancak buradaki müfredlik mürekkebe (birleşik) teriminin zıttı olup teşbihin tarafları arasındaki sıfatların sayısının çokluğuna engel teşkil etmez.⁹²

وَضِيَاءٌ وَمَثَالاً	يَا شَبِيهَ الْبَدْرِ حُسْنًا
وَقَوَامًا وَاعْتِدَالًا	وَشَبِيهَ الْعُصْنِ لِينًا
وَنَسِيمًا وَمَلَأًا ⁹³	أَنْتَ مِثْلُ الْوَرْدِ لَوْنًا

*Ey güzellikte, aydınlıkta ve örneklikte aya benzeyen,
Yumuşaklıkta, sağlamlıkta ve dengede dala benzeyen,
Sen renkte, hoş bir esintide ve nazda gül gibisin.*

Yukarıdaki şiirde sevgili önce aya, ardından dala, en son ise güle benzetilmiştir. Müşebbeh bihin müteaddid olduğu bu örnekte vech-i şebah de birbirlerinden bağımsız halde bulunan müteaddid sıfatlardan oluşmuştur. Bu sıfatlardan her biri ayrı ayrı vech-i şebah olarak yeterli olup herhangi birisinin hafzedilmesi ya da diğerinin önüne geçirilmesi teşbihi bozmamaktadır.

Örnekte görüldüğü gibi teşbih gayri temsîlde vech-i şebah mürekkebe değildir. Başka bir ifadeyle müşebbeh ve müşebbehün bihin ortaklaştığı sıfatların çokluğuna rağmen bu sıfatlar birbirinden bağımsız müfred manalara sahip olduklarından dolayı vech-i şebah teşbih temsîldeki gibi bir tablo/tasavvur oluşturmamaktadır. Bu nedenle teşbih gayri temsîlde vech-i şebah olarak birden fazla sıfat zikredildiğinde bunların yerleri değiştirilebilir, biri diğerinin önüne ya da arkasına geçirebilir. Bunun yanı sıra bu sıfatlardan sadece birinin ya da birkaçının zikredilmesi de teşbihi bozmaz.⁹⁴

⁹² Kazvîni, *el-İzâh*, s. 250; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 88; 'Akûb, *a.g.e.*, s. 385.

⁹³ Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *el-İ'câz ve'l-İcâz*, Kahire, Mektebetü'l-İcâz, t.y., s. 191.

⁹⁴ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, s. 89.

2.3.2.3. Teşbih-i Mufasssal (التشبيه المفصل)

Vech-i şebihin zikredildiği teşbih çeşididir.⁹⁵

كَمْ وَجُوهُ مِثْلُ النَّهَارِ ضِيَاءٌ لِنَفُوسٍ كَاللَّيْلِ فِي الْإِظْلَامِ⁹⁶

Ne yüzler vardır gündüz gibidir aydınlıkta,

Ne ruhlar vardır gece gibidir karanlıkta...

Yukarıdaki beyitte iki adet teşbih vardır. Birinci teşbihte yüzler gündüze benzetilmiştir. Vech-i şebeh ise “aydınlık” olarak zikredilmiştir. İkinci teşbihte ise ruhlar geceye benzetilmiştir. Vech-i şebeh ise “karanlık” olarak zikredilmiştir.

2.3.2.4. Teşbih Mücmel (التشبيه المجمل)

Vech-i şebihin zikredilmediği teşbih çeşididir.⁹⁷ Aşağıdaki beyitler buna örnektir:

لَا تُتَكْرَمُوا الْخَالَ الَّذِي فِي خَدِّهِ كُلُّ الشَّقِيقِ بِنُقْطَةِ سَوْدَاءِ⁹⁸

Yanağındaki beni yadırgama.

Gelinciklerin hepsinde siyah bir nokta vardır.

Şair renk ve görünüş bakımından yanaktaki beni gelincik çiçeklerinin ortasındaki siyahlığa benzetmiştir. Ancak bu benzetmeyi yaparken vech-i şebehi zikretmemiştir.

⁹⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 236; Kazvînî, *et-Telhîş*, s.277; ‘Abbâs, *a.g.e.*, s. 66; ‘Akûb, *a.g.e.*, s. 386.

⁹⁶ ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, s. 90.

⁹⁷ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 235; Kazvînî, *et-Telhîş*, s. 274.

⁹⁸ Ahmed b. ‘Abdü’l-vehhâb b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb Fî Fünûni’l-Edeb*, Kahire, Dârü’l-Kütüb ve’l-Vesaiķi’l-kavmiyye, 2002, C.II, s. 79.

Mücmel teşbihlerde hazfedilen vech-i şebah bazen herkesin anlayabileceği bir şekilde açık olurken bazen de daha yüksek bir zeka gerektirecek şekilde gizli olur. Örneğin زَيْدٌ أَسَدٌ (Zeyd, aslandır.) cümlesinde hazfedilen vech-i şebahin “cesaret” olduğu herkes tarafından kolayca anlaşılacak derecede açıktır. Vech-i şebahin gizli kaldığı bir teşbih örneği ise Fatıma bint’ul-harşeb’in oğulları hakkında kendisine sorulan soruya verdiği cevapta görülmektedir. Fatıma’ya hangi oğlunun daha üstün olduğu sorulmuş, o da; “‘Imâra, hayır bilakis filan, hayır filan.” diye cevap vermiş, ardından ise şöyle demiştir: “Eğer hangisinin daha üstün olduğunu bilirimsem evlatlarımı kaybederim. Onlar birbiri ardına gelen, bitişik halkalardan bir kayıp halka gibidir, onların hangisinin hangi taraf olduğu bilinmez.” Bu cümlede Fatıma, oğullarını kayıp halkaya benzetmiştir. Bu teşbihte hazfedilmiş olan vech-i şebah ise aralarındaki denklik ve benzerlik sebebiyle en iyisinin ya da birincinin belirlenmesinin imkansızlığı veya aralarındaki farklılığı doğru kılacak temyizi engelleyen denkliğin var oluşudur. Buradaki vech-i şebah önceki örnekteki gibi açık olmayıp ancak yüksek bir kavrayışla idrak edilebilen gizli bir vech-i şebah’tir.⁹⁹

Teşbih mücmelde vech-i şebahin vasfını hissettiren, müşebbeh ya da müşebbehün bihin ya da her ikisinin vasıfları zikredilebilir.

وَكَاَنَّ إِيْمَاضَ السُّيُوفِ بَوَارِقُ وَعَجَاجَ خَيْلِهِمْ سَحَابٌ مُظْلِمٌ¹⁰⁰

Kılıçların parlaması sanki şimşek gibidir

Ve atın tozu karanlık bulut gibidir.

Yukarıdaki beyitteki ilk teşbihte kılıçların parlaklığı şimşeğe benzetilmiş; müşebbehün bihin vasfı zikredilmeksizin, müşebbehin vasfı zikredilmiştir. İkinci teşbihte ise birincinin aksine müşebbehin vasfı

⁹⁹ ‘Akûb, a.g.e., s. 386-387; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 91; Aḥmed Matlûb, Mu‘cemü’l-Muṣṭalaḥâtî’l-Belâğîyye ve Teṭavvürühâ, Beyrut, Mektebetu Lübnan, 1996, s. 341.

¹⁰⁰ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 90.

zikredilmemiş; “karanlık bulut” sıfatıyla müşebbehün bihin vasfı zikredilmiştir.¹⁰¹

Bazı teşbih mücmellerde ise hem müşebbehin hem de müşebbehün bihin sıfatları zikredilir. Ebû Temmâm’ın Hasan b. Sehl’i övdüğü şiirinde bunun örnekleri vardır:

صَدَقْتُ عَنْهُ وَلَمْ تَصْدِفْ مَوَاهِبُهُ عَنِي وَعَاوَدَهُ ظِلِّي فَلَمْ يَخْبِ
كَالْغَيْثِ إِنْ جَنَّتْهُ وَافَاكَ رَيْفُهُ وَإِنْ تَرَحَّلْتَ عَنْهُ لَجَّ فِي الطَّلَبِ¹⁰²

“Ben ondan vazgeçtim, o benden hediyelerini kesmedi ve benim onun hakkındaki zannım geri döndü ve hayal kırıklığına uğramadı/mahrum olmadı. O yağmur gibidir, sen ona gidersen sana en güzel, ilk damlalarını verir (iyi bir şekilde karşılar ve ihsanda bulunur), eğer ondan ayrılırsan (ondan kaçmana rağmen) o sana ulaşmakta ısrar eder.”

Yukarıdaki şiirde övülen kişi yağmura benzetilmiştir. Birinci beyitte müşebbehin vasfı, ikinci beyitte ise müşebbehün bihin vasfı zikredilerek hazfedilmiş olan vech-i şebihin vasfına işaret edilmiştir. Buna göre buradaki vech-i şebih durum ne olursa olsun ikisinden de (övülen kişi ve yağmur) kaçışın mümkün olmadığıdır.¹⁰³

2.3.2.5. Teşbih-i Garîb-i Mübtezel (التشبيه الغريب المبتهل)

Teşbihin tarafları arasındaki benzetme yönünün fazla ayrıntı verilmeden, açık ve anlaşılır bir şekilde zikredilmesi sebebiyle derin bir düşünce ve dikkat gerektirmeksizin, ilk bakışta kolayca anlaşılabilirdiği teşbihlerdir.¹⁰⁴ Kırmızılık yönüyle yanağın güle, parlaklık yönüyle yüzün aya, yiğitlik ve öne

¹⁰¹ ‘Akûb, a.g.e., s. 387.

¹⁰² İbnü’l-Esîr, a.g.e., C.II, s. 114.

¹⁰³ ‘Akûb, a.g.e., s. 388.

¹⁰⁴ Kazvînî, el-İzâh, s. 237-238.

atılma yönüyle cesur kişinin aslana benzetilmesi insanlar arasında yaygın olarak kullanılan bu tür teşbihlerdendir.¹⁰⁵

2.3.2.6. Teşbih-i Baid-i Ğarîb (التشبيه البعيد الغريب)

Teşbihin tarafları arasındaki benzetme yönünün fazla ayrıntı içererek gizli olması sebebiyle ilk bakışta anlaşılamayan, zihninin ancak düşündükten müşebbeh ve müşebbehün bih arasında ilişki kurabildiği teşbihlerdir. Bu nedenle garib-i mübtezel teşbihin zıddıdır.¹⁰⁶

وَلَا زَوْرِدِيَّةَ تَرَاهُ بِزُرْقَتِهَا بَيْنَ الرِّيَاضِ عَلَى حُمْرِ الْيَوَاقِيتِ
كَأَنَّهَا فَوْقَ قَامَاتٍ ضَعُفْنَ بِهَا أَوَائِلُ النَّارِ فِي أَطْرَافِ كِبْرِيتِ¹⁰⁷

*“Menekşe maviliğiyle açıyor,
Bahçeler arasında yakutların kırmızılığına karşı.
Sanki o menekşe zayıflamış gövdesinin üzerinde,
Kibritin etrafındaki ilk alev gibidir.”*

Yukarıdaki şiirde menekşe kibrit yakıldığında ilk anda oluşan mavi aleve benzetilmiştir. Ancak menekşeden söz edildiğinde zihne gelen ilk şey yine kendi cinsinden olan çiçeklerdir. Menekşenin buradaki gibi kibritin etrafındaki aleve benzetilmesi ancak uzun bir düşünceden sonra zihninin ulaştığı, baid garib cinsinden bir teşbihtir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 93, ‘Akûb, a.g.e., s. 388; Matlûb, Mu‘cemü’l-Muştalahâtî’l-Belâgiyye, s. 339.

¹⁰⁶ Kazvîni, el-Îzâh, s. 238; Kazvîni, et-Telhîs, s. 283.

¹⁰⁷ Cürçânî, a.g.e., s. 130.

¹⁰⁸ ‘Akûb, a.g.e., s. 390; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, s. 94, Matlûb, Mu‘cemü’l-Muştalahâtî’l-Belâgiyye, s. 330.

2.3.3. Teşbihin Amacına Göre

2.3.3.1. Teşbih-i Makbûl (التشبيه المقبول)

Mütekellimin teşbih ile kastettiği amacı yerine getiren teşbih türüdür. Aynı zamanda “teşbih hasen” adı da verilen bu tür teşbihlerde maksadın yerine getirilebilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar teşbihteki amaca göre değişmekte olup genel şartlardan birincisi, benzetmede belirsizlik ve bilinmezliği önlemek amacıyla müşebbehün bihin muhatap tarafından daha iyi bilinen bir şey olması gerekliliğidir. Bunun yanı sıra benzetme yönü bakımından da müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki ortak vasfın hakkında ihtilaf olmayacak şekilde daha açık ve kuvvetli bir şekilde müşebbehün bihte bulunması gerekmektedir.¹⁰⁹

Aşağıdaki ayet bu konuya örnektir:

﴿ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴾¹¹⁰

“Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.”

Bu ayette gece; insanın ayıplarını, günahlarını ve sırlarını örtmesi yönüyle örtüye benzetilmiştir. Teşbihte, benzetme yönü olan; ayıplarını, günahlarını ve sırlarını örtme niteliği müşebbehün bih olan “örtü” kavramında, müşebbehten yani “gece”den daha açık ve kuvvetli bir şekilde bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ Kazvîni, **el-İzâh**, s. 226; Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 288; ‘Akûb, **a.g.e.**, s. 419-420, Hâşimî, **a.g.e.**, s. 241.

¹¹⁰ Nebe Suresi, 10.

¹¹¹ ‘Atîk, **İlmü'l-beyân**, s. 120.

2.3.3.2. Teşbih-i Merdûd (التشبيه المردود)

Teşbih makbulde zikredilen şartların eksikliği sebebiyle mütekellimin teşbih ile kastettiği amacı yerine getirmeyen teşbih türüdür. Müşebbehün bihin muhatap için belirsiz bir sıfatta olması, müşebbehün bihin benzetme yönü bakımından müşebbehe göre daha zayıf ve eksik olması teşbihin maksadının tam olarak ifade edilememesinin nedenlerindendir.¹¹²

وَجَرَى عَلَى الْوَرَقِ التَّجِيعُ الْقَانِي فَكَأَنَّهُ النَّارُ تُجْ فِي الْأَغْصَانِ¹¹³

*Kıpkırmızı kan yaprağın üzerine aktı,
Sanki o dallardaki narenciye gibidir.*

Mütenebbî, bu beytinde öldürülenlerin akan kanları hakkında teşbih yapmıştır. Buna göre yaprakların üzerine akan kanlar dallardaki narenciyelere benzetilmiştir. Ancak kanın ve narenciyenin renkleri arasında benzerlik olmaması sebebiyle bu teşbih merdûd teşbih sayılmıştır.

2.3.4. Teşbihin Taraflarının Sıralanışına Göre

2.3.4.1. Teşbih-i Melfûf (التشبيه الملفوف)

Teşbihte atıf yoluyla önce müşebbehlerin, ardından ise müşebbehün bihlerin getirildiği teşbih türüdür. İmru'ü'l-Kays'ın çok kuş avlayan bir kartalı vasıflandırdığı şu beyitleri teşbih melfufa bir örnektir:

¹¹² Kazvîni, *el-İzâh*, s. 248; Kazvîni, *et-Telhîş*, s. 288; 'Akûb, *a.g.e.*, s. 420.

¹¹³ İbnü'l-Eşîr, *a.g.e.*, C.II, s. 124.

كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابَسًا لَدَى وَكْرَهَا الْعُنَابُ وَالْحَشَفُ الْبَالِي¹¹⁴

Yuvasındaki nemli ve kuru kuş yürekleri

Hünnap ve kuru kurma gibidir.

Bu örnekte kartalın avladığı kuşların yürekleri tazelik yönünden vasıflandırılmıştır. Yeni avlanan taze yürekler için “nemli”, daha önce avlanmış yürekler için “kuru” ifadesi ile önce müşebbehler zikredilmiş; ikinci mısradan ise sırasıyla “hünnap” ve “kuru hurma” ifadeleriyle müşebbehün bihler zikredilmiştir.¹¹⁵

2.3.4.2. Teşbih Mefrûk (التشبيه المفروق)

Müşebbeh ve müşebbehün bihlerin art arda birlikte zikredildiği teşbih türüdür.¹¹⁶

إِنَّمَا النَّفْسُ كَالزَّجَاجَةِ، وَالْعِلْمُ سِرَاجٌ، وَحِكْمَةُ اللَّهِ زَيْتٌ
فَإِذَا أَشْرَقَتْ فَإِنَّكَ حَيٌّ وَإِذَا أَظْلَمَتْ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ¹¹⁷

Nefis kandil gibidir, ilim yanan çıra ve Allah'ın hikmeti yağ gibidir.

Eğer aydınlatırsa sen yaşarsın ve eğer karartırsa ölürsün.

Yukarıdaki örnekte dört adet teşbih yapılmış ve hepsinde de müşebbeh ve müşebbehün bihler araya başka bir şey girmeksizin birbiri ardına zikredilmiştir.

¹¹⁴ İmru'ü'l-Kays b. Hucr b. el-Hâris, *Dîvânü İmri'i'l-Kays*, haz. 'Abdurrahmân el-. Muştâvî, Beyrut, Dârü'l-M'arife, 2004, s. 139.

¹¹⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 233; Kazvîni, *et-Telhîş*, s. 272; 'Akûb, *a.g.e.*, s. 366.

¹¹⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 233; Kazvîni, *et-Telhîş*, s. 273; el-'Akûb, *a.g.e.*, s. 367.

¹¹⁷ Akdemir, *a.g.e.*, s. 236.

2.3.4.3. Teşbih-i Tesviye (التشبيه التسوية)

Birden çok müşebbehi ve tek bir müşebbehün bihi olan teşbih çeşididir.¹¹⁸

صُدُّغُ الْحَبِيبِ وَحَالِي كِلَاهُمَا كَاللَّيَالِي
وَنَعْرُهُ فِي صَفَاءٍ وَأَدْمُعِي كَاللَّيَالِي¹¹⁹

Sevgilinin zülfü ve benim halim... İkisi de geceler gibidir.

Onun dişleri ve benim gözyaşlarım berraklıkta inciler gibidir.

Yukarıdaki örnekte ilk beyitte, “sevgilinin zülfü” ve “şairin hali” olmak üzere iki müşebbeh; ikinci beyitte ise “sevgilinin dişleri” ve “şairin gözyaşları” olmak üzere yine iki müşebbeh kullanılmıştır. Buna karşılık müşebbehler ilk beyitte “gecelere”, ikinci beyitte ise “incilere” benzetilerek birer müşebbehün bih kullanılmıştır.

2.3.4.4. Teşbih-i Cem‘ (التشبيه الجمع)

Teşbih tesviyenin aksine birden çok müşebbehün bihi ve tek bir müşebbehi olan teşbih çeşididir.

كَأَنَّمَا يَبْسُمُ عَنْ لَوْلُؤٍ مُتَضَدِّ أَوْ بَرَدٍ أَوْ أَقَاحٍ¹²⁰

O, sanki inci gibi dizilmiş dişleriyle gülümser,

Dolu tanesi gibi, papatyalar gibi dişleriyle...

¹¹⁸ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 234; Kazvîni, *et-Telhiş*, s. 273; el-‘Akûb, *a.g.e.*, s. 367.

¹¹⁹ Nüveyrî, *a.g.e.*, C.VII, s. 44.

¹²⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, C.VII, s. 45.

Yukarıdaki beyitte şair övdüğü kişinin dişlerini; dizilmiş inci, dolu tanesi ya da papatya olmak üzere üç şeye benzeterek yaptığı teşbihte tek bir müşebbeh için üç adet müşebbehün bih kullanmıştır.¹²¹

2.3.5. Teşbih-i Dımnî (التشبيه الضمني)

Müşebbeh ve müşebbehün bihin bilinen teşbih suretlerinden biriyle ortaya konulmadığı ancak cümlede üstü kapalı olarak kendisine işaret edildiği, müşebbehe isnat edilen hükmün mümkün olduğunu ifade eden teşbih çeşididir.¹²²

لَا تُتَكْرِي غُطْلَ الْكَرِيمِ مِنَ الْغَنَى فَالسَّيْلُ حَرْبٌ لِلْمَكَانِ الْعَالِيِ¹²³

Cömert kişinin zenginlikten yoksunluğunu küçümseme.

Sel yüksek yerler için savaştır.

Ebû Temmâm yukardaki beyitinde muhatabına cömert bir adamın zengin olmayışını küçümsememesini ve bunun tuhaf bir durum olmadığını; çünkü dağların tepelerinin en yüksek mekanlar olduğundan sel suyunun orada kalıcı olmadığını söylemiştir. Ancak şair bu benzetmeyi yaparken açık ve net bir şekilde söylemek yerine müşebbehi isnat ettiği şeyin mümkün bir durum olduğunu gösteren bir delil suretinde bu anlamı kapsayacak şekilde ikinci bir cümleyle belirtmiştir.

¹²¹ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 232.

¹²² ‘Abbâs, **el-Belâga**, s.80-82; el-‘Akûb, **a.g.e.**, s.423-424; ‘Atîk, **İlmü'l-beyân**, s.101-104;

Hâşimî, **a.g.e.**, s. 274.

¹²³ İbnü'l-Eşîr, **a.g.e.**, C.I, s. 314.

2.3.6. Teşbih-i Mavlûb (التشبيه المقبول)

Müşebbehin vech-i şebihin kendisinde daha kuvvetli ve daha açık bir şekilde bulunması sebebiyle müşebbehün bih yapıldığı ters teşbihtir.¹²⁴ İbn Cinnî bu teşbih hakkında “*fürûun usule galebe çalması*” demiştir.¹²⁵ Teşbih mavlûbun amacı ise mübalağadır.

وَبَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ غُرَّتَهُ وَجْهَ الْخَلِيفَةِ حِينَ يُمْتَدِّحُ¹²⁶

Sabah belirdi, sanki övüldüğünde

Halifenin yüzü gibi onu aydınlattı.

Yukarıdaki beyitte ilk aydınlandığın vakitteki sabahın ışıkları, halifenin övgü duyduğu vakitteki yüzüne benzetilmiştir. Burada asıl olan teşbih yöntemi tersine çevrilmiştir. Çünkü alışlagelmiş teşbihlerde vech-i şebihin kendisinde daha güçlü ve açık olarak mevcut olduğu şeye benzetme yapılır ki benzetilenin durumu kuvvet ve açıklık kazansın. Ancak burada şair mübalağa amacıyla tam tersini yapmıştır.

2.3.7. Teşbih-i Belîğ (التشبيه البليغ)

Teşbih edatının ve vech-i şebihin hazfedildiği teşbih çeşidi olup belâgatte teşbihin en üst mertebesi olarak kabul edilir. Teşbih belîğ, benzetme edatının ve benzetme yönünün aynı anda cümleden hazfedilmesiyle benzeyen ile kendisine benzetilenin yani müşebbeh ve müşebbehün bihin birbirlerinin aynısı olduğu iddiasını taşır. Başka bir ifadeyle müşebbeh, müşebbehün bihin

¹²⁴ ‘Akûb, **a.g.e.**, s.326-328; ‘Atîk, **İlmü’l-beyân**, s.95-97; Matlub, **Mu’cemü’l-Mustalahat**, s. 345-346.

¹²⁵ Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevşilî, **el-Haşâ’îş**, haz. Muḥammed ‘Alî en-Neccâr, Beyrut, Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, t.y., C.I, s. 301.

¹²⁶ Cürçânî, **a.g.e.**, s. 223.

seviyesine yükseltilir. Bu nedenle mübalağa kuvveti yönünden de en üst mertebededir.¹²⁷

Nitekim Ebû Firâs'ın aşağıdaki beyitlerinde sadece müşebbeh ve müşebbeh zikredilmiş olup edat-ı teşbih ve vech-i şebah hazfedilmiştir:

إِذَا نِلْتُ مِنْكَ الْوَدَّ فَالْكُلُّ هَيْئٌ وَكُلُّ الَّذِي فَوْقَ الثَّرَابِ ثَرَابٌ¹²⁸

*Eğer senin sevgini kazanırsam her şey önemsizdir,
Ve toprağın üzerindeki her şey toprak...*

2.4. TEŞBİHİN AMAÇLARI

2.4.1. Müşebbehin Varlığının Mümkün Olduğunu Açıklama

(بَيَانُ إِمْكَانِ الْمُشَبَّهِ)

Müşebbehe isnat edilen şeyin garip ve ilginç bir şey olması halinde bu gariplik ancak ona benzer başka bir şeyin zikredilmesiyle ortadan kalkar.¹²⁹ Mütenebbî'nin aşağıdaki beyitlerinde bunun örneği vardır:

فَإِنْ تَفُوقَ الْأَنَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ فَإِنَّ الْمَسْكَ بَعْضُ دَمِ الْغَزَالِ¹³⁰

*İnsanlardan üstün olsan da sen onlardansın,
Şüphesiz ki misk ceylan kanından bir kısımdır.*

Bu beyitlerdeki teşbih ile, övülen kişinin aslen sahip olduğu, özünde bulunan bazı özellik ve sıfatlarıyla diğerlerinden ayrı ve üstün olduğu iddia edilmektedir. Şair bu iddia ve benzetmenin geçerliliğini ve mümkün oluşunu

¹²⁷ Kāzvinî, *el-İzâh*, s.259; Kāzvinî, *et-Telhîş*, s. 285, 'Atîk, 'İlmü'l-beyân, s. 105; Matlub, *a.g.e.*, s.330-331.

¹²⁸ 'Atîk, 'İlmü'l-beyân, s. 105.

¹²⁹ 'Abbâs, *el-Belâga*, s.133; 'Akûb, *a.g.e.*, s. 413.

¹³⁰ Se'âlibî, *a.g.e.*, C.I, s. 38.

kanıtlamak için övülen kişi ve özü ceylan kanı olan misk arasında benzetme yapmıştır.

2.4.2. Müşebbehin Durumunu Açıklama (بَيَانُ حَالِ الْمُشَبَّهِ)

Müşebbehe isnat edilen sıfat teşbih yapılmadan önce bilinmeyen bir durumda ise anlamdaki kapalılık ancak teşbihle birlikte bilinir ve anlaşılır duruma gelir.¹³¹ Nâbiğa'nın aşağıdaki beyitleri bu duruma örnektir:

فَإِنَّكَ شَمْسٌ وَالْمَلُوكُ كَوَاكِبُ إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهُمْ كَوْكَبُ¹³²

Sen güneşsin, krallar ise yıldızlar.

Sen doğduğunda onlardan hiçbir yıldız ortada görünmez.

Yukarıdaki beyitlerde övülen kişi güneşe, diğer krallar ise yıldızlara benzetilmiştir. Nasıl ki güneş doğduğunda yıldızlar artık görünmeyecek ve saklanacaksa övülen kişinin ortaya çıkmasıyla da diğerlerinin önemi azalacak ve o kişinin değeri anlaşılacaktır. Böylelikle daha önce sıfatları hakkında yeterli bilgi sahibi olunmayan müşebbehin durumu bu benzetmeyle açığa kavuşturulmuştur.

2.4.3. Müşebbehin Durumunun Miktarını Kuvvet ve Çokluk

Yönünden Açıklama (بَيَانُ مِقْدَارِ حَالِ الْمُشَبَّهِ)

Müşebbehin sahip olduğu sıfatların genel hatlarıyla bilindiği durumlarda teşbih yapılır ve yapılan teşbih ile söz konusu sıfatların kuvvet ve zayıflık ile çokluk ve azlık yönünden miktarının açıklanması amaçlanır.¹³³

¹³¹ 'Akûb, a.g.e., s. 411; 'Abbâs, el-Belâga, s.134-135.

¹³² Müberred, a.g.e., C.III, s. 26.

¹³³ 'Abbâs, el-Belâga, s. 134.

كَأَنَّ مَشْيَهَا مِنْ بَيْتٍ جَارَتِهَا مَوْزُ السَّحَابَةِ لَا رَيْثٌ وَلَا عَجَلٌ¹³⁴

*O kızın, komşusunun evinden (çıkıp) yürümesi sanki bulutun geçişi gibidir,
Ne yavaşlık ne de acele yoktur yürüyüşünde.*

Yukarıdaki örnekte şair övdüğü kadının yürüyüşünü bulutun hareketine benzetmiş, ardından ise “ne yavaş ne de acele” diye belirterek müşebbehin durumunu miktar yönüyle nitelemiş ve açıklamıştır.

2.4.4. Müşebbehin Durumunun Takriri (تقرير حال المشبه)

Teşbihin amaçlarından biri de müşebbehe isnat edilen durumu daha açık ve net bir şekilde açıklayarak anlamı güçlendirmek ve zihne yerleştirmektir. Teşbihin bu yönü, müşebbehe isnat edilen vasfın anlaşılması zor ya da soyut bir vasıf olduğu durumlarda, müşebbehin halinin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına sıkça görülür.¹³⁵

﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفِّهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ﴾¹³⁶

“O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı halde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler.”

Kur'an'da zikredilen teşbihlerin çoğu müşebbehin durumunun takriri amacıyla yapılmış olup yukarıdaki ayet de bunlardan biridir. Zikredilen ayette Allah puta tapanları su içmek için avucunu açan, ancak avucundaki suyun ağzına ulaşması kimselere benzetmiştir. Çünkü bu durumda su, avuçları açık olan kimsenin parmaklarının arasından ağzına götürmeden dökülecektir. Böylece bu

¹³⁴ Ebî Zeyd Muhammed b. Ebi'l- Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü Eş'âri'l-'Arab*, y.y., Dâr Nahda Mısır li'n-Neşr, t.y., s. 19.

¹³⁵ 'Akûb, *a.g.e.*, s. 413-414; 'Abbâs, *el-Belâga*, s. 134.

¹³⁶ Râd Suresi:14.

ayette yapılan teşbih ile müşebbehin yani putperestlerin durumu net bir şekilde açıklanmış ve muhatabın zihnine yerleştirilmiştir.

2.4.5. Müşebbehin Tezyini (تَرْيِينُ الْمُشَبَّه)

Teşbih ile müşebbehi güzel göstererek onu sevdirmek, ona rağbet edilmesini sağlamak ve insanların gözünde müşebbehin mertebesini yükseltmek amaçlanır.¹³⁷

Şair Ebû'l-Haseni'l-Enbârî'nin çarmıha gerilmiş bir kişiye ağıtında geçen şu beyitlerde müşebbehin tezyini amaçlanmıştır:

مَدَدْتَ يَدَيْكَ نَحْوَهُمْ احْتِفَاءً كَمَدَّهَمَا إِلَيْهِم بِالْهَبَاتِ¹³⁸

*Güzel karşılayıp, hoş geldin demek için ellerini uzattın onlara,
Sanki hediyelerle ellerini uzatır gibi...*

Şair beyitlerinde çarmıha gerilmiş kişinin görünüşünü, tıpkı yaşadığı günlerdeki gibi etrafında toplanan insanları karşılamak ve onlara hediyeler vermek için kollarını açmasına benzetmiştir. Böylece hoşlanılmayacak çirkin bir şey olan çarmıha gerilme durumunun yapılan teşbih ile çirkinliği giderilmiş ve bu durum güzel gösterilerek süslenmiştir.¹³⁹

¹³⁷ 'Abbâs, *el-Belâga*, s. 135; 'Atîk, *'İlmü'l-beyân*, s. 414.

¹³⁸ Cürçânî, *a.g.e.*, s. 347.

¹³⁹ 'Atîk, *'İlmü'l-beyân*, s. 110.

2.4.6. Müşebbehin Takbihi (تَقْبِيحُ الْمُشَبَّهِ)

Eğer müşebbeh gerçekten çirkin ya da öyle sayılıyorsa ondan daha çirkin bir şeye benzetilir. Bu da zihinde müşebbehten nefret ettirecek çirkin bir tasvir doğmasına sebep olur.¹⁴⁰

Çirkin gösterme amacıyla yapılan teşbihler genellikle hiciv, alay etme ve hoşlanılmayan şeyleri vasıflandırma durumlarında yapılır. Mütenebbî'nin aşağıdaki beyitleri de hicvi çirkin gösterme amacıyla yapılmıştır.¹⁴¹

وَإِذَا أَشَارَ مُحَدِّثًا فَكَأَنَّهُ قَرَدٌ يُفَهِّقُهُ أَوْ عَجُوزٌ تَلْطِمُ¹⁴²

Konuşarak işaret ettiğinde sanki o,

Kahkaha atan bir maymun ya da tokat atan bir yaşlı gibidir.

Şair bu beyitlerinde konuştuğunda birilerini kastederek hicveden kimseyi kahkaha atan maymun ya da tokat atan bir yaşlıya benzetmiştir. Burada teşbihin amacı müşebbehi çirkin göstermektir. Çünkü maymunun kahkahası ve yaşlının tokadı hoşlanılmayan ve çirkin görülen şeylerdendir.

2.4.7. Müşebbehin İlginç ve Özgün Olarak Gösterilmesi

(اسْتِطْرَافِ الْمُشَبَّهِ)

Teşbihin amaçlarından biri de müşebbehi yeni, ilginç ve özgün bir şey olarak göstermektir. Bu durum iki şekilde gerçekleştirilir:

1. Müşebbehin varlığının imkansız ya da zor akla gelecek bir surette tasvir edildiği benzetmelerde,

¹⁴⁰ ‘Abbâs, *el-Belâga*, s. 135.

¹⁴¹ el-‘Akûb, *a.g.e.*, s. 415.

¹⁴² Muhammed Aydemir Müsta‘şamî, *ed-Dürrü’l-Ferîd ve Beytü’l-Ğaşîd*, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2015, C.X, s. 22.

2. Teşbihin tarafları arasındaki ilişkinin uzaklığı nedeniyle müşebbehün bihin zor hatırlandığı durumlarda.¹⁴³

وَلَا زَوْرِدِيَّةٌ تَزْهُو بِزُرْقَتِهَا بَيْنَ الرِّيَاضِ عَلَى حُمْرِ الْيَوَاقِيتِ
كَأَنَّهَا فَوْقَ قَامَاتٍ ضَعُفْنَ بِهَا أَوَائِلُ النَّارِ فِي أَطْرَافِ كِبْرِيتِ¹⁴⁴

*Menekşe maviliğiyle açıyor,
Bahçeler arasında yakutların kırmızılığına karşı.
Sanki o menekşe zayıflamış gövdesinin üzerinde,
Kibritin etrafındaki ilk alev gibidir.*

Yukarıdaki beyitlerde menekşenin maviliği ve kibritin etrafındaki ateşin rengi arasındaki benzerlik ilişkisi zor akla gelecek bir benzetmedir. Böylece müşebbehin ilginç ve özgün oluşu ifade edilmiştir.

¹⁴³ ‘Atîk, ‘İlmü'l-Beyân, s. 416-417.

¹⁴⁴ Cürçânî, a.g.e., s. 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMSİLİ TEŞBİH ve KUR'AN'DAN BAZI ÖRNEKLER

3.1. TEMSİLİ TEŞBİH

Benzetme yönünün yanı sıra, müşebbeh ve müşebbehün bihin de iki ya da daha fazla unsurdan meydana geldiği teşbihlere “temsîlî teşbih” denir.¹⁴⁵ Başka bir ifadeyle temsîlî teşbih, bir durumun başka bir duruma benzetilmesidir.¹⁴⁶

İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239) gibi bazı alimler teşbih ve temsil kelimelerinin sözlük anlamlarının eş anlamlı oluşlarından yola çıkarak bu iki kavramın birbirinin aynını ifade ettiğini ve aralarında fark olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak teşbih daha genel bir kavramı ifade ederken temsil daha özel ve sınırlı bir kavramı tanımlar.¹⁴⁷

Belâgat alimlerinin temsil konusundaki görüşleri genel olarak dört grupta toplanır.¹⁴⁸ Bunlardan birincisi Haţîb el-Şazvînî (ö. 739/1338)'nin de içinde bulunduğu cumhurun görüşüdür. Cumhura göre, bir teşbihin temsîlî teşbih kabul edilebilmesi için benzetme yönünün mürekkebe olması şarttır. Bununla birlikte benzetme yönü yani vechu's-şebih soyut, somut, hakiki ya da gayri hakiki öğelerden oluşabilir.¹⁴⁹ Aşağıdaki beyitlerde vech-i şebehi soyut ve mürekkebe olan bir teşbih örneği vardır:

¹⁴⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 346; Şazvînî, **el-İzâh**, s. 234; 'Abbâs, **el-Belâga**, s. 64; Akkâvî, **a.g.e.**, s. 330.

¹⁴⁶ Ali Bulut, **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 452.

¹⁴⁷ Bedevî Ahmed Şabâne, **Mu'cemü'l-Belâgati'l-'Arabiyye**, Cidde, Dârü'l-Menâra, 1997, s. 300.

¹⁴⁸ Şabâne, **a.g.e.**, s. 647.

¹⁴⁹ Şazvînî, **el-İzâh**, s. 234; **et-Telhîş**, s. 274.

اصبر على كيد الحسود فإن صبرك قاتله
فالنار تأكل بعضها إن لم تجد ما تأكله¹⁵⁰

*Sabret kıskanç kişinin hilesine, çünkü sabrın onu öldürür.
Ateş yakacak bir şey bulamazsa kendi kendini yakar.*

Yukarıdaki beyitlerde kıskanç kişinin durumu ile ateşin durumu arasında zamanla tükenip yok olma bakımından benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Öyle ki ateş içine atılan her şeyi yakar. Yakacak başka bir şeyi kalmadığında ise ateş yavaş yavaş azalır ve adeta kendisini de yakıp kül ederek yok olur. Kıskanç kişinin durumu da buna benzer. Kıskanç kişinin çektiği eziyetlere rağmen karşısındaki kişinin sabırlı davranması, kıskanç kimsenin hilelerinin tükenmesine sebep olur. Ateşin yakacağı bittiğinde sönüp yok olması gibi bu kimse de tüm hilelerine karşılık gördüğü sabır sebebiyle kendi kendini tüketerek adeta ölecektir. Böylece benzetme ateşin tek bir vafına yapılmamış, tevil gerektiren bir teşbih yapılarak birkaç unsurdan meydana gelen hayali bir durum resmedilmiştir.

Aşağıda benzetme yönü somut ve hakiki ögelerden oluşan bir temsîlî teşbih örneği verilmiştir:

والشَّمْسُ مِنْ مَشْرِقِهَا قَدْ بَدَتْ مُشْرِقَةً لَيْسَ لَهَا حَاجِبُ
كَأَنَّهَا بُوْتَقَةٌ أُحْمِيَتْ يَجُولُ فِيهَا ذَهَبٌ ذَائِبُ¹⁵¹

*Güneş tan yerinde göründü
Önünde bir engel olmadan parlayarak.
Sanki o kızgın bir potadır
Eriyen altının içinde aktığı.*

¹⁵⁰ Nüveyrî, a.g.e., C.III, s. 100.

¹⁵¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 336.

Yukarıdaki beyitte güneşin doğuş anındaki durumu şekil, renk ve görünüş bakımından, kuyumcunun ateşin üzerine koyarak içinde altın erittiği potanın durumuna benzetilmiştir. Altın eritilen potanın yuvarlığı, ateşin üzerinde zamanla ısınması ve altının eridikçe potanın içinde dağılarak parlaması gün doğumu esnasındaki güneşin durumuna benzetilmiştir. Böylece birden fazla benzer unsurun bir araya gelerek oluşturmuş olduğu ve bir bütün olarak anlam kazanan mürekkebi bir durum tasviri üzerinden benzetme yapılmıştır.

İkinci görüş ise teşbih ve temsîl arasındaki farkı açıkça ortaya koyan ilk dilcilerden olan ‘Abdü’l-kâhîr el-Cürcânî (ö. 471/1078-79)’nin görüşüdür. Ona göre *temsîl*, teşbihin çeşitlerinden biri olup daha özel bir anlamı ifade ederken, *teşbih* daha genel bir kavramdır. Buna göre; her temsîl teşbih iken, her teşbih temsîl değildir. Cürcânî, müşebbeh ve müşebbehün bih arasındaki ortak yönün mecazî olması sebebiyle, benzetme yönü soyut ve gayri hakiki olan, anlaşılması ve açıklanması için tevile ihtiyaç duyan teşbihleri temsîlî teşbih olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte benzetme yönünün müfred ya da mürekkebi olması bakımından iki durum arasında fark gözetmemiş, cumhurun aksine müfred vech-i şebeh ile de temsil yapılabileceğini belirtmiştir. Buna örnek olarak ise "كَلَامُهُ كَالْعَسَلِ فِي الْخَلَاوَةِ" (Sözleri tatlılıkta bal gibidir.) cümlesini vermiştir. Bu cümlede vech-i şebeh olan “tatlılık” sıfatı müşebbehün bihte hakikaten bulunurken, müşebbehte gerçek anlamda değil mecaz anlamda bulunmaktadır. Nitekim kulağa ve gönle hoş gelen sözün kişide bıraktığı güzel his balın dilde bıraktığı tatlı hisse benzer. Bu nedenle bu benzetme, vech-i şebeh müfred olmasına rağmen cümlede mecaz anlamıyla kullanıldığından dolayı anlaşılabilmesi için tevile ihtiyaç duyması ve soyut bir kavram olması sebebiyle Cürcânî tarafından temsîlî teşbih olarak kabul edilmiştir.¹⁵²

Üçüncü görüş ise bir yönüyle cumhurun diğer bir yönüyle ise Cürcânî’nin görüşünü yansıtan Sekkâkî (ö. 626/1229)’nin görüşüdür. Sekkâkî de Cürcânî gibi vech-i şebehin soyut ve gayri hakiki olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Cürcânî’den farklı olarak, cumhur ulema gibi vech-i şebehin

¹⁵² Cürcânî, a.g.e., s. 70-75.

mürekkebe olmasını şart koşmuştur. Nitekim aşağıdaki beyitlerde soyut ve gayri hakiki ögelerden oluşan mürekkebe bir vech-i şebihin olduğı bir temsîlî teşbih örneğı vardır: ¹⁵³

وَإِنَّ مَنْ أَدَّبْتَهُ فِي الصَّبَا كَالْعُودِ يُسْقَى الْمَاءَ فِي غَرْسِهِ
حَتَّى تَرَاهُ مُورِقاً نَاضِراً بَعْدَ الَّذِي أَبْصَرْتَ مِنْ يُبْسِهِ¹⁵⁴

*Çocukken kendisini terbiye ettiğın kimse,
Küçük bir fidan iken sulanan ağaca benzer.
Öyle ki onu yemyeşil yapraklanmış bir ağaç olarak görürsün,
Onu kurumuş halde görmüş olmanın ardından.*

Yukarıdaki beyitlerde henüz çocukken terbiye edilen kimse küçük bir fidanken sulanan ağaca benzetilmiştir. Fidan, dikildiğı ilk zamanlarda yapraksız kuru bir ağaç gibi görünürken sulandıkça ve bakımı yapıldıkça büyür ve yemyeşil yapraklı bir ağaca dönüşür. Çocukluğunda kendisine eğitim ve terbiye verilen kimse de aldığı eğitim ve terbiye çocukken tam anlamıyla kendisinde görünmese bile fidan örneğindeki gibi bir zaman sonra kişinin davranışlarında kendini gösterecektir. Buna göre bu teşbihte birçok ögeden oluşan soyut ve hayali bir tasvir yapılmıştır.

Dördüncü görüş ise İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239)'ın görüşüdür. İbnü'l-Eşîr, teşbih ve temsîlin sözlük anlamlarını esas alarak bu iki terimin birbirine denk ve eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle benzetme yönünün müfred ya da mürekkebe olmasına bakmaksızın her teşbihi temsîl, her temsîli ise teşbih olarak kabul etmiştir.¹⁵⁵

Temsîlî teşbih hakkındaki tanım ve açıklamaların ardından aşağıda bazı temsîlî teşbih örnekleri -genel kabul gören temsîlî teşbih tanımına uygun- incelenmiştir:

¹⁵³ Sekkâkî, a.g.e., s. 346.

¹⁵⁴ Sekkâkî, a.g.e., s. 347.

¹⁵⁵ İbnü'l-Eşîr, a.g.e., C. II, s. 93.

Ebû Temmâm'ın, Farsça şarkı söyleyen bir şarkıcı kadın için yazmış olduğu aşağıdaki beyitlerde de başka bir temsîlî teşbih örneği görülmektedir:

وَلَمْ أَفْهَمْ مَعَانِيَهَا وَلَكِنْ
كَأَنِّي أَعْمَى مُعْتَى
وَرَثْتُ كَيْدِي فَلَمْ أَجْهَلْ شَجَاهَا
بِحُبِّ الْعَانِيَاتِ وَلَا يَرَاهَا¹⁵⁶

*Manalarını anlamadım ancak,
Ciğerimi yaktı ve onun kederini bilmezlikten gelmedim.
Kadınların aşkıyla,
Onları göremeyen üzgün ve yorgun bir âmâyımışım gibi geceledim.*

Yukarıdaki beyitlerde, dilini anlamadığı halde şarkıcı kadının söylediği şarkının nağmesinden etkilenen şairin durumu güzelliğini göremediği kadınlara aşık olan âmânın haline benzetilmiştir. Buradaki vech-i şebeh ise tam bir kavrayışla idrak edemediği şeylerden etkilenen ve onun tesiri altında bir kalp tasavvurudur.¹⁵⁷ Temsîlî teşbihin tanımında da belirtildiği gibi örnekteki vech-i şebeh müfred bir vasıf değil birçok vasfın bir araya gelmesiyle oluşmuş bir tasavvurdur.

وَكَأَنَّ الْهَالَ نُونٌ لَجِينٍ
غَرَقَتْ فِي صَحِيفَةٍ زَرْقَاءٍ¹⁵⁸

*Hilal sanki gümüş bir nûn harfi gibidir
Mavi bir sayfaya gömülmüş...*

Yukarıdaki beyitlerde mavi gökyüzündeki hilal, parlayan beyaz rengi ve kıvrımlı şekliyle mavi bir sayfaya gömülmüş gümüşten bir nûn harfine benzetilmiştir. Bu teşbihte yine tek bir vasıf üzerinden değil, birden fazla unsurun birleşerek oluşturmuş olduğu iki durum arasında benzetme yapılmıştır.

¹⁵⁶ Nüveyrî, a.g.e., C. IV, s. 118.

¹⁵⁷ Atîk, 'İlmü'l-Beyân, s. 87.

¹⁵⁸ Nüveyrî, a.g.e., C. I, s. 54.

Buna göre bu teşbihteki vech-i şebek mavi bir zemin üzerinde beyaz renkli kıvrımlı şekle sahip bir nesnenin varlığıdır. Böylece hayali bir tasvir yapılmıştır.

3.2. KUR'AN'DAN BAZI ÖRNEKLER

Bu bölümde temsîlî teşbih örnekleri içeren Kur'an ayetlerinden örneklem olarak seçilen, konu içeriği ve kullanılan kelimelerin özellikleri bakımından farklılaşan, hedef dile çeviride çeşitlilik gösteren bazı ayetler incelenecektir. Her ayet için öncelikle ayetin Arapça orijinal metni ve Diyanet İşleri Başkanlığı Türkçe meali verilecektir. Ardından ise teşbihin öğeleri ve amacı belirtilerek teşbih tahlili yapılacak ve müfessirlerin ayet ile ilgili görüşleri zikredilecektir. Müfessirlerin görüşleri zikredilirken tefsirlerde benzer ifadeler yer aldığı takdirde tekrara düşmemek adına bu ifadeleri temsilen yalnızca bir müfessirin görüşü zikredilecektir. Sonraki başlıkta ise incelenmek üzere seçilen diğer meal metinleri alfabetik sıra ile verilecektir. Son olarak bu mealler müfessirlerin görüşleri ışığında kaynak dil ve hedef dil arasındaki uyum bakımından değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede, orijinal dilde teşbih ile amaçlanan gayenin ve edebî üslubun hedef dile nasıl yansıtıldığı ve kaynak dil ile hedef dil arasındaki anlam ilişkisinin doğruluğu incelenecektir. Bu amaçlar çerçevesinde, hedef dil okuyucusu açısından anlamlı ve işlevsel bir çevirinin varlığı değerlendirilecektir.

Türkçe Kur'an mealleri incelendiğinde günümüze kadar yaklaşık 300 meal yazıldığı görülmektedir.¹⁵⁹ Bu tercümelerde, farklı çeviri yöntemleri kullanılmış, genel itibariyle her müellif, kendisinden önce yazılan meallerde gördüğü eksiklikleri tamamlama iddiasıyla yeni bir meal yazmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Hikmet Koçyiğit, "Günümüz Türkçe Kur'an Mealleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi," **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 37, 2017, s. 84.

¹⁶⁰ Türkçe mealler hakkında daha fazla bilgi için bk. Muhammet Abay, "Türkçedeki Kur'an Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.X, No: 19-20, 2012, s. 231-301; Mustafa Öztürk, "II. Meşrutiyet'ten Günümüze Kur'an Mealleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.IX, No: 18, 2011, s. 139-189; Osman

Değerlendirmeye alınan mealler; belli özellikleriyle öne çıkan, benzer yöntemlerle yazılmış meallerin bir örneğini temsil eden ve Türkiye’de yaygın olarak kullanılan mealler arasından seçilmiştir.

Çalışmamızda kullanılan mealler, öne çıkan özellikleri kısaca zikredilerek, gelecek bölümlerde kullanılan kısaltmalarıyla birlikte alfabetik sırayla aşağıda listelenmiştir. Alıntı yapılan meal metinleri yazım hataları düzeltilmeden, ilgili kaynaktan yer aldığı şekliyle aynen alıntılanmıştır.

Çalışmamızda tahlili yapılan mealler şunlardır:

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur’an-ı Kerim Meali:** 2001 yılında Halil Altuntaş¹⁶¹ ve Muzaffer Şahin¹⁶² tarafından kaleme alınan bu eser, resmi bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı adına basılan ikinci mealdir. 1961 yılında Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay tarafından hazırlanan *Eski Diyanet Meali*’nin artık halkın taleplerini karşılamıyor olması sebebiyle, “*bu önemli görevi ifa etmek ve halkın bu konudaki yoğun talebine cevap verebilmek ümidi ve düşüncesiyle*” yeni bir meal hazırlanmıştır. Mealde sade bir dil kullanılmıştır. Bazı ayetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için dipnotlarda kısa açıklamalar yapılmış ve ilgili diğer ayetlere atıflar yapılmıştır. Yine aynı amaçla anlatımın akıcılığını engellemeyecek şekilde gerekli yerlerde parantez içi açıklamalar verilmiştir. Kur’an’da birden fazla yerde geçen belirli fiil, terim ve isimlerin çevirisinde ise mealde birliği sağlayabilmek adına aynı karşılıklar kullanılmaya çalışılmıştır.¹⁶³ Bu meal hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı sitesinde bulunmakta ve resmi kurumsal meal olma özelliğini korumaktadır.¹⁶⁴

Kara, “Teori ve Uygulama Açısından Meâllerin Girişleri”, **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, No: 47, 2017, s. 9-30; Sema Üstün, “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kur an Tercümeleleri Üzerine”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.X, No: 19-20, 2012, s. 457-481.

¹⁶¹ Doç. Dr. Halil Altuntaş: Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Üyesi.

¹⁶² Dr. Muzaffer Şahin: Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Başkanı (2003-2007).

¹⁶³ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, **Kur’an-ı Kerim Meali**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2001, s. XVI-XVII.

¹⁶⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an-ı Kerim, (Çevrimiçi) <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>, 15 Aralık 2020.

E. Yüksel: Edip Yüksel,¹⁶⁵ **Mesaj: Kur’ân Çevirisi:** Dinin ve dinî ahkâmın tek kaynağının Kur’an olduğunu iddia eden E. Yüksel, “dinin yalnızca Allah’a özgülenmesi gerektiği” düşüncesinden yola çıkarak bu çeviriyi yazmıştır.¹⁶⁶ Çeviri yöntemi olarak kelimelerin sözlük anlamlarını esas almış olmakla birlikte harfî çevirinin orijinal dildeki anlamını kaybetmesi ve çarpıtması ya da kelimenin Kur’an’daki anlamının farklı olması durumunda “kelimenin Kur’an içinde kullanımları ile yüklenen nüansları” tercih etmiştir. Edip Yüksel, alışılmışın dışına çıkarak özellikle uzun surelerde konu bütünlüğü olan ardışık ayetleri gruplara ayırmış ve bu ayet gruplarına başlıklar vermiştir. Bununla birlikte birçok dipnot kullanmış, bu dipnotlarda ilgili diğer ayetlere atıf yapmış ve bazı ayetlerle ilgili klasik tefsir geleneğinin dışına çıkan modern açıklamalar yapmıştır. Bu dipnot ve başlıklar aracılığıyla ise Kur’an’ın dejenere edilen anlamlarını ve geleneksel öğretileri ifşa etmeyi amaçladığını belirtmiştir.¹⁶⁷ Edip Yüksel’in kendisi tarafından “ultra modern çeviri” olarak nitelendirilen bu mealin aslında, Reşad Halife’nin *The Final Testament* isimli İngilizce Kur’an çevirisinin Türkçe tercümesi olduğu da iddia edilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Kürt asıllı Türk-Amerikan araştırmacı yazar Edip Yüksel, 1957 yılında Bitlis’te Molla Sadrettin Yüksel’in oğlu olarak doğdu. Babasından aldığı medrese eğitiminin ardından İstanbul İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim gördü. 12 Eylül darbesi öncesi İstanbul Akıncılar Derneği bünyesinde etkinliklerde bulundu ve bu dönemde yazdığı kitaplarla İslami camiada genç ve popüler bir yazar olarak öne çıktı. 1980 yılında katıldığı bir konferansta 19 sayısını üzerine bina edilmiş matematiksel bir sistemin Kur’an’da mevcut olduğunu öne süren “Kur’an’daki 19 mucizesi” seminerinden çok etkilendi ve bu iddianın sahibi olan Reşad Halife ile mektup yoluyla uzun süren tartışmalar yaptı. Bu tartışmaların sonunda 1986’da “dini yalnızca Allah’a has kılmaya” karar vererek şirk olduğu gerekçesiyle hadis, sünnet ve icmayı reddetti. 1987’de yayınladığı kitabıyla bu görüşlerini açıklayan Edip Yüksel, başta babası Molla Sadrettin Yüksel olmak üzere birçok alim tarafından mürted ilan edildi. Edip Yüksel bunun üzerine ABD’ye yerleşerek Reşad Halife’nin öğrencisi oldu. Kurduğu web sitelerinin yanı sıra, İslami Reform hareketini savunan *Renaissance Institute, International Community of Submitters* ve *The Monotheist Productions* için yazdığı kitaplar ve makalelerle yoluyla reformist düşüncelerini geniş bir kesime ulaştırdı. Arizona Üniversitesi Felsefe ve Yakın Doğu Bilimleri bölümlerinden mezun olan Edip Yüksel aynı üniversitede uluslararası hukuk alanında doktora yapmıştır. Daha fazla bilgi için bk. Edip Yüksel, **Norşin’den Arizona’ya Sıradan Bir Adamın Sıradışı Öyküsü**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2015.

¹⁶⁶ Edip Yüksel, **Mesaj: Kur’ân Çevirisi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2016, s. 14-18.

¹⁶⁷ Yüksel, **a.g.e.**, s. 25-26.

¹⁶⁸ Mustafa Öztürk, **a.g.m.**, s. 179-180; Abay, **a.g.m.**, s. 261; Cündioğlu, **a.g.e.**, s. 207-232.

Elmalılı: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,¹⁶⁹ *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*: Cumhuriyet döneminin ilk Kur'an meali olup ve günümüze kadar birçok sadeleştirmesi yapılarak en yaygın kullanılan meallerden biri olmuştur.¹⁷⁰

H. T. Feyizli: Hasan Tahsin Feyizli,¹⁷¹ *Feyzü'l-Furkan Kur'ân-ı Kerim ve Meali*: İlk baskısı 1989 yılında yapılmış olan eser, "Kur'an'ı doğru anlamak isteyen halkın ihtiyacına daha uygun ve kolay cevap veren ve inananları da şüpheyi düşürmeyen bir meal" hazırlamak amacıyla yazılmıştır. Çeviri yapılırken kelimelerin ayetteki anlamlarına göre Türkçe karşılık verilmiş olup, kelimenin diğer anlamları parantez içinde yazılmıştır. Dil anlatım yönünden ise gramer kurallarına uygun, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Bunun yanı sıra H. T. Feyizli, meali verilen ayetin daha net anlaşılabilmesi amacıyla dipnotlarda yer yer ayetin sebep-i nüzulüne, müfessirlerin ayet hakkındaki fikhî, itikâdî ve tarihî açıklamalarına da yer vermiştir.¹⁷² Müellif zaman içerisinde eserine ilave ettiği bu açıklamaları artırarak, eserini meal-tefsir boyutuna taşımıştır. Bu nedenle eserin yeni baskılarında; "*Feyzü'l-Furkan Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali İnsan Kullanım El Kitabı*", "*Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Tefsirli Meali*", "*Feyzü'l-Furkân Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meali*" gibi farklı isimlerle eserini yayımlamıştır.¹⁷³

¹⁶⁹ Muhammed Hamdi Yazır, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifiyle yazdığı, cumhuriyet döneminin ilk Türkçe tefsiri olan *Hak Dini Kur'an Dili* isimli tefsiriyle tanınan son dönem İslam alimlerinden biridir. Temel İslam ilimlerinin yanı sıra felsefe ve pozitif ilimlerde de derin bir vukuf sahibi olan Elmalılı, Osmanlı'nın son döneminde evkaf nazırlığı, Süleymaniye Medresesi müderrisliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur.

Daha fazla bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, XI, s. 57-62.

¹⁷⁰ Abay, *a.g.m.*, s. 252, 259.

¹⁷¹ Hasan Tahsin Feyizli, kurra hafızı olup İslam Enstitüsünü bitirdikten sonra çeşitli imam hatip okullarında Kur'an ve tefsir dersleri vermiştir. Emekli olduktan sonra Avrupa'ya tebliğ memuru olarak giden Hasan Tahsin Feyizli, Hollanda Rotterdam Avrupa İslam Üniversitesinde "Kıraat-ı Asım Rivayet-i Hafs ile Kıraat-ı Nafi Rivayet-i Verş Karşılaştırması" isimli teziyle yüksek lisansını; "Kur'anda Hukuk ve Ahlak İlişkisi" isimli teziyle ise doktorasını tamamlamıştır. Ardından "Cahiliye Zihniyetinin Kur'an'la Değişimi" tezi ile profesör unvanını almıştır.

Daha fazla bilgi için bk. Academia, Islamic University of Europe (Çevrimiçi), <https://iueurope.academia.edu/HasanTahsinFeyizli>, 25 Ocak 2021.

¹⁷² Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkân Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meâli*, Server İletişim, İstanbul 2014, s. II-III.

¹⁷³ Hikmet Koçyiğit, "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur'an Meâlleri Bibliyografyası", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 14, 2018, s. 25.

M. İslamoğlu: Mustafa İslamoğlu,¹⁷⁴ *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*: İlk baskısı 2008 yılında basılmıştır. Müellif klasik tefsir geleneğinin birikiminin yanı sıra modern anlama yöntemlerinden faydalandığını belirtmiştir. Tercüme yaparken Kur'an metninin birden fazla anlamı olduğu durumlarda çeviride bu anlamlardan sadece bir tanesini kullanmıştır. Bununla birlikte başka anlamların da bulunabileceğini belirtmiş, tercih ettiği anlamı ise gerekçelendirmiştir. Bunun yanı sıra, eserinde çok sayıda dipnot kullanarak anlam kaybını en az düzeye indirmeyi amaçladığını belirtmiştir.¹⁷⁵

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*: Bugünkü Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından oluşan altı kişilik heyet (Hayrettin Karaman¹⁷⁶, Ali Özek¹⁷⁷, İbrahim Kâfi Dönmez¹⁷⁸,

¹⁷⁴ İlahiyatçı, şair ve yazar kimlikleriyle öne çıkan Mustafa İslamoğlu Arapça ve temel İslami ilimler alanındaki ilk eğitimini babasından almıştır. Yükseköğrenimine, Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü'nde başlamış, daha sonra Kahire El-Ezher Üniversitesi İslam Hukuku Fakültesi'nde devam etmiştir. Birçok gazete ve dergide yayınlanan edebi ve ilmi çalışmalarının yanı sıra tefsir, edebiyat, tarih gibi farklı alanlarda eserleri bulunmaktadır.

Daha fazla bilgi için bk. Wikipedia (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_İslamoğlu, 25 Ocak 2021.

¹⁷⁵ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meâl-Tefsir*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2012, s. XVIII; Abay, a.g.m., s. 263-264.

¹⁷⁶ Prof. Dr. Hayrettin Karaman, "Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslâm Hukukunda İctihâd" başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Birçok üniversitede öğretim üyeliği yapmış ve idari görevler almış olan Hayrettin Karaman, özellikle mukayeseli fıkıh, fıkıh tarihi ve içtihat konularında önemli ilmi ve akademik çalışmalar yapmıştır.

Daha fazla bilgi için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Hayreddin Karaman (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>, 25 Ocak 2021.

¹⁷⁷ Prof. Dr. Ali Özek, Kahire el-Ezher Üniversitesi'nde Usulu'd-din Fakültesi'ni, ardından aynı fakültenin Kur'an ve Hadis ilimleri alanında yüksek lisansını bitirmiştir. el-Ezher Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Dilleri ve Edebiyatları bölümüne girerek lisans eğitimini tamamlamış ve aynı bölümde "*Zemahşeri ve Arap Lügatçiliğindeki Yeri*" isimli teziyle doktor unvanını almıştır. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğretim üyesi ve müdürlük görevlerinin yanı sıra Marmara Üniversitesi ve Kazakistan Devlet Dünya Dilleri Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Türkçe, Arapça, İngilizce ve Rusça dillerinde birçok ilmi ve akademik çalışma yayınlamıştır.

Daha fazla bilgi için bk. Prof. Dr. Ali Özek (Çevrimiçi), <https://www.aliozek.com/hakkimizda>, 25 Ocak 2021.

¹⁷⁸ Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, ilahiyat ve hukuk alanlarında lisans eğitimini almış, "*İslâm Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslâm Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları*" isimli teziyle doktorasını tamamlamıştır. Usulü, fîrûu ve tarihiyle İslam hukuku alanında önemli akademik çalışmaları bulunan İbrahim Kâfi Dönmez, TDV *İslâm Ansiklopedisi* projesinin başlangıcından itibaren müellif-redaktör ve Fıkıh İlim Heyeti başkanı olarak çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Daha fazla bilgi için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez>, 25 Ocak 2021.

Mustafa Çağrııcı¹⁷⁹, Sadrettin Gümüş¹⁸⁰, Ali Turgut¹⁸¹) tarafından yazılmış olan eserin ilk baskısı 1982’de Yüksek İslam Enstitüsü Vakfı tarafından yapılmıştır. Sonraki baskılar ise Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yapılmış olup “*Diyanet Vakfı Meâli*” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu eser, hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır.¹⁸²

Y. N. Öztürk: Yaşar Nuri Öztürk, ¹⁸³***Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali:*** İlk baskısı 1993 yılında Yeni Boyut yayınları tarafından yapılmıştır. Y. N. Öztürk’e göre, çalışmasının en önemli iki özelliği; yorumlardan arındırılmış ve parantezsiz olarak yazılmış olmasıdır.¹⁸⁴ İlk baskının ardından 1994 yılında, “*Surelerin iniş sırasına göre Kur’an-ı Kerim meali: (Türkçe çeviri)*” ismiyle eserin nüzul sırasına göre düzenlenmiş baskısı da yapılmıştır.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Prof. Dr. Mustafa Çağrııcı, “Gazzali’ye Göre İslâm Ahlâkı: Nazari ve Ameli Olarak” başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. İslam felsefesi ve İslam ahlak düşüncesi üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış olan Mustafa Çağrııcı, Marmara İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyeliği ve idari görevlerin yanı sıra 2003-2011 yıllarında İstanbul Müftüsü olarak görev yapmıştır. Çağrııcı, TDV İslam Ansiklopedisi projesinde müellif-redaktör ve “İslâm Düşüncesi ve Ahlâk İlim Heyeti” başkanı olarak önemli hizmetler vermiştir. Daha fazla bilgi için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Prof. Dr. Mustafa Çağrııcı (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici>, 25 Ocak 2021.

¹⁸⁰ Prof. Dr. Sadrettin Gümüş “*Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*” adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Profesör unvanını aldıktan bir süre sonra belli sürelerle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Temel İslâm Bilimleri Bölümü Başkanlığı, dekan yardımcılığı ve dekan vekilliği görevlerini yapmıştır. Daha fazla bilgi için bk. İslam Tarihi Ansiklopedisi, Yazarlar (Çevrimiçi), http://www.islamtarihi.org/Yazar_biyog.asp?YazarID=88, 25 Ocak 2021.

¹⁸¹ Doç. Dr. Ali Turgut, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Ahlâk Esasları” başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Tefsir bilim dalında doktorasını tamamlamıştır. TDV mealinin gözden geçirilmesi için yapılan son heyet çalışması sırasında ani bir rahatsızlık sonucu vefat etmiştir.

¹⁸² Abay, **a.g.m.**, s. 257.

¹⁸³ Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk klasik medrese eğitiminin ardından ilahiyat ve hukuk alanında lisans eğitimi almıştır. “*Kuşadalı İbrahim Halveti (Hayatı, Tasavvufi Düşünceleri, Mektupları)*” isimli teziyle doktorasını tamamlamıştır. ABD, Fransa, Güney Kore gibi farklı ülkelerde İslam felsefesi alanında üniversitelerde verdiği dersler ve yaptığı araştırmalarla akademik çalışmalarına devam etmiştir. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne kurucu dekan olarak atanan Yaşar Nuri Öztürk birçok üniversitede 26 yıllık bir süreçte çeşitli akademik görevler üstlenmiştir. Başta Kur’an ve İslam olmak üzere inanç, tasavvuf gibi alanlarda birçok eser kaleme almıştır.

Daha fazla bilgi için bk. Wikipedia (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Yaşar_Nuri_Öztürk, 25.01.2021.

¹⁸⁴ Yaşar Nuri Öztürk, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meâli**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1994, s. 9.

¹⁸⁵ Abay, **a.g.m.**, s. 277.

3.2.1. BAKARA SURESİ 264

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ
شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝﴾

DİB: “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

3.2.1.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Gösteriş için sadaka veren kimselerin durumu.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Toprakla örtülü olduğu halde yağan şiddetli yağmur sebebiyle üzerindeki toprağın yok olmasıyla çıplak kalan kaya.

Benzetme Yönü (Vech-i şebah): Kendisinden fayda elde edilmesi beklenen bir şeyin tamamen yok olması ve kaybedilmesi sonucu gerçek durumun ortaya çıkması.

Teşbihin amacı: Müşebbehin durumunun çirkin gösterilmesi ve zihne iyice yerleştirilmesi.

3.2.1.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Zemaḥşerî, Allah rızası için değil insanlara gösteriş için verilen sadakaların ahirette sahiplerine hiçbir fayda sağlamayacağını, onların bu durumunun, üzerinde toprak bulunan büyük bir kayaya benzetildiğini söylemiştir. Öyle ki bu kaya, yağan sağanak yağmurun ardından üzerindeki topraktan ve eski halinden hiçbir eser kalmamış, çıplak, cavlak bir duruma gelmiştir.¹⁸⁶

Ḳurtubî, صَلْدُ kelimesini pürüzsüz, üzerinde bir şey bitmeyen düz taş olarak açıklamıştır.¹⁸⁷

İbn ‘Âşûr, عَلَيْهِ ثَرَابٌ ifadesinde toprak kelimesinin sıfatının îcâz için hazfedildiğini ve hazfedilen ifadenin takdirinin ثَرَابٌ صَالِحٌ لِلزَّرْعِ (ziraat için elverişli toprak) söylemiştir. Buna bîanen çiftçiler ziraate uygun verimli bir toprak olduğu zannıyla bu toprağa tohum ekerler ve ardından yağan sağanak yağmurla ekinlerinin bol ve bereketli olmasını beklerler. Ancak yağan yağmur kayanın üzerindeki her şeyi silip süpürür, toprak ve ekin adına hiçbir şey kalmaz. Sonuçta kayanın üzeri cascavlak bir duruma (فَتَرَكَهُ صَلْدًا) dönüşür ve çiftçilerin beklentileri boşa çıkar. Nitekim İbn ‘Âşûr صَلْدُ kelimesinin “kendisinden ürün alınamayan, ekin hasadı yapılamayan yer” anlamında olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸

Râğıb el-İşfahânî ise صَلْدُ kelimesini “üzerinde bir şey yetişmeyen sert, kuvvetli taş” olarak açıklamış, “üzerinde saç çıkmayan baş”, “sütü az olan deve” ve “terlemeyen at” için de aynı kökten gelen صَلْدٌ ve صَلْدٌ sıfatlarının kullanıldığını aktarmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Ebû’l-Kâsım Maḥmûd b. ‘Umer b. Muḥammed el-Hârizmî ez-Zemaḥşerî, **el-Keşşâf ‘an Ḥaḳā’iki Ğavâmiẓi’t-Tenzîl**, Beyrut, Dâr’ul-Kitâb’il-‘Arabî, 1986, C.I, s. 312.

¹⁸⁷ Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. ‘Aḥmed el-Ḳurtubî, **el-Câmi’ li-Aḥkâmi’l-Ḳur’ân**, Kahire, Dâr’ul-Kutubi’l-Misriyye, 1964, C.III, s. 311-313.

¹⁸⁸ Muḥammed et-Ṭâhir İbn ‘Âşûr, **et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr**, Tunus, Dâru’t-Tûnisiyye, 1984, C.III, s. 43-49.

¹⁸⁹ er-Râğıb el-İşfahânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Ḳur’ân**, Beyrut, Dâru’ş-Şâmiyye, 1991, s. 490.

3.2.1.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

E. Yüksel: “İnananlar! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde halka gösteriş için yardımda bulunan kişi gibi yardımlarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Bu tip davranışın örneği, üzerinde toz toprak biriken bir kayaya benzer ki şiddetli bir sağanak onu çıplak bırakır. Yaptıklarından hiçbir şey kazanamazlar. ALLAH inkarcı toplumu doğruya iletmez.”

Elmalılı: “Ey iman edenler! Sadakalarınızı, başa kakmak, gönül kırmakla boşa gidermeyin. O adam gibi ki, insanlara gösteriş için malını dağıtır da ne Allah'a inanır, ne ahiret gününe. Artık onun hâli, bir kayanın hâline benzer ki, üzerinde biraz toprak varmış, derken şiddetli bir sağanak inmiş de onu yalçın bir kaya halinde bırakıvermiş. Öyle kimseler, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”

H. T. Feyizli: “Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde, insanlara gösteriş için malını sarfeden adam gibi, siz de sadakalarınızı başa kakarak ve (verdiğiniz kimseyi) inciterek boşa çıkarmayın. İşte bu şekilde mal sarfeden kimsenin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan şu kayaya benzer ki ona şiddetli bir sağanak (yağmur) isabet edince onu sert (çıplak) bir kaya halinde bırakır. (Bunun gibi gösteriş yapan ve verdiğini başa kakanlar da) kazandıklarından bir şey elde edemezler. Zira Allah kâfirler/nankörler topluluğunu doğru yola erdirmez.”

M. İslamoğlu: “Siz ey iman edenler! İnsanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe de inanmayan kimse gibi, başa kakmak ve gönül incitmek suretiyle sadakalarınızı (Allah katında) geçersiz kılmayınız. Bu kişinin hâli, üzerinde biraz toprak bulunan bir kayaya benzer: bir sağanak

yağar, onu cascavlak bırakıverir. İşte bu gibilerin, yaptıklarından hiçbir kazançları olmaz. Zira Allah kâfir bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.”

TDV: *“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.”*

Y. N. Öztürk: *“Ey iman sahipleri! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde, insanlara riya için malını infak eden kişi gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve eza etmek suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak varken tepesine şiddetli bir yağmur inip kendisini cascavlak bırakmış yalçın bir kayanın haline benzer. Böyleleri, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, küfre sapan bir topluluğu doğruya ve güzele kılavuzlamaz.”*

3.2.1.4. Değerlendirme

Allah bu ayette iman edenleri sadakalarını başa kakarak ve inciterek vermemeleri konusunda uyarmış, onları Allah rızasını elde etmek yerine kendilerine cömert denilsin ve övülsünler diye sadaka veren kafirlere benzemekten sakındırmıştır. Ardından ise bu durumu bir temsille açıklamıştır. Buna göre, gösteriş için sadaka veren bir kimsenin durumu üzerinde toprak bulunan büyük bir kayaya benzer. Kişi üzerindeki toprak sebebiyle bu kayayı verimli, güzel bir arazi zanneder. Ancak yağın şiddetli yağmurun etkisiyle kayanın üzerindeki toprak kayıp gider ve kaya, üzerinde hiçbir şey yetişmeyen, ot bitmeyen dümdüz, sert bir kaya haline gelir. Sadaka verirken başa kakmak, verilen kişiyi incitmek ve gösteriş niyetiyle vermek de bu temsildeki durum gibidir. Kişi verdiği sadakanın ahirette karşılığını alacağını zanneder ancak hataları sebebiyle kayanın üzerinde verimli bir arazi görünümündeki toprağın şiddetli yağmurla yok oluşu gibi amelleri de yok olur ve hiçbir karşılık alamaz.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında ayetin anlam ve tefsirine genel olarak bakıldığında teşbihin amacını yansıtan anahtar ifadeler; صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ ve فَتَرَكَهُ صَلْدًا ifadeleridir.

Elmalılı mealinde, صَلْدٌ kelimesinin çevirisinde “yalçın kaya” ifadesi kullanılmıştır. “Yalçın” kelimesi ise sözlükte “dik, sarp” ve “düz, kaygan” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁰ Ancak “yalçın” sıfatı “kaya” kelimesini nitelendirdiğinde hedef dil okuyucusunun zihninde, kullanım yaygınlığı sebebiyle kelimenin ilk anlamı olan “dik, sarp” anlamı öne çıkmaktadır.¹⁹¹ Bu da ayette kastedilen anlamı ve dolayısıyla teşbihin maksadını tam anlamıyla karşılamamaktadır. Buna karşılık M. İslamoğlu ve Y. N. Öztürk tarafından kullanılan “cascavlak” ifadesi “(baş için) saçı olmayan” ve “bitki örtüsü olmayan”¹⁹² anlamlarına gelmekte olup صَلْدٌ kelimesini ve dolayısıyla teşbihi doğru bir şekilde hedefe dile yansıtmaktadır.

Edip Yüksel, صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ ifadesini “üzerinde toz toprak biriken bir kaya” olarak tercüme etmiştir. Ancak bu tercüme kaya üzerindeki toprağın verimli bir toprak değil de değersiz bir toz ve toprak yığınıymış gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Zira Türkçede “toz toprak” ifadesi “toz ve toprak yığını”¹⁹³, “toz ve topraktan kirlenmiş durumda olma”¹⁹⁴ anlamlarına gelmekte olup olumsuz bağlamda kullanılmaktadır. Oysaki daha önce de belirtildiği gibi bu ifade ile amaçlanan, tercümede hissettirilen olumsuz algının aksine riyakâr kimselerin kendileri ve amelleri hakkındaki müspet düşüncelerini yansıtan bir benzetme yapmaktır. Bu nedenle söz konusu çeviri, teşbihin maksadını ve ifadenin kaynak dildeki anlamını doğru yansıtamamaktadır.

¹⁹⁰ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Yalçın”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yalcin>, 10 Şubat 2020.

¹⁹¹ Kubbealtı Lügati, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, “Yalçın”, (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/yalcin>, 10 Şubat 2020.

¹⁹² Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Cascavlak”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=cascavlak>, 10 Şubat 2020.

¹⁹³ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Toz Toprak”, (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/?kelime=toz_toprak, 10 Şubat 2020.

¹⁹⁴ Kubbealtı Lügati, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, “Toz”, (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/toz>, 10 Şubat 2020.

TDV meali, فَتَرَكُهُ صَلْدًا ifadesini “çıplak pürüzsüz kaya haline getirmek” olarak tercüme etmiştir. Yine DİB meali de benzer şekilde “çıplak kaya” olarak, neredeyse aynı ifadelerle çevirmiştir. Ancak yukarıda *müfessirlerin görüşleri* bölümünde detaylı olarak aktardığımız üzere صَلْدٌ kelimesi özetle “üzerinde ot bitmeyen, otsuz, ağaçsız, çıplak yer” anlamlarına gelmektedir. Buna göre “çıplak pürüzsüz” şeklindeki yalın tercüme صَلْدٌ kelimesinin anlamını içermekle birlikte ayetteki bağlamıyla düşünüldüğünde teşbihin belagatini ve maksadını ifade etmekte yetersiz kalmaktadır.

Müfessirlerin görüşleri ve yaptığımız değerlendirmelere binaen yukarıda bahsi geçen tüm mealler arasında kaynak dilin belagatini ve teşbihin maksadını hedef dile en uygun şekilde yansıtan mealin M. İslamoğlu meali olduğu görülmektedir.

3.2.2. BAKARA SURESİ 265

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْثُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

DİB: “Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

3.2.2.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Az yağmur ile dahi çok verim alınan bir bahçenin durumu.

Benzetme Yönü (Vech-i şebah): Niceliğe bakılmaksızın niteliğin yüksek oluşu sayesinde elde edilen bol verim ve karşılık.

Teşbihin amacı: Müşebbehin tezyini.

3.2.2.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Taberî'ye göre ayette geçen تَثْبِيثًا kelimesinin anlamı, "kararlı kılmak, kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak"tır. Buna göre zikredilen ifadede, Allah rızası için infak edilen malların Allah tarafından mükafatlandırılacağına inanan ve hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde bu konuda imanlarını sağlamlaştırarak kuvvetli bir imanla kararlı bir şekilde infak eden kimseler anlatılmaktadır.¹⁹⁵

Zemaşşerî'ye göre وَتَثْبِيثًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ifadesi, “imanlarını kuvvetlendirmek için” anlamındadır. Çünkü mal ile yapılan ibadetler diğer ibadetlere nazaran nefse en zor gelen ibadetler olması sebebiyle nefsi köreltir ve nefsin şehvetlere olan arzusunu azaltır. Bununla birlikte; “İslam’ı tasdik etmek ve nefislerindeki karşılık inancının -yaptıkları tüm amellerin Allah katında bir karşılığı olacağı inancı- gereğini yerine getirmek” anlamları da uygundur. Çünkü Müslümanın Allah yolunda malını infak ettiğinde bu ibadetine karşılık alacağı sevap konusundaki imanının kaynağı, nefsinde yani kendi içinde taşıdığı inanç ve kalbindeki ihlastır.¹⁹⁶

İbn ‘Âşûr, اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيثًا ifadesinin hal üzere mansub olduğunu ve تَثْبِيثًا kelimesinin de ona atfettiğini söylemiştir. Buna göre ifadenin anlamı, “Allah’ın rızasını isteyerek ve nefislerindeki kuvvetlendirerek” şeklindedir. Bunun yanı sıra اِبْتِغَاءَ kelimesinin anlam itibarıyla (Allah’ın rızasını istemek için) mefulun li ecli olarak kabul edilerek mansub olmasının da caiz olduğunu; ancak تَثْبِيثًا kelimesinin mefulun li ecli anlamı ifade etmediğinden böyle bir atfın uygun olmadığını belirtmiştir. تَثْبِيثًا kelimesinin anlamının ise “bir şeyi tahkik

¹⁹⁵ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, y.y., Müessesetü’r-Risâle, 2000, C.V, s. 530-532.

¹⁹⁶ Zemaşşerî, a.g.e., C.I, s. 313.

etmek (incelemek, bir nesnenin hakikatini beyân etmek, gerçekleştirmek), onu pekiştirmek, kökleştirmek”; ayette ise “infak hakkında nefiste var olabilecek şüphe ve tereddüdü engellemek” anlamında verilmiş bir temsil olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte, Allah’ın vaadinin tasdik edilmesi ve münafıkların riyakar haline karşılık infak ibadetinin Müslümanlar tarafından ihlas ile yapılması anlamı da تَنْبِيْئًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ ifadesinin tefsirine uygundur.¹⁹⁷

3.2.2.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

E. Yüksel: “Allah’ın rızasını kazanmak istedikleri ve buna ikna oldukları için paralarını harcayanların örneği, bol yağmur aldığı anda iki kat ürün veren, bol yağmur almasa bile çisintiyle yetinen yüksek verimli bir bahçe örneği gibidir. ALLAH yaptıklarınızı görmektedir.”

Elmalılı: “Allah’ın rızasını aramak, kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hâli ise bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona kuvvetli bir sağanak düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır. Allah, yaptıklarınızı görür.”

H. T. Feyizli: “Allah’ın rızasını istemek ve içlerindeki (imanlarını) kökleştirip sağlamlaştırmak için mallarını sarf edenlerin durumu da yüksek bir tepede bulunan, bol yağmur değince ürünlerini iki kat veren, veya bol yağmur değmese bile, (aynı ürünü vermek için) çisentinin bile yettiği bir bahçenin durumu gibidir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

¹⁹⁷ İbn ‘Âşûr, a.g.e., C.III, s. 50-53.

M. İslamoğlu: “Servetlerini Allah rızasını elde etmek ve kişiliklerini güçlendirmek için harcayanların durumu da verimli bir bahçe gibidir: bir sağanak yağar, bu sayede ürünü iki kat biter. Tut ki sağanak yağmadı, çiselese dahi yeter. Neticede Allah yaptığınız her şeyi görür.”

TDV: “Allah’ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”

Y. N. Öztürk: “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak ve öz benliklerindeki kökleştirmek için infakta bulunanlara gelince, onların durumu kendisine bol yağmur isabet edip de ürününü iki kat veren bir bahçenin durumuna benzer. Böyle bir bahçeye bol yağmur düşmese de bir çisinti, bir nem bile yetişir. Allah, yapmakta olduklarınızı tam bir biçimde görmektedir.”

3.2.2.4. Değerlendirme

Ayette, Allah rızası için içtenlikle Allah yolunda mallarını harcayanların durumu ve bu malların Allah katındaki karşılığı, yüksek bir mekanda bulunan bol verimli bir bahçeye benzetilmiştir. Bu bahçe o kadar verimlidir ki yağmurun azlığı ya da çokluğu verimliliğini etkilemez bilakis bol yağmur yağmasa da az bir çiseleme dahi bol verim almak için yeterli olur. Aynı şekilde Allah’ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak için inanarak yapılan infakın da miktarı az bile olsa Allah katındaki karşılığı fazla ve değeri yüksektir.

Ayetin mealleri karşılaştırıldığında وَتُثَبِّتُنَا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ifadesinin tercümesinde farklılıklar görülmektedir. DİB mealinde bu ifade “kalben mutmain olarak” şeklinde çevrilmiştir. Bu çeviri hedef dil okuyucusu açısından sade ve anlaşılır bir dille kaynak dildeki anlama mukabil bir şekilde gayeyi ifade etmektedir. Bu çeviri ayetin siyak ve sibakı da göz önünde bulundurulduğunda temsîlî teşbih ile çizilen tasviri tutarlı ve anlamlı bir şekilde hedef dil

okuyucusuna yansıtmaktadır. Nitekim önceki ayette iman etmediği halde gösteriş için infak edenler anlatılırken bu ayette tam tersi olarak -inanan, iman eden anlamında ¹⁹⁸- “kalben mutmain olarak” infak eden kimseler anlatılmaktadır.

E. Yüksel ilgili kısmı “buna ikna oldukları için” için çevirmiştir. Ancak bu çeviri bütün olarak değerlendirildiğinde hedef dil açısından anlatım bozukluğu içeren bir cümledir. Çünkü bu ifadenin öncesinde “ikna olunan şey”in ne olduğu hakkında bilgi verilmeden bağlaçtan sonra gelen yeni ifadeye zamir ile başlanmıştır. Ancak cümlede zamirin neye delalet ettiğini gösteren net bir karene mevcut değildir.

H. T. Feyizli تَنْبِيْهًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ifadesini “içlerindeki (imanlarını) kökleştirip sağlamlaştırmak için” olarak çevirmiştir. Kaynak dil bakımından uygun olan bu çeviri parantez içinde verilen “imanlarını” kelimesiyle hedef dil okuyucusu açısından da açık ve anlaşılır bir çeviri durumuna gelmiştir.

M. İslamoğlu ilgili kısımla ilgili olarak gerek kaynak dil gerek hedef dil bakımından uzak bir çeviri ve yorumlama yapmıştır. Nitekim ayetin mealinde أَنْفُسُ/نَفْسُ kelimesini “kişilik” olarak tercüme etmiştir. Ancak Türkçe sözlüğe bakıldığında “nefis” ve “kişilik” kelimeleri eş anlamlı ¹⁹⁹ olarak verilmesine rağmen bu kelimelerin kaynak dildeki anlamları ve kullanımları verilen anlamlardan farklıdır. Buna göre Arapçada nefis (نَفْسٌ) kelimesi, “ruh, kendi, öz” anlamlarına gelmekte olup ²⁰⁰ “kişilik” anlamını içermemektedir. Türkçede kullanıldığı şekliyle “kişilik” kelimesinin karşılığı olarak ise Arapça’da شخصية kelimesi kullanılmaktadır.²⁰¹ Buna ek olarak İslamoğlu, dipnotta yardım amaçlı harcama ile cimrilik, hırs ve bencillik arasındaki karşıt ilişkiden yola çıkarak söz konusu ifadenin modern pedagojide “kendini gerçekleştirme” terimine karşılık

¹⁹⁸ Bk. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Mutmain”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mutmain>, 20 Ocak 2020.

¹⁹⁹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Nefis”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nefis>, 20 Ocak 2020.

²⁰⁰ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu’l-‘Arab, “نفس”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/نفس/?c=لسان%20العرب>, 17 Mart 2020.

²⁰¹ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu’l-‘Arab, “شخص”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/شخص/?c=لسان%20العرب>, 17 Mart 2020.

geldiğine dair açıklamalar da yapmıştır.²⁰² Ancak bu terim, “*kişinin potansiyellerini ve becerilerini tam olarak fark etmesi, bunları en üst düzeyde geliştirmesi, hayatı tam olarak yaşaması, hayattan zevk alması*”²⁰³ anlamına gelmekte olup ayette incelediğimiz ifadenin anlamına uzaktır. Bu nedenle gerek çeviri gerek dipnot yorumu, müfessir ve dilcilerin görüşleri ışığında anlam yönünden incelendiğinde ne harfi tercümeyle ne de tefsiri tercümeyle tam anlamıyla uymamaktadır.

TDV mealine göre, تَنْبِيْط kelimesi “kuvvetlendirmek” anlamında olup kuvvetlendirilecek şey cömertliktir. Ancak müfessirlerin görüşlerine bakıldığında cömertlik özelliği kesin olarak baştan var olan bir özellik olarak değil, infak sonucunda kazanılması hedeflenen bir özellik olarak anlatılmıştır. Çünkü daha önce de aktarıldığı gibi mal ile yapılan ibadetler nefse zor gelen ibadetler olup nefiste infak hakkında şüphe ve tereddütler olabilir. Oysaki cömert kimse zorla ve tereddütle değil, para ve malını esirgmeden veren, eli açık kimsedir.²⁰⁴ İşte infak ibadeti de nefsi körelterek tüm bu olumsuzlukları yok etmeyi sağlayan, kişiye cömertlik özelliğini kazandıran bir ibadettir. Bu nedenle müfessirlerin görüşlerine de muvafık şekilde, “cömertlik” yerine daha geniş ve kapsayıcı olan “iman” kelimesinin kullanılması daha uygun gözükmektedir.

Y. N. Öztürk, “öz benliklerindeki kökleştirmek için” şeklinde yaptığı çeviride nesne kullanmamış, kökleştirilecek olan şeyin ne olduğunu belirtmemiştir. Bu kapalı ifade kaynak dil okuyucusu tarafından ayetin ve dolayısıyla zikredilen benzetmenin gayesinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

²⁰² “Burada “kişiliklerini güçlendirmek” şeklinde çevirdiğimiz ibare “*tesbîten min enfusihim*”dir. Bunun modern pedagojideki karşılığı “kendini gerçekleştirmek”tir. Yardım amacıyla harcamanın karşıtı cimrilik, hırs ve bencilliktir. Bunlar, insanın olumlu yapıda olan doğasını bastıran ve kendi kendisini gerçekleştirmesinin önüne gerilen olumsuz tavırlardır.”

²⁰³ Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü, “Self-actualization”, (Çevrimiçi) <http://www.psikolojisozlugu.com/self-actualization-oz-gerceklestirim>, 17 Mart 2020.

²⁰⁴ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Cömert”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=cömert>, 20 Ocak 2020.

3.2.3. Â'RAF SURESİ 176

﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

DİB: “Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. *Fakat o dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur.* İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.”

3.2.3.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Kendi heva ve hevesine uyararak dünyaya saplanıp kalan kimse.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Üzerine varsan da kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu.

Benzetme Yönü (Vech-i şebah): Olumlu ya da olumsuz her durumda aynı davranışı sergilemek ve mevcut hâli değiştirmeden aynı hâl üzere devam etmek.

Teşbihin amacı: Müşebbehin takbihi ve durumunun zihne iyice yerleştirilmesi.

3.2.3.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Zemahşerî'ye göre, yüksek mertebede olan bir kimsenin heva ve heveslerine uyararak dünyaya meyiletmesi ile düştüğü alçak durum her durumda solumaya devam eden köpeğin rezil durumuna benzetilmiştir. Öyle ki köpeğe şiddet göstererek onu kovsan da ona karşı bir şey yapmayıp terk etsen de soluma

durumu devam eder. Hayvanların çoğu sadece onlara karşı bir hareket yapıldığında solumasına rağmen köpek her durumda aynı şekilde solumaya devam eder.²⁰⁵

Taberî *أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ* ifadesini; dünya hayatına güvendi ve ona yöneldi, dünya hayatının zevk ve şehvetini ahirete yeğleyerek arzularına uydu, Allah'a itaati terk etti ve emirlerine karşı geldi, şeklinde tefsir etmiştir. Ayrıca, Arap kelimasında *الإِخْلَادُ* kelimesinin aslının *الْإِبْطَاءُ* (gecikmek, oyalanıp eğlenmek, ağır davranmak) ve *الإِقَامَةُ* (oturmak, ikamet etmek) olduğunu söylemiştir. Yine benzer şekilde bazı Basralıların da *أَخْلَدَ* kelimesini *لَزِمَ* (devamlı ve sabit olmak, ayrılmamak, kalmak) ve *تَقَاعَسَ* (gecikmek, gevşek davranmak, tembellik etmek) olarak açıkladığını aktarmıştır.²⁰⁶

İbn Manzûr, *Lisan'ul-‘Arab*'da *أَخْلَدَ* kelimesini devamlı, ebedi olmak olarak açıkladıktan sonra ayetin ilgili kısmı olan *أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ* ifadesini; dünyaya meyletti ve orada ikamet etti (orada kaldı ve orayı yurt edindi), dünyaya dayanıp güvendi, ona meyletti ve ondan hoşnut oldu olarak açıklamıştır.²⁰⁷

3.2.3.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. *Fakat o dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur.* İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.”

E. Yüksel: “Dileseydik onu ayetlerimizle yükseltirdik. *Fakat o, toprağa yapışmakta direndi ve hevesinin ardına takıldı. Onun durumu, üstüne varsan da bıraksan da dili dışarda soluyan huysuz bir köpeğin durumuna benzer.*

²⁰⁵ Zemaḥşerî, **a.g.e.**, C.II, s. 178.

²⁰⁶ Taberî, **a.g.e.**, C.XIII, s. 261-274.

²⁰⁷ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu'l-‘Arab, “أَخْلَدَ”, (Çevrimiçi)
<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/أَخْلَدَ/?c=لسان%20العرب>, 23 Şubat 2020.

Ayetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu işte böyledir. Bu olayı aktar, olur ki düşünürler.”

Elmalılı: “Ve eğer dileseydik onu o âyetlerle yüceltirdik, *fakat o alçaklığa saplandı kaldı ve kendi keyfinin ardına düştü. Artık onun ibret verici hali o köpeğin haline benzer ki, üzerine varsan da dilini uzatır solur, bıraksan da solur.* İşte bu, âyetlerimizi inkâr eden kavmin misalidir. Bu kıssayı iyice anlat, belki biraz düşünürler.”

H. T. Feyizli: “Eğer dileseydik onu, âyetler ile (iyiler derecesine) yükseltirdik. *Fakat o, yere (aşağılık dünyaya) meyletti ve hevesinin peşine düştü. Artık onun durumu köpeğin hali gibidir ki üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, kendi haline bıraksan da yine dilini çıkarıp solur (aşağılık bir haldedir).* İşte âyetlerimizi yalanlayanların durumu budur. (Onlara) bu hadiseyi anlat; olur ki iyice düşünür (öğüt alır)lar.”

M. İslamoğlu: “Ki, eğer Biz isteseydik onu mesajlarımızla yüceltirdik; *ne ki o dünyaya sarıldı ve ihtirasının peşine düştü. İşte bu yüzden böyle birinin durumu, üstüne varsan da kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp hırlayıp köpeğe benzer.* Mesajlarımızı yalanlayanların durumu işte böyledir. Şu hâlde (bu) kıssayı aktar, belki üzerinde tefekkür ederler.”

TDV: “Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. *Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur.* İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.”

Y. N. Öztürk: “Dileseydik onu, o âyetlerle yüceltirdik. *Ama o, sonsuza dek kalacakmış gibi, yerküreye bağlandı; iğreti arzularına uydu. Onun durumu şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan dilini sarkıtarak solur, kendi haline bıraksan dilini sarkıtarak solur.* Ayetlerimizi yalanlayan toplumun örneği işte budur. Bu hikâyeyi anlat ki düşünüp taşınabilsinler.”

3.2.3.4. Değerlendirme

أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ ifadesini; DİB ve TDV meali “dünyaya saplandı”, E. Yüksel “toprağa yapışmakta direndi”, Elmalılı “alçaklığa saplandı kaldı”, M. İslamoğlu “dünyaya sarıldı”, Y. N. Öztürk “sonsuz dek kalacaktı gibi yerküreye bağlandı”, H. T. Feyizli ise “yere (aşağılık dünyaya) meyletti” şeklinde çevirmiştir.

Mealler değerlendirildiğinde söz konusu ifade için tüm meallerde tefsir ve sözlüklerdeki anlamları içeren benzer çeviriler kullanılmıştır. Bununla birlikte mealler tek tek incelendiğinde; TDV’nin kullandığı “saplanmak” fiili TDK’da “Hızla batmak; batma sonucu hareket edemez olmak, batıp kalmak”²⁰⁸ şeklinde gerçek anlam ifade eden bir açıklama ile verilmiştir. Bunun yerine “takılıp kalmak, bir konuda yoğunlaşıp başka bir şeyle ilgilenmemek”²⁰⁹ anlamında mecaz anlam ifade eden bir deyim olan “saplanıp kalmak” ifadesinin kullanılması teşbihteki mecaz anlamı Türkçeye yansıtma konusunda daha uygun olacaktır.

E. Yüksel, أَرْضِ kelimesini “toprak”, أَخْلَدَ kelimesini ise “direnmek” olarak çevirmiştir. Bu çeviri kaynak dildeki anlama yaklaştırmakla birlikte hedef dildeki kullanım açısından mecaz anlamı yansıtmakta yetersiz kalmıştır.

H. T. Feyizli أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ ifadesindeki fiili “meyletti” olarak hem kaynak dildeki açıklamalara hem de hedef dile uygun şekilde aktarmıştır. Parantez içinde anlam akışını bozmadan verdiği açıklamalar da hedef dil okuyucusu açısından teşbih edilen durumun tasvirini netleştirmektedir.

M. İslamoğlu, أَخْلَدَ fiilinin hem kaynak dildeki hem de hedef dildeki anlamlarına uygun şekilde “büyük bir istekle kendini vermek, benimsemek”

²⁰⁸ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Saplanmak”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=saplanmak>, 23 Mart 2020.

²⁰⁹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Saplanıp Kalmak”, (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/?kelime=saplanip_kalmak, 23 Mart 2020.

mecaz anlamındaki “sarılmak” fiilini kullanmıştır. Böylece sade ve anlaşılır bir ifade ile anlamı yansıtmaya çalışmıştır.

Y. N. Öztürk meali, اُخْلَدَ kelimesinin “ebedi, sürekli olmak” şeklindeki kök anlamını da hedef dile yansıtarak okuyucunun zihninde daha net bir tasavvur oluşturması yönüyle hedef dile daha uygun görünmektedir. Ancak aynı ifadenin devamında kullanılan “yerküre” ²¹⁰ kelimesinin coğrafya bağlamında kullanımının daha yaygın olması sebebiyle ayetin bağlamına uymamakta ve anlatımın akıcılığını bozmaktadır. Bunun yerine “yeryüzü” ²¹¹ kelimesinin kullanımı hem kaynak dile uyumu hem de hedef dildeki kullanımı yönünden daha uygun olacak, anlatımın akıcılığına olumlu yönde katkıda bulunacaktır.

3.2.4. İBRAHİM SURESİ 18

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴾

DİB: “Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: *Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.*”

3.2.4.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Rablerini inkar edenlerin amellerinin durumu.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetiyle savrulan külün durumu.

²¹⁰ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Yerküre”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yerkure>, 23 Mart 2020.

²¹¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Yeryüzü”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yeryuzü>, 23 Mart 2020.

Benzetme Yönü (Vech-i şebih): Bir şeyden çokça toplayıp biriktirdikten sonra biriktirilen bu şeylerin önceki halinden eser kalmayacak şekilde dağılıp yok olması.

Teşbihin amacı: Müşebbehin durumunun açıklanması.

3.2.4.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Nahiv alimleri مَثَلْ kelimesinin merfû oluşu hakkında farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Sibeveyh'e göre haberi hazfedilmiş mübteda durumundadır ve "sıfat" kelimesi yerine kullanılmıştır. Takdiri ise; "Sana anlatılanlar arasında, Rablerini inkar edenlerin durumu/sıfatı (da) vardır." olup أَعْمَالُهُمْ كَرَمَاد ifadesi ile yeni bir başlangıç yapılmıştır.²¹²

أَعْمَالُهُمْ كَرَمَاد ifadesi كيف مثلهم؟ (onların durumu/sıfatı nasıldır?) şeklindeki mukadder bir soruya cevap olarak gelmiş olan cümle müste'nifedir. Başka bir görüşe göre ise أَعْمَالُهُمْ kelimesi مَثَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا ifadesine bedel olarak gelmiştir. Buna göre haberi; كَرَمَاد ifadesi, cümlelerin takdiri ise مَثَلْ أَعْمَالِهِمْ كَرَمَاد (onların amellerinin durumu küle gibidir...) şeklindedir.²¹³

İbn 'Âşûr, لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ifadesinin teşbih cümlesinin açıklaması olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ayette bahsi geçen kimselerin amelleri boşa gitmiş, amellerinden hiçbir fayda elde edememişler, fayda elde etmeye güç yetirememişlerdir.²¹⁴

Râgıb el-İşfahânî, قُدْرَةٌ kelimesinin insanlar için kullandığında; "bir işi yapmaya güç yetirebilmek" anlamına geldiğini belirtmiştir.²¹⁵

²¹² Zemahşerî, a.g.e., C.II, s. 547.

²¹³ Taberî, a.g.e., C.XVI, s. 552-555; Kurtubî, a.g.e., C.XIX, s. 353-354; Beyzâvî, a.g.e., C.III, s. 196.

²¹⁴ İbn 'Âşûr, a.g.e., C.XIII, s. 213-214.

²¹⁵ İşfahânî, a.g.e., s. 657.

3.2.4.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: *Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.*”

E. Yüksel: “Rab'lerini inkar edenlerin yaptıkları işler, fırtınalı bir günde rüzgarın savurduğu kül gibidir. Kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte gerçek kayıp budur.”

Elmalılı: “Rabblarını inkâr edenlerin durumu tıpkı fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İşte asıl uzak sapıklık budur.”

H. T. Feyizli: “Rablerini inkâr edenlerin/küfre sapanların durumu şudur: *Onların yaptıkları (iyi) işler, tıpkı fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir kül (yığının)a benzer. (Onların) kazandıklarından hiçbir şey ellerine geçmez. İşte, (haktan) uzak olan sapıklık budur.*”

M. İslamoğlu: “Rablerini inkârda direnenlerin yapıp ettikleri (iyi şeyler), fırtınalı bir günde rüzgârın haşince saçıp savurduğu küle benzer; onların eline kazandıklarından hiçbir şey geçmez. Bu, işte budur hedefin çok uzağına düşmek.”

TDV: “Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): *Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur.*”

Y. N. Öztürk: “Rablerine nankörlük edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın tarumar ettiği küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu, dönüşü olmayan sapıklığın ta kendisidir.”

3.2.4.4. Değerlendirme

Ayette, rablerini inkar edenlerin dünyadayken işledikleri iyi amellerin ahiretteki durumu hakkında bir teşbih yapılmıştır. Bu kimseler ahirette karşılığını görecekları beklentisiyle iyi ameller işlemek adına ne kadar çaba gösterirse gösterebilirler, Allah’a iman etmedikleri sürece bu amellerin faydasını göremeyeceklerdir. Onların amelleri, rüzgârın şiddetiyle savrulup uçuşan ve ardından her bir zerresi başka bir yere dağılıp yok olan kül yığına benzetilmiştir. Rüzgarla savrulan külü yakalamaya güç yetirilemediği gibi bu kimseler de emek vererek kazandıkları iyi amellerden zerre miktarı dahi sevap elde etmeye muktedir olamayacaklardır. Böylece temsîlî teşbih yoluyla, ahirete dair uzak olan bir anlam yakınlaştırılmış, soyut olan bir ifade somutlaştırılmış ve böylece verilmek istenen mesaj muhatabın zihninde iz bırakacak bir şekilde tasvir edilmiştir.

Ayetin mealleri incelendiğinde اَعْمَالُهُمْ kelimesi DİB ve E. Yüksel tarafından, “onların işleri/işler”; H. T. Feyizli tarafından ise parantez içinde verilen “iyi” sıfatının ardından yine “işler” olarak çevrilmiştir. Ancak bu çeviri hedef dil için yetersizdir. Çünkü önceki açıklamalarda da değinildiği gibi burada kastedilen herhangi bir iş değil, ahiret kendisinden fayda beklenen iyi amellerdir. Bunun yanı sıra Türkçede “iş” kelimesi 18 manaya karşılık gelen geniş anlamlı bir kelime olup akla ilk gelen manası ise “çalışma” anlamındadır.²¹⁶ “Amel” kelimesine baktığımızda ise “yapılan iş” anlamı olmakla birlikte yaygın olarak kullanılan bir din bilgisi terimi olarak, “Bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları.” anlamı da vardır.²¹⁷

Hedef dil okuyucusu açısından H. T. Feyizli’nin parantez içinde eklemiş olduğu “iyi” sıfatı, “işler” ifadesini sınırlandırarak tanımladığından kaynak

²¹⁶ Bk. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “İş”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=is>, 15 Aralık 2020.

²¹⁷ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Amel”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=amel>, 15 Aralık 2020.

dildeki gayeyi yansıtmaktadır. Yine, TDV ve Y. N. Öztürk'ün, “ameller” şeklindeki çevirisi de iki dil arasındaki mütakabiliyet açısından uygundur.

Ancak DİB ve E. Yüksel meallerindeki kullanım sınırlandırma yapmadan, geniş bir anlam ifade ettiğinden dolayı kaynak dildeki gayeyi yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak M. İslamoğlu ise parantez içinde “iyi şeyler” olarak yaptığı çeviri ile kelimeyi daha kapsamlı bir ifadeyle çevirmiş, buna ek olarak; “Allah’tan yoksun eylem anlam ve amaçtan yoksun eylemdir; tıpkı kül gibi işi bitmiş bir atıktır; savrulmaya açıktır.” şeklinde ayeti tefsir eden bir dipnot açıklaması yapmıştır. Dolayısıyla bu çeviri dipnot ile değerlendirildiğinde işlevsel bir çeviri olarak görülmektedir. İlgili ifade Elmalılı mealinde çeviriye yansıtılmamış, sınırlama yapılmaksızın; “inkar eden kimselerin durumu” küle benzetilmiş, sözü edilen durumun neye karşılık geldiği net olarak ifade edilmemiştir.

Ayetin devamında gelen ve İbn ‘Âşûr tarafından teşbihin açıklaması olarak ifade edilen لَا يَقْدُرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ cümlesi, TDV, E. Yüksel, Elmalılı ve Y. N. Öztürk tarafından “Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler.” olarak, M. İslamoğlu ve H. T. Feyizli tarafından “Kazandıklarından hiçbir şey ellerine geçmez.” şeklinde çevrilmiştir. DİB ise “(Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler.” olarak çevirmiş, diğerlerinden farklı olarak كَسَبَ kelimesinin bir yansıması olarak “fayda” anlamını da vermiştir. Ancak bu çevirilerde يَقْدُرُونَ fiilinin anlamı yansıtılamamış, كَسَبُوا kelimesi كَسَبُوا ile eş anlamlıymış gibi çevrilmiştir. Nitekim Türkçeye de orijinal anlamını koruyarak Arapçadan geçmiş olan “kesbetmek” fiili, “kazanmak, elde etmek” anlamına gelmektedir.²¹⁸ يَقْدُرُونَ fiili ise “güç, kuvvet” manasındaki قَدَرَ kökünden türemiş olup “gücü yetmek, muktedir olmak” anlamına gelmektedir.²¹⁹ Yine bu fiil de

²¹⁸ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Kesbetmek”, (Çevrimiçi)

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=amel>, 15 Aralık 2020.

Almaany Çevrimiçi Arapça Sözlük, Lisânu'l-‘Arab, “كسب”, (Çevrimiçi)

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/كسب/?c=لسان%20العرب>, 15 Aralık 2020.

²¹⁹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Kadir olmak”, (Çevrimiçi)

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=kadir%20olmak>, 15 Aralık 2020.

Almaany Çevrimiçi Arapça Sözlük, Lisânu'l-‘Arab, “قدر”, (Çevrimiçi)

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/قدر/?c=لسان%20العرب>, 15 Aralık 2020.

kaynak dildeki anlamını koruyarak Türkçeye geçen bir kelimelerden biridir. Buna göre yukarıdaki çevirilerde يَفْدِرُونَ fiiline mukabil bir kelime kullanılmamış olup hedef dildeki maksat ve incelik yeterince yansıtılamamıştır.

Kesbedilen yani kazanılan şeyler kişinin emek harcayarak elde ettiği getiri, fayda ve çıkarları ifade eder. Durum böyle olduğunda kişi kazancı ve bu kazançtan elde edeceği her türlü fayda üzerinde kendisinin güç sahibi olduğuna inanır. Çünkü kendi emekleri ile kazanmıştır. Nitekim ayette zikredilen teşbihte de bu ince noktaya dikkat çekmek adına مِمَّا كَسَبُوا ifadesi ile لَا يَفْدِرُونَ fili birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle لَا يَفْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ifadesinin çevirisinde belâğî üslup ve teşbihteki anlam inceliğini yansıtmak adına قَدَرَ fiiline mukabil “gücü yetmek, güç yetirebilmek, muktedir olmak” ifadelerinden birinin kullanılması daha uygun olacaktır. Buna binaen “Kazandıklarından hiçbir fayda elde etmeye güç yetiremezler.” şeklinde yapılacak bir çeviri maksadı ifade etme konusunda daha uygun görülebilir.

3.2.5. ANKEBUT SURESİ 41

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

DİB: “Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!”

3.2.5.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Örümceğin evi.

Benzetme Yönu (Vech-i şebek): Zayıf ve güçsüz oluşuna rağmen güçlü olduğu zannına kapılarak aldanma.

Teşbihin amacı: Müşebbehin takbihi ve durumunun zihne yerleştirilmesi.

3.2.5.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Ferrâ'ya göre Allah, bu meseli kendisinin dışında ilahlar edinen kimseler hakkında vermiştir, ki onların durumu örümceğin yuvasına benzer. Örümceğin yuvası zayıflığı ve güçsüzlüğü sebebiyle ne soğuktan ne de sıcaktan onu koruyamadığı gibi bu kimselerin ilahları da onları hiçbir şeyden koruyamayacak, yardıma ihtiyaç duyduklarında onların ihtiyaçlarını gideremeyecek ve onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır.²²⁰

Tefsirleri incelediğimizde أُولَئِكَ kelimesini; Ferrâ, Taberî, Beğavî ve Kurtubî, “put/ilah”; Zemaşşerî ve Beyzâvî, “kendisine güvenilen, dayanılan, kendisinden yardım ve destek beklenen”; İbn ‘Âşûr, “put/koruyan” olarak tefsir etmiştir.²²¹

3.2.5.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!”

²²⁰ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, **Me’âni’l-İ-Kur’ân**, Mısır, Dâr’ul-Mısıriyye, y.y., C.II, s. 317;

Taberî, **a.g.e.**, C.XX, s. 38.

²²¹ Taberî, **a.g.e.**, C.XX, s. 38; Zemaşşerî, **a.g.e.**, C.III, s. 454; Beğavî, **a.g.e.**, C.III, s.558-560, Kurtubî, **a.g.e.**, C.XIII, s. 345; Beyzâvî, **a.g.e.**, C.IV, s. 195; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C.XX, s. 252.

E. Yüksel: “Allah’ın dışında edindikleri velilerin örneği, bir ev edinen dişi örümceğin örneğine benzer. Gerçek şu ki, evlerin en çürüğü (en az güvenilir olanı) dişi örümceğin evidir, keşke bilselerdi.”

Elmalılı: “Allah’tan başka dostlara tutunanların durumu, kendisine bir yuva yapan örümcek örneği gibidir. Halbuki, evlerin en çürüğü de örümcek evidir, eğer bilselerdi.”

H. T. Feyizli: “Allah’tan başka (sığınacak, bağlanacak) veliler edinenlerin durumu, tıpkı kendisine (ağdan) bir ev edinen örümceğe benzer. Halbuki evlerin en zayıfı, elbet örümcek ağıdır, keşke bilselerdi!”

M. İslamoğlu: “Allah’tan başkalarını sığınacak otorite edinen kimselerin durumu, ördüğü ağı ev edinen dişi örümceğin durumuna benzer; ne ki evlerin en çürüğü, elbette örümcek ağıdır: keşke bunu kavrayabilselerdi.”

TDV: “Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”

Y. N. Öztürk: “Allah’ın berisinden veliler edinenlerin durumu, bir ev edinen dişi örümceğin durumuna benzer. Ve evlerin en güvensizi/en zayıfı elbette ki dişi örümceğin evidir. Keşke bilselerdi!”

3.2.5.4. Değerlendirme

Ayette, Allah’ı bırakıp O’ndan başkalarını, onlara güvenmek, dayanmak ve sığınmak suretiyle ilah edinen kimselerin durumu, örümceğin evinin durumuna benzetilmiştir. Örümcek, tehlikelerden kendini korumak ve sığınmak için ağlar örerek kendisine yuva yapar. Ancak bu yuva, aralarında boşluklar olan, ipincecik ağlardan örülmüş çok zayıf bir yuvadır ve onu ne sıcaktan ne soğuktan ne de dışardan gelecek diğer tehlikelerden koruyacak güçte değildir. Allah’ın dışında edinilen ilahlar da işte bu örümceğin yuvası gibidir. Kendisine güvenilen, dayanılan ilahların hiçbiri, tıpkı örümceğin evi gibi ihtiyaç

duyulduğunda işe yaramayacaktır. Böylece temsîlî teşbih yoluyla soyut olan bir durum, herkes tarafından bilinen ve kolayca anlaşılan net bir örnekle somutlaştırılmıştır.

Mealler incelendiğinde, teşbihin maksadını ve anlamını önemli ölçüde etkileyen, وَلِيَاءَ kelimesinin tercümesinde birtakım farklılıklar görülmektedir. Buna göre وَلِيَاءَ kelimesini DİB, TDV ve Elmalılı, “dostlar”; E. Yüksel, Y. N. Öztürk ve H. T. Feyizli, “veliler” olarak tercüme etmiştir. M. İslamoğlu ise diğerlerinden farklı olarak modern bir tercüme yaparak, “sığınacak otorite” olarak çevirmiştir.

وَلِيَاءَ kelimesinin tekili olan وَلِيّ kelimesinin sözlük anlamlarına bakıldığında, “dost, yardımcı, sevilen, itaat edilen” gibi anlamlara geldiği görülür.²²² Ancak ayetin bağlamı ve müfessirlerin görüşleri göz önüne alındığında, kelimenin harfî anlamda aynı görünmesine rağmen hedef dile “dost” olarak aktarılması uygun değildir. Çünkü وَلِيّ kelimesi ile Türkçede “sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılan kimse, düşman karşıtı”²²³ anlamına gelen “dost” kelimesi, mana olarak birbirine yakın olmasına rağmen, orijinal dilde kastedilen manaya kıyasla daha dar ve sınırlıdır.

Yukarıda zikredildiği gibi bazı mealler, وَلِيَاءَ kelimesini harfî tercüme ile değişiklik yapmadan, aynı şekilde “veliler” olarak tercüme etmişlerdir. Ancak “veli” kelimesi Türkçede “bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışından sorumlu kimse” ve “ermiş” olmaz üzere iki anlamda kullanılmaktadır.²²⁴ Buna binaen, “veliler” çevirisi maksadı ifade etmekte yetersiz olmakla birlikte, H. T. Feyizli’nin parantez içinde vermiş olduğu (sığınacak, bağlanacak) ifadesi çeviriye işlevsellik katmıştır.

²²² Almaany Arapça Sözlük, Lisânu’l-‘Arab, “ولي”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/لي/?c=العر20%سان>, 23 Şubat 2020.

²²³ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Dost”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=dost>, 15 Aralık 2020.

²²⁴ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Veli”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=veli>, 15 Aralık 2020.

M. İslamoğlu ise اُولِيَاءَ kelimesini “otorite” olarak çevirerek, kaynak dildeki anlamı ve maksadı hedef dile yansıtmıştır. Nitekim daha önce açıklandığı gibi ayette وَلِيّ kelimesi ile “kendisine dayanan, güvenilen, güç sahibi” anlamında “ilah” kastedilmiştir. Buna göre, “ilah”²²⁵ ifadesi “yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü” anlamına gelen “otorite”yi de içine almaktadır. Bu nedenle İslamoğlu çevirisi diğer çevirilere kıyasla en uygun çeviri olarak gözükmektedir.

3.2.6. FETİH SURESİ 29

﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَازْرَهُ فَاسْتَغْظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَى سَوْفِهِ يُمْسِكُ الزُّرْعَ لِيُغِظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۚ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝ ﴾

DİB: “Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat’ta ve İncil’de anlatılan durumlarıdır: *Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.*”

3.2.6.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Allah’ın elçisi ile birlikte olan sahabeler.

²²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “İlah”, **DİA**, XXII, 64.

Kendisine Benzetilen (Müşebbeh bih): Filizini çıkarmış bir ekin.

Benzetme Yönü (Vech-i şebah): Zayıf ve güçsüz bir durumda iken zamanla güçlenip kendisinden hoşlanılan bir duruma gelmek.

Teşbihin amacı: Müşebbehin durumunun tezyini ve iyice zihne yerleştirilmesi.

3.2.6.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Ḳurṭubî, ayetteki temsîlin Hz. Muhammed (sav) ve ashabı hakkında verilmiş olduğunu belirtmiştir. İslam davetinin ilk dönemlerinde davete icabet edenlerin sayıca azlığı nedeniyle, Hz. Muhammed (sav) ve İslam daveti zayıf bir durumdaydı. Ancak zayıf durumda olan bir tohumun, ekildikten sonra geçirdiği merhalelerle, günden güne büyüyüp filizlerini çoğaltarak güçlendiği gibi zamanla Müslümanların da sayısı artmış ve İslam güçlenmiştir.²²⁶

İbn ‘Âşûr’a göre bu teşbih, Müslümanların İslam’ın ilk yıllarındaki zayıf durumunu ve bu zayıflığın ardından sayılarının artarak günden güne güçlenmelerini tasvir etmektedir. Öyle ki başlangıçta zayıf bir durumda olan Müslümanlar günden güne kuvvetlenerek, düşmanlar karşısında galip gelecek ve onlar üzerinde hakimiyet kuracak güce ulaşmıştır.²²⁷

Ṭaberî ve Ḳurṭubî, لِيُغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ifadesindeki lâm’ın cümleden düşürülmüş bir anlama delalet ettiğini belirtmişlerdir. Buna göre ifadenin kastettiği anlam “Allah kafirleri öfkelenmek için Hz. Muhammed ve ashabını kuvvetlendirmiştir.” şeklindedir. Zemahşerî de benzer şekilde, bu ifadedeki ل

²²⁶ Ḳurṭubî, a.g.e., C.XVI, s. 292-299.

²²⁷ İbn ‘Âşûr, a.g.e., C.XXVI, s. 202-211.

harfinin *ta'lil lām*'ı olduğunu, teşbihin amacının ve delaletinin açıklanması için kullanıldığını belirtmiştir.²²⁸

3.2.6.3. İlgili Ayetin Mealleri²²⁹

DİB: "...Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar..."

E. Yüksel: "...İncil'deki nitelikleri ise filizini çıkarıp güçlendirmiş ve kalınlaşıp gövdesi üzerine dikilerek ekincileri sevindiren bitki gibidir. O, onlarla inkarcıları öfkelenir..."

Elmalılı: "...İncil'deki misalleri ise kendileriyle kafirleri öfkelenmesi için, filizini çıkarmış, onu güçlendirmiş sonra kalınlaşıp sapı üzerine dimdik doğrulmuş, çiftçilerin hoşuna giden bir ekin gibidir..."

H. T. Feyizli: "...Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıfları da (şöyledir: Onlar) filizini çıkaran, derken onu (filizini) kuvvetlendiren, kalınlaşan, zamanla gövdesi üzerinde doğrulup dikilen bir ekin gibidir ki ekincilerin hoşuna gider, (Allah Resûlü'nün ashâbı ile birlikte böyle gelişip kuvvetlenmesinin misalle anlatılması) kâfirleri öfkelenmek içindir..."

M. İslamoğlu: "Bir de onların İncil'teki temsili var: Onlar filiz vermiş tohum gibidir; derken (Allah) o filizi güçlendirir ve kalınlaştırır ki kökü üzerine dimdik dursun da üreticiyi sevindirsin. Böylece O, hakkı inkar edenleri de kinlerine mahkum etmiş olur..."

TDV: "...Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de

²²⁸ Taberî, **a.g.e.**, C.XXII, s. 270-271; Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXI, s. 292-299; Zemaşşerî, **a.g.e.**, C.IV, s. 348.

²²⁹ Burada ele aldığımız ayetin uzun bir ayet olması sebebiyle, yalnızca teşbihin zikredildiği, ayet metninin yer aldığı bir önceki başlıktaki DİB mealinde italik olarak verdiğimiz kısmın meallerine yer verilecektir.

hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelerir...”

Y. N. Öztürk: “...Tıpkı bir ekin ki filizini çıkarmış, o filizi kuvvetlendirmiş. Filiz kalınlaştı, gövdesi üzerine dikildi. Ziraatçıları da imrendirir/hayran bırakır bu ekin. Allah böyle yapar ki, onlar sayesinde, inkâr edenleri öfkelerisin...”

3.2.6.4. Değerlendirme

Ayetin mealleri karşılaştırıldığında genellikle benzer kelimeler kullanılmıştır. Ancak benzer kelime kullanımlarına rağmen cümle kuruluşlarındaki farklılıklar ve لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ifadesinin farklı şekillerde tercümeyle yansıtılması anlamı etkilemiştir.

DİB mealinde, benzetme hedef dile uygun bir biçimde aktarılmıştır. Teşbihin sebep bildiren kısmında ise “onları böyle sağlam ve dirençli kılar” ifadesi eklenerek tefsirlerde cümleden düşürülmüş olduğu belirtilen anlamın da yansıtılması amaçlanmıştır. Ancak “sağlam ve dirençli kılar” ifadesi, tefsirlerle birlikte değerlendirildiğinde, Müslümanların sayıca artmış olması ile ilgili anlamı yansıtmakta eksik kalmaktadır.

Elmalılı mealinde diğer meallerin aksine لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ şeklindeki sebep bildiren ifade teşbih zikredildikten sonra değil önce verilmiştir. Ancak hedef dildeki anlam akıcılığı bakımından önce teşbihin zikredilmesi, ardından yeni bir ifade ile sebep bildirilmesi daha uygun gözükmektedir.

E. Yüksel ise hedef dil açısından teşbihin amacını aktarmakta yetersiz kalan salt bir kelime tercümesi tercih etmiştir. Yine Y. N. Öztürk de benzer şekilde kelime tercümesi yapmış, ancak birbiri ardına gelen fiillerde farklı kipler kullanmıştır. Bu durum, anlatımın akıcılığını bozarak anlatım bozukluğuna sebep olmaktadır. Bu da okuyucunun ayeti anlamasını zorlaştırmaktadır.

H. T. Feyizli meali parantez içi verdiği açıklamalarla müfessirlerin ilgili ifadeler hakkındaki görüşlerini hedef dile aktarmıştır. Cümlelerin öncesi ve sonrası ile uyum içinde eklenen parantezli açıklamalar anlatımın akıcılığını bozmadan anlaşılır bir çeviriye imkan sağlamıştır.

M. İslamoğlu, كُفَّار لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ifadesini diğer meallerden farklı olarak كُفَّار kelimesinin tercümesinde “hakkı inkar edenler” şeklinde daha açık bir ifade kullanmış, غَيِظ kelimesini ise “öfke” yerine “kin” olarak tercüme etmiştir. غَيِظ kelimesinin anlamı sözlükte “öfke, gazap ya da öfkeden daha şiddetli gazap” şeklinde verilmiştir.²³⁰ Buna karşılık Türkçede “kin” kelimesi, “şiddetli öfke” anlamından daha farklı bir manaya karşılık olarak; “birine karşı duyulan öç alma isteği, garaz” anlamına gelmektedir.²³¹ Bunun yanı sıra daha önce belirtildiği üzere ayetin bu kısmında yer alan *ta’lil lâm*’ının görevi nedensellik ilişkisi kurmak olmasına rağmen; “Böylece O, hakkı inkar edenleri de kinlerine mahkum etmiş olur.” şeklindeki çeviride sebep bildirmekten çok sonuç bildiren bir anlam yansıtılmıştır.

TDV mealinde ise tercüme hem kaynak dildeki anlamına hem de hedef dil kurallarına uygun bir şekilde akıcı ve anlaşılır bir üslupla yapılmıştır. Ancak ayetin لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ kısmına gelindiğinde, daha önce belirtildiği üzere, buradaki sebep bildiren *ta’lil lâm*’ının görevi göz ardı edilerek; “Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkeler.” şeklinde çeviri yapılmıştır. Bu çeviri ile sebep bildirmekten ziyade sonuç bildiren bir anlam yansıtılmıştır. Nitekim, sebep ve sonuç birbiriyle ilişkili kavramlar olmasına rağmen, birbirinin aynısı olmayıp birbirinden farklı şeylerdir. Bu nedenle, ilgili kısmın; “Allah böylece, kâfirleri öfkeler için onları çoğaltıp kuvvetlendirmiştir.” şeklinde yapılacak bir çeviri kaynak dile uygunluk açısından daha doğru olacaktır.

²³⁰ Almaany Arapça Sözlük, Lisânu’l-‘Arab, “غِيظ”, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/غِيظ/?c=لسان%20العرب>, 27 Şubat 2020.

²³¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Kin”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=kin>, 27 Şubat 2020.

3.2.7. CUMA SURESİ 5

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بُئِسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

DİB: “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

3.2.7.1. İlgili Ayetteki Teşbihin Tahlili

Benzeyen (Müşebbeh): Tevrat ile yükümlü tutulup onunla amel etmeyen kimselerin durumu.

Kendisine Benzetilen (Müşebbehün bih): Ciltlerce kitap taşıyan eşeğin durumu.

Benzetme Yönü (Vech-i şebah): Kendisine yüklenilen şeyin değerini idrak edememe.

Teşbihin amacı: Müşebbehin takbihi.

3.2.7.2. İlgili Ayet Hakkında Müfessirlerin Görüşü

Taberî, bu ayet ile kendilerine Tevrat verilen ve onun hükümleriyle amel etmeleri konusunda mükellef kılınmalarına rağmen, onunla amel etmeyen Yahudilerin Allah tarafından kınandığını belirtmiştir. Ayete göre onların temsîli, içinde ne yazdığından habersiz bir şekilde, sadece bir yük hissi ile kitap taşıyan eşeğin hali gibidir. Yahudiler, kendilerine indirilen ilahî kitabın lafzını ezberlemişler ancak manasını anlamamışlardır. İlahî buyruğun gerektirdiği

hükümlerle amel etmemişler, hatta bununla da kalmayıp kitaptaki hükümleri değiştirmiş ve tahrif etmişlerdir. Bu nedenle onların hali eşeğin halinden bile daha kötüdür. Çünkü eşek anlama kabiliyetinden yoksun olması sebebiyle bu haldeyken, onlar anlayabildikleri halde bu zelil duruma düşmüşlerdir.²³²

Ayetin anlaşılmasında anahtar durumda olan kelimeler **حُمِّلُوا** ve **أَسْفَار** kelimeleridir. Buna göre Kurtubî, **حُمِّلُوا** kelimesinin “mükellef kılınmak”, **أَسْفَار** kelimesinin ise **سُفْر** kelimesinin çoğulu olduğunu, anlamının ise “büyük kitap” olduğunu belirtmiştir.²³³

Zemaşşerî, **حُمِّلُوا** kelimesini “mükellef kılınmak” olarak açıklamış, ardından ayetin devamını; “Tevrat ilmiyle ve bu ilimle amel etmekle mükellef kılındılar. Sonra onunla amel etmediler; sanki onu taşımadılar.” şeklinde açıklamıştır. **أَسْفَار** kelimesini ise “ilim kitaplarından büyük kitaplar” olarak ifade ettikten sonra ayetteki benzetmeyi açıklamıştır. Buna göre sırtına büyük ilim kitapları yüklenen eşek onunla yürür ancak taşıdığı şeye dair bildiği tek şey hissettiği yorgunluktur. Bu temsil, ilim sahibi olduğu halde ilmiyle amel etmeyen herkes için yapılmış bir benzetmedir.²³⁴

İbn ‘Âşûr, bu temsildeki amacın müşebbehin halinin çirkin gösterilmesi olduğunu, bunun da soyutun somuta benzetilmesi yoluyla olduğunu belirtmiştir.²³⁵

3.2.7.3. İlgili Ayetin Mealleri

DİB: “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

²³² Taberî, **a.g.e.**, C.XXIII, s. 377-378.

²³³ Kurtubî, **a.g.e.**, C.XXIII, s. 94-95.

²³⁴ Zemaşşerî, **a.g.e.**, C.IV, s. 530.

²³⁵ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, C.XXVIII, s. 213-214.

E. Yüksel: “Kendilerine Tevrat verilip de onun gereğini yerine getirmeyenlerin örneği, kitaplar taşıyan eşeğin durumuna benzer. ALLAH'ın ayetlerini yalanlayan topluluğun durumu ne kötüdür. ALLAH zalim toplumu doğruya ulaştırmaz.”

Elmalılı: “Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.”

H. T. Feyizli: “Kendilerine Tevrat’(ın emirlerini yerine getirme görevi) yüklenip de sonra taşımayan (onunla amel etmeyen)lerin durumu, tıpkı (bilinçsizce) ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlayan (ve Kitab’ın emirlerini hiçe sayan)ların durumu ne kötüdür. Allah zalimler güruhunu doğru yola (hidayete) erdirmez.”

M. İslamoğlu: “Tevrat’ı taşıma sorumluluğu kendilerine verilip de onu taşıma sorumluluğunu yerine getirmeyenlerin durumu, kitaplar yüklenmiş (fakat sırtındakinin değerinden bihaber olan) eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlayan toplumun temsil ettiği şey ne kötüdür! Ve Allah zalim bir topluma rehberliğini bahşetmez.”

TDV: “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Y. N. Öztürk: “Sırtlarına Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kutsal kitap parçaları taşıyan eşeğin durumuna benzer. Allah'ın ayetlerini yalanlayan topluluğun vücut verdiği örnek ne kötüdür! Allah, zulme sapmış bir topluluğu doğruya ve güzele ulaştırmaz.”

3.2.7.4. Değerlendirme

E. Yüksel, حُمِّلُوا fiilini hakiki ve mecazi anlamına nispeten oldukça yalın bir anlam tercümesi olarak “verilmek” şeklinde tercüme etmiş, tercümenin devamında ise لَمْ يَحْمِلُوهَا kısmını hem kaynak dildeki hem de hedef dildeki anlamına daha uygun olarak “gereğini yerine getirmemek” şeklinde ifade etmiştir. Buna rağmen bu tercüme ayetin tefsiri ile karşılaştırıldığında kaynak dildeki anlam derinliğini ve belagati aktarmakta yetersiz gözükmektedir.

Elmalılı mealinde حُمِّلُوا fiili hakiki anlamıyla çevrilmiştir. Ancak ayette soyut bir durumun somuta benzetilmesi yöntemiyle söz konusu durum tasvir edilmiştir. Ayette aralarında benzetme ilişkisi kurulan her iki durumu da somut bir durum gibi aktaran Elmalılı meali hedef dil okuyucusu açısından teşbihteki mecazi anlamı ve gayeyi tam olarak yansıtamamaktadır.

H. T. Feyizli ise önce birebir tercüme ardından ise parantez içinde açıklama yapmak suretiyle harfî tercüme ve tefsiri tercüme yöntemlerini bir arada kullanmıştır. Bu yöntemle kaynak dil bakımından dilin özgünlüğünün korunmasına, hedef dil bakımından ise ayetin maksadının daha iyi aktarılmasına ve okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulmuştur.

M. İslamoğlu, حُمِّلُوا fiilini “taşım sorumluluğu” şeklinde; hem kaynak dildeki anlamı korumaya çalışarak hem de hedef dil okuyucusu tarafından da anlaşılır bir tercüme ile çevirmiştir. Ayetin devamında ise diğer meallerden farklı olarak müşebbehün bihin durumunu parantez içi bir cümleyle aktararak hedef dil okuyucusunun gözünde temsîlin daha net bir şekilde canlanmasını sağlamıştır. Ayrıca bu parantez ile “müşebbehin durumunu çirkin gösterme” olarak ifade ettiğimiz teşbihin maksadı daha açık ve net bir şekilde hedef dile aktarılmıştır.

TDV mealinde genel itibariyle ayetin tefsirine uygun, hedef dil okuyucusu tarafından kolayca anlaşılabilir sade ve açık bir dille çeviri

yapılmıştır. Mealdeki sadeliği bozmamak adına dipnotta verilen tek cümlelik açıklama²³⁶ ise teşbihin gayesini daha net yansıtmıştır.

Y. N. Öztürk, Elmalılı'ya benzer şekilde çeviride حَمَلُوا fiilini gerçek anlamıyla kullanmış; bunun yanı sıra çeviriye eklediği “sırtlarına” kelimesiyle (*sırtlarına Tevrat yükletilip*) soyut olan müşebbehin durumunu daha da somutlaştırmıştır. Ancak bu çeviri de yine mecaz anlamı ve gayeyi yansıtmakta yetersiz kalmıştır.

²³⁶ “Bu teşbihten anlaşıldığı gibi kitap, insanlara amel edilmesi için gönderilmiştir; aksi halde yük olmaktan öte bir fayda sağlamayacaktır.”

SONUÇ

Arap dili tarihi incelendiğinde başlangıçtan günümüze kadar her dönemde belâgat ve fesâhatin son derece önemli olduğu bilinmektedir. Belâgatin gerek sözlü gerek yazılı anlatımda en önemli ve etkili yansıması ise teşbih sanatında görülmektedir. Nitekim teşbih kullanımı Araplar arasında belâgatin ölçüsü ve mihenk taşı olarak kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, üstün belagat ve fesahati ile Arap belâgatinin gelişimine kaynaklık etmiş, Kur'an'ın etkisi ile belâgat ilmi sistematik bir yapıya kavuşmuştur.

Dil anlatım konusunda seçkin bir topluma inen Kur'an, i'câzıyla Araplara meydan okumuştur. Teşbih ve temsîl kullanımı, bu meydan okumanın en önemli parçalarından biri olmuştur. Kur'an'da; iman, inanç gibi birçok konuda insanlar tarafından benzeri getirilemeyen temsîlî teşbihler yapılmıştır. Bu teşbihler gerek benzeyen benzetilen ilişkisi gerek teşbih için seçilen kelimeler arasındaki uyum ve ahenk ile muhatabın zihninde etkileyici ve derin izler bırakan tasavvurların oluşmasını sağlamıştır.

Kaynak dilde son derece güçlü ve etkileyici bir anlatım aracı olarak kullanılan teşbih, hedef dile aktarılırken bu özelliğini büyük oranda yitirmiştir. Çalışmamızda örneklem olarak seçtiğimiz ayetler, tahlilini yaptığımız mealler çerçevesinde, kaynak dilden hedef dile aktarılırken teşbihli ifadedeki anlam derinliği ve inceliği tam anlamıyla korunamamış, yapılan çevirilerde teşbihin gayesini aktarmak konusunda yeterli özen gösterilememiştir. Bu durum temsîlî teşbih ile amaçlanan; anlatımı somutlaştırmak ve netleştirmek, muhatabı etkileyerek ikna etmek gibi gayelere ulaşılmasını ve iletilmek istenen mesajın doğru şekilde muhataba ulaşmasını engellemektedir.

İncelediğimiz mealler hakkında genel bir değerlendirme yaptığımızda Diyanet İşleri Başkanlığı mealinde genele hitap eden açık, akıcı ve sade bir dil kullanıldığını görmekteyiz. Ancak bu durum bazı ayetlerde edebi üslupların

doğru aktarılması ve temsîlî teşbihlerin gayelerinin yansıtılması konusunda mealin yetersiz kalmasına sebep olmuştur.

Edip Yüksel, “*Kuran, tüm Kuran, başka şey değil sadece Kuran*” düşüncesinden yola çıkarak yazmış olduğu Kur’an çevirisinde oldukça basit bir dil kullanarak kaynak dilin edebi üslubunu ve güçlü anlatım özelliklerini adeta yok saymıştır. Bununla birlikte edebi üslupta eksikliklerin yanı sıra bazı kavramları genel kabul gören anlamlarının dışına çıkarak kendi *ultramodern önerileriyle* çevirmiştir. Örneğin; “hac” kavramını “yıllık tartışma konferansı”, “salat” kavramını “dayanışma”, “iman edenler” ifadesini “gerçeği onaylayanlar” olarak çevirmiştir. Ancak Edip Yüksel *Mesaj*’ın ön sözünde yöntemini anlatırken, “Ayetlerin anlam ve işaretine sadık kalmaya özen göstermekle birlikte bazen sınırı aşmış olabilirim.” diyerek çevirideki hatalarını kendisi de itiraf etmiştir. Bu nedenle bu çeviri “*sadece Kur’an*” iddiası taşıyor olmasına rağmen içinde barındırdığı birçok hata ve eksiklik sebebiyle, yalnızca İslami ilimler hakkında bilgi birikimi olan kimseler tarafından, orijinal metin ve diğer tefsir kaynaklarıyla birlikte karşılaştırma yapılarak okunmalıdır. Nitekim bu şartlar sağlanmadan yapılan bir okumada gerek anlam gerek dil anlatım yönünden kaynak dilin gayesinin ve dolayısıyla Kur’an’ın anlaşılması mümkün olmayacaktır.

Elmalılı Hamdi Yazır mealinin günümüze kadar birçok sadeleştirilmesi yapılmış ve bu sadeleştirmeler oldukça yaygınlaşmıştır. Bu nedenle çalışmamızda da Elmalılı mealinin orijinal metni değil yaygın olan sadeleştirilmelerinden biri kullanılmıştır. Ancak bu mealde *sadeleştirme* ifadesine mukabil basit ve sade bir dil kullanılmıştır. Bu durum özellikle kısa ayetlere nazaran daha uzun ayetlerde ve kapsamlı tasvirlerin yapılmış olduğu temsîlî teşbih içeren ayetlerde kaynak dil özelliklerini ve teşbihin gayesini yansıtmak konusunda yetersiz kalmıştır.

Feyzû'l-Furkan meali parantez içi ifadeler ve dipnotlarla birlikte meal olmasının yanı sıra özet tefsir niteliği de taşımaktadır. Aynı zamanda çeviride hem kaynak dilin hem de hedef dilin dil anlatım ve gramer özellikleri de doğru

bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu özellikleri ile Hasan Tahsin Feyizli'nin *Feyzü'l-Furkan* mealinin gerek tezimiz sınırları dahilinde incelediğimiz temsîlî teşbih içeren ifadelerin yansıtılmasında gerek genel itibariyle kaynak dil ve hedef dil arasındaki mütakabiliyetin sağlanmasında başarılı olduğu görülmektedir.

Mustafa İslamoğlu, mealini “*gerekçeli meal-tefsir*” olarak adlandırmış ve bu ada uygun olarak meal boyunca dipnot açıklamalarını yoğun olarak kullanmış, çok anlamlı ifadelerde kullandığı çevirinin tercih sebebini de gerekçeleriyle birlikte zikretmiştir. Bununla birlikte hedef dilin dil anlatım ve gramer özelliklerini doğru ve etkin bir biçimde kullanarak edebi üsluba uygun süslü bir dil kullanmaya gayret etmiştir. Böylece akıcı bir dil ile iki dil arasında mümkün olduğunca mütakabiliyet sağlanarak temsîlî teşbih geçen ayetlerin gayesi hedef dile uygun bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak buna rağmen müellif bazı kelime ve kavramların hedef dile aktarılmasında -Bakara Suresi 265. ayette geçen نَفْسُ kelimesinin “kişilik” olarak çevrilmesi gibi- kaynak dildeki anlam ve gayeyi ifade etmekten uzak olan çeviriler de kullanmıştır. Bu nedenle İslamoğlu mealinin genel itibariyle dil anlatım açısından başarılı bir çeviri olmasına rağmen orijinal Kur'an metni ve diğer tefsir ve meallerle birlikte karşılaştırma yapılarak okunması bu ve buna benzer gayeyi ifade etmekten uzaklaşmış çevirilerin fark edilebilmesi açısından daha uygun olacaktır.

Türkiye Diyanet Vakfı mealinde akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Genel itibariyle iki dil arasında mütakabiliyet sağlanmaya ve temsîlî teşbihlerin gayesi yansıtılmaya çalışılmış olmakla birlikte yer yer Diyanet İşleri Başkanlığı mealindeki çevirilere benzer şekilde kaynak dildeki ifadeyi tam anlamıyla yansıtmakta yetersiz kalan sade çeviriler de yapılmıştır.

Yaşar Nuri Öztürk meali incelendiğinde göze çarpan en önemli nokta anlatım bozukluklarıdır. Gereksiz ve bağlama uygun olmayan sözcük kullanımı, özne-yüklem uyumsuzluğu, çatı uyumsuzluğu gibi sebeplerden kaynaklanan anlatım bozuklukları anlatımın akışını bozmakta ve mesajın okuyucuya ulaşmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu çeviri yöntemi temsîlî teşbih başta

olmak üzere Arap dilinin etkileyici edebi üsluplarını ve Kur'an'ın eşsiz anlatım gücünü yansıtmaktan çok uzak kalmaktadır.

Genel itibariyle Kur'an meallerindeki kaynak dil ve hedef dil arasındaki uyumsuzlukta tercümede yöntem sorunu ön plana çıkmakla birlikte dillerin kendi özelliklerinden kaynaklanan mütakabiliyet sorunu da önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda maksadı ifade eden işlevsel bir çevirinin yapılabilmesi adına, öncelikle çevirisi yapılacak metnin doğru anlaşılması ve doğru aktarılması gerekmektedir. Bu nedenle, mütercim hem kaynak dile hem de hedef dile tam anlamıyla hakim olmalı, dilin modern kullanımının yanı sıra Kur'an'ın indirildiği dönemin dilini de çok iyi bilmelidir. Bununla birlikte mütercim edebi üslubu doğru yansıtabilmek için çeviribilim hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Doğru bir çeviri yapmak için gerekli bir diğer şey de çevrilecek metnin muhtevasına hakim olmaktır. Kur'an mealleri bağlamında, meal kaleme alacak kişinin doğru bir çeviri yapabilmesi için tefsir ilmini her yönüyle bilmesi gereklidir.

Sonuç olarak, yukarıda genel hatlarıyla zikredilen şartlar sağlandığında, ayetin siyak ve sibakının göz ardı edildiği harfi tercüme yöntemine bağlı kalınmaktan kurtulmak mümkün olabilecektir. Mütercimin zikredilen nitelikleri taşıması ve bu niteliklerin gereklerini yerine getirmesiyle Kur'an meallerinde kaynak dil ve hedef arasında mütakabiliyet sağlanabilecektir. Böylece, Kur'an-ı Kerim'in en etkili ve güçlü anlatım biçimlerinden biri olan temsîlî teşbih ile verilmek istenen ilahi mesaj hedef dil okuyucusuna anlam kaybına uğramadan, edebi üslubu korunarak, gayesine uygun şekilde ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs, Faḍl Hasan: **el-Belâğa Fünûnühâ ve Efnânühâ: ‘İlmü’l-Beyân ve’l-Bedî’**, Amman, Dârü’n-Nefâis, 2009.
- ‘Abbas, İhsan: **Târîhu’n-Naḥḍi’l-Edebî ‘inde’l-‘Arab**, Beyrut, Dârü’s-Sekâfe, 1983.
- ‘Akûb, ‘İsa ‘Ali: **el-Mufaṣṣal fî ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’**, Dubai, Dârü’l- Kalem, 1996.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl: **Kitâbü’ş-Şinâ‘ateyn**, Kahire, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1952.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl: **Dîvânü’l-Me‘ânî**, Beyrut, Dâru’l-Celîl, t.y.
- ‘Atîk, ‘Abdü’l-‘azîz: **Fî Târîhi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye**, Beyrut, Dârü’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, t.y.
- ‘Atîk, ‘Abdü’l-‘azîz: **‘İlmü’l-Beyân**, Beyrut, Dâru’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, 1985.
- Abay, Muhammet: “Türkçedeki Kur’ân Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.X, No: 19-20, 2012, s. 231-301.
- Academia, Islamic University of Europe, (Çevrimiçi), <https://iueurope.academia.edu/HasanTahsinFeyizli>, 25 Ocak 2021.
- Akdemir, Hikmet: **Belagat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir, Nil Yayınları, 1999.

- Akkāvî, İn‘âm Fevvâl: **el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâga: el-Bedî‘ ve’l-Beyân ve’l-Me‘ânî**, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1992.
- Aksan, Doğan: **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1977.
- Almaany Arapça Sözlük: İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/?c=لسان+العرب>
- Aydın, Muhammed: "Kur‘ân'da Teşbihli Anlatım Üslûbu", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.III, No:4, Aralık 2001.
- Beğavî, Ebû Muhammed el- Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ: **Me‘âlimü’t-Tenzîl fî Tefsîru’l-Ḳur‘ân**, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1999.
- Beyzâvî, Nâşirüddîn Ebû Saîd ‘Abdullâh b. ‘Umer b. Muhammed: **Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl**, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1997.
- Birişik, Abdülhamit: “Kur‘an”, **DİA**, XXVI, 417-422.
- Birişik, Abdülhamit: “Tefsir”, **DİA**, XL, 290-294.
- Bulut, Ali: **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Cârim, ‘Alî; Emîn, el-Mustafâ: **el-Belâgatü’l-Vâzıha: el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘**, Beyrut, Dârü’l-Fikr, 2010.
- Cürcânî, ‘Abdü’l-kâhir: **Esrârü’l-Belâga**, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2001.

- Cündioğlu, Dücane: **Kur'an Çevirilerinin Dünyası**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2018.
- Çuhadar, Mustafa: “Fesâhat”, **DİA**, XII, 423-424.
- Dayf, Şevkî: **el-Belâğa Teṭavvür ve Târîḥ**, Kahire, Dârü'l-Ma'ârif, 1965.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: **Kur'an-ı Kerim Meali**, haz., Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur'an-ı Kerim, (Çevrimiçi) <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>, 15 Aralık 2020.
- Durmuş, İsmail: “KAZVÎNÎ, Ḥaṭîb”, **DİA**, XXV, 156-157.
- Durmuş, İsmail: “Temsil”, **DİA**, XL, 435-436.
- Durmuş, İsmail: “Teşbih”, **DİA**, XL, 553-556.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd: **Me'âni'l-Ḳur'ân**, Mısır, Dâr'ul-Mısıriyye, y.y.
- Ferruh, Ömer: **Târîḥu'l-Edebi'l-'Arabî**, Beyrut, Dârü'l-'İlm li'l-Melayin, 1981.
- Feyizli, Hasan Tahsin: **Feyzü'l-Furkan Tefsirli Kur'ân-ı Kerim Meali**, İstanbul, Server İletişim, 2014.
- Göktürk, Akşit: **Çeviri: Dillerin Dili**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Hâris, İmru'ü'l-Ḳays b. Hucr: **Dîvânü İmri'i'l-Ḳays**, haz. 'Abdurrahmân el-Muşṭāvî, Beyrut, Dârü'l-M'arife, 2004

- Hâşimî, Aḥmed: **Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, t.y.
- İbnü'l-Eṣṣîr, Ziyâeddin: **el-Meşelü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir**, Kahire, Dâr Nahda Mısr li'n-Neşr, t.y.
- İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Ḳayrevânî: **el'Umde fî Meḥâsini's-Şi'r ve Âdâbih**, Kahire, Mektebetü'l- Hânci, 2000.
- İşfahânî, er-Râğıb: **el-Müfredât fî Ġarîbi'l-Ḳur'ân**, Beyrut, Dâru's-Şâmiyye, 1991.
- İsferâyînî, 'İşâmüddin: **el-Aṭvel**, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.
- İslamoğlu, Mustafa: **Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal – Tefsir**, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2008.
- Kara, Osman: "Teori ve Uygulama Açısından Meâllerin Girişleri", **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, No: 47, 2017, s. 9-30.
- Karakaya, Mehmet Murat: "Kur'ân-ı Kerim'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiâre, Kinâye ve Mecaz" **Diyanet İlmî Dergi**, C.LV, No:2, 2019.
- Kavak, Fadime: "Kur'ân'da Edebî Tasvîr", **Doktora Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.
- Ḳazvînî, Ḥaṭîb: **el-İzâḥ fî 'Ulûmi'l-Belâğati: el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Beyrut, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1992.

- Ḳazvîni, el-Ḥaṭîb: **et-Telḥîş fî ‘Ulûmi’l-Belâğa**, haz. ‘Abdurrahman el-Berkûkî, Beyrut, ed-Dârü’ş-Şâmiyye, 2010.
- Kılıç, Hulusi: “Belâgat”, **DİA**, V, 380-381.
- Kızıklı, Zafer: “Arap Belagatinde Teşbih ve Meczaz”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, 1997.
- Kızıklı, Zafer: “Edebî Bir Sanat Olarak Arap Belâgatinde Teşbih”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C.IX, No: 27, 2007.
- Koçyiğit, Hikmet: "1980-2017 Arası Telif ve Tercüme Matbu Türkçe Kur’ân Meâlleri Bibliyografyası", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 14, 2018, s. 11-40.
- Koçyiğit, Hikmet: “Günümüz Türkçe Kur’ân Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi,” **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 37, 2017, s. 79-121.
- Kubbealtı Lügati: Misalli Büyük Türkçe Sözlük: (Çevrimiçi) <http://lugatim.com>, 10 Şubat 2020.
- Ḳureşî, Ebî Zeyd Muḥammed b. Ebi’l- Ḥaṭṭâb: **Cemheretü Eş‘âri’l-‘Arab**, y.y., Dâr Nahda Mısır li’n-Neşr, t.y.
- Ḳurṭubî, Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed: **el-Câmi‘ li-Aḥkâmi’l-Ḳur’ân**, Kahire, Dâr’ul-Kutubi’l-Mısriyye, 1964.

- Ḳuṭub, Seyyid: **et-Taşvîrû'l-Fennî fî'l-Ḳur'ân**, y.y., Dârü's-Şürûk, y.y.
- Matlûb, Aḥmed: **'Abdü'l-ḳāhir el-Cürcânî Belâğatühû Nakdühû**, Beyrut, y.y., 1973.
- Ma'arrî, Ebü'l-'Alâ': **Sakṭu'z-Zend**, Beyrut, Dâr Beyrut, 1957.
- Matlûb, Aḥmed: **Mu'cemü'l-Muṣṭalaḥâtî'l-Belâğîyye ve Teṭavvürühâ**, Beyrut, Mektebetu Lübnan, 1996.
- Merâgî, Aḥmed Mustafa: **'Ulûmü'l-Belâğa: el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedî'**, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-'İlmiyye, 1993.
- Mevşilî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî: **el-Ḥaşâ'îş**, haz. Muḥammed 'Alî en-Neccâr, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, t.y.
- Meydânî, Hasan Habenneke: **el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Fünûnuhâ**, Beyrut, ed-Dârü's-Şâmiyye, 2010.
- Mübârek, Mâzin: **el-Mu'cez fî Târîhi'l-Belâğa**, y.y., Dârü'l-Fikr, t.y.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd: **el-Kâmil fî'l-Luğa ve'l-Edeb**, Kahire, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1997.
- Müsta'samî, Muhammed Aydemir: **ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Ḳaşîd**, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2015.
- Nüveyrî, Ahmed b. 'Abdü'l-vehhâb b. Muhammed: **Nihâyetü'l-Ereb Fî Fünûni'l-Edeb**, Kahire, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesaiḳi'l-Ḳavmiyye, 2002.
- Özbalıkçı, M. Reşit: **"İbnü'n-Nâzım", DİA**, XX1, 168-169.

- Özek, Ali: “el-Keşşâf”, **DİA**, XXV, 329-330.
- Öztürk, Mustafa: **Meal Kültürümüz**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa: “II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kur’an Mealleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.IX, No: 18, 2011, s. 139-189.
- Öztürk, Yaşar Nuri: **Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meali**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1994.
- Psikoloji Sözlüğü: Porf. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.psikolojisozlugu.com>, 17 Mart 2020.
- Saraç, M. Ali Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, İstanbul, Gökkuşbu Yayinevi, 2001.
- Se’âlibî, Ebû Manşûr: **el-İ’câz ve’l-İcâz**, Kahire, Mektebetü’l-Şur’ân, t.y.
- Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Yusuf b. Ebû Bekir Muhammed b. ‘Ali: **Miftâhu’l-‘Ulûm**, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1987.
- Sülün, Murat: "Meâller Kur’an Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?", **Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-** (24-26 Nisan 2003, İzmir), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Süyûfî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn: **el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Şur’ân**, Kahire, Matbaa Hicazi, h. 1368.

- Soyupek, Hasan: “Teşbih Sanatının Hadislerdeki Yansıması”, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, C.VII, No: 2, 2007.
- Ṭabâne, Bedevî Aḥmed: **Mu‘cemü’l-Belâğati’l-‘Arabiyye**, Cidde, Dârü’l-Menâra, 1997.
- Ṭaberî, Ebû Ca‘fer Muḥammed b. Cerîr: **Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Ḳur’ân**, y.y., Müessetü’r-Risâle, 2000.
- Türk Dil Kurumu: “Güncel Türkçe Sözlük”, (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr> , 18 Ocak 2019.
- Türkiye Diyanet Vakfı: **Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meali**, haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Türkiye Diyanet Vakfı: TDV İslam Ansiklopedisi, Müellifler (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mustafa-cagrici>, 25 Ocak 2021.
- Türkiye Diyanet Vakfı: TDV İslam Ansiklopedisi, Müellifler (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ibrahim-kafi-donmez>, 25 Ocak 2021.
- Türkiye Diyanet Vakfı: TDV İslam Ansiklopedisi, Müellifler (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>, 25 Ocak 2021.

- Üstün, Sema: “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kur an Tercümeleri Üzerine”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.X, No: 19-20, 2012, s. 457-481.
- Wikipedia “Mustafa İslamoğlu” (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_İslamoğlu, 25 Ocak 2021.
- Wikipedia “Yaşar Nuri Öztürk” (Çevrimiçi), https://tr.wikipedia.org/wiki/Yaşar_Nuri_Öztürk, 25.01.2021.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Elmalılı Muhammed Hamdi”, **DİA**, XI, s. 57-62.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “İlah”, **DİA**, XXII, 64.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi: **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, sad. M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, İstanbul, Huzur Yayınevi, t.y.
- Yüksel, Edip: **Mesaj: Kur’ân Çevirisi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2016.
- Yüksel, Edip: **Norşin'den Arizona'ya Sıradan Bir Adamın Sıra Dışı Öyküsü**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2015.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. ‘Umer b. el-Hârizmî: **el-Keşşâf ‘an Hâkâ’iki Gavâmi’i’t-Tenzîl**, Beyrut, Dâr’ul-Kitâb’il-‘Arabî, 1987.